

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Kalvárie a Křížové vrchy baroka v českých zemích

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Košťálová

Vedoucí diplomové práce: Martin Pavlíček, Ph.D.

OLOMOUC 2011

PALACKÝ UNIVERSITY OLOMOUC
PHILOSOPHICAL FACULTY
DEPARTMENT OF ART HISTORY

FIELD OF STUDY: HISTORY OF FINE ARTS

Baroque Calvaries and Cross Hills in the Czech lands

DIPLOMA THESIS

Eva Košťálová

Thesis supervisor: Martin Pavlíček, Ph.D.

OLOMOUC 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 6. ledna 2011.

.....

vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Martinu Pavlíčkovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, za cenné rady a připomínky a obzvláště za jeho velkou trpělivost. Děkuji také všem ostatním, kteří mi byli nápomocni poskytováním řady informací a studijního materiálu, a v neposlední řadě můj velký dík patří mým blízkým, kteří mě podporovali a byli velkou duševní oporou.

OBSAH

I. Úvod	2
II. Kalvárie a Křížové vrchy baroka v českých zemích	4
1 Dosavadní stav bádání	4
2 Historické pozadí Kalvárií	13
3 Kalvárie jako exteriérová souborná díla	19
4 Katalog	43
Římov	43
Ostré	58
Český Krumlov	69
Jaroměřice u Jevíčka	78
Moravská Třebová	90
Poznámky	98
III. Závěr	141
IV. Seznam pramenů a literatury	143
V. Internetové zdroje	160
VI. Summary	162
VII. Seznam vyobrazení	164
Obrazová příloha	

I. Úvod

Hlavní téma této práce zpracovává soubor barokních Kalvárií a Křížových vrchů vznikajících v českých zemích od druhé poloviny 17. století jako náboženská poutní centra, jež v symbolické rovině prostřednictvím sochařsky a architektonicky ztvárněných zastavení reprezentují jeruzalémské události vázané k utrpení a smrti Ježíše Krista. Vědomí skutečnosti, že v rámci české umělecko-historické badatelské společnosti nebyla této problematice doposud věnována dostatečná, a přitom jistě zasloužená pozornost, mě přivedlo k myšlence podrobit ji užšímu zkoumání mimo jiné i v kontextu středoevropské oblasti a dalších zemí.

Nejprve provedu přehled dosavadního zájmu odborných badatelů o toto téma, kdy neopomenu ani zahraniční literaturu, která je v porovnání s naší materiální základnou poměrně bohatá. Následující část bude zaměřena obecněji na fenomén tohoto typu poutních míst v Evropě a v českých zemích. Poté co uvedu historii hory Kalvárie, tj. Golgoty jako takové a dám ji do souvislosti s kultovními místy křesťanství, stočím pozornost k počátkům vývoje Kalvárií jako exteriérových děl, na jejich vznikající specifické typy a varianty. Zaměřím se také na způsob jejich utváření a uspořádání i s ohledem na zasazení do krajinného rámce. Přiblížím vývoj cest zastavení a zásadní scény, které zobrazovaly, stejně jako výskyt nápodob kultovních objektů v kalvářských souborech, u nichž dochází i k propojení s mariánským, především bolestným kultem Panny Marie. V závěru pojednám krátce o fundátorech těchto poutních míst. Výzkum, jež se zakládá na komparaci středoevropských a českých lokalit, bude uzavírat

rozbor pěti poutních míst Říмова, Ostrého, Českého Krumlova, Jaroměřic u Jevíčka a Moravské Třebové, na nichž se ukážou další, v obecném přehledu nezmíněné aspekty, a jež se pokusí předložit jejich stavební vývoj, stylovou a ikonografickou analýzu, a pokud to bude na základě literatury a dostupných pramenů možné, tak i vzájemný vztah mezi nimi a svými budovateli.

II. Kalvárie a Křížové vrchy baroka v českých zemích

1 Dosavadní stav bádání

Problematika Kalvárií a Křížových vrchů, skupiny christologických poutních míst, vznikajících v českých zemích v období baroka, zůstávala doposud stranou badatelského zájmu, jenž se spíše soustředil na mariánskou tematiku potažmo mariánský kult, k jehož rozmachu došlo spolu s uctíváním obrazů a svatých již v období středověku a výrazně posílený a rozvinutý byl v 17. a 18. století, kdy také došlo k největšímu rozkvětu poutní tradice a s tím související intenzivní budování poutních center.¹

Přes chybějící, komplexně uchopený přístup k barokním souborům Kalvárií jako specifického druhu umění v českých zemích, najdeme poměrně velké množství, byť z počátku stručných informací, v literatuře zastoupené soupisovými pracemi topograficko-historického rázu, kde jsou kalvárské komplexy pojednávány v rámci jednotlivých lokalit či jako samostatná poutní centra. Před polovinou 19. století se objevují zmínky v několikasvazkovém díle *Johanna Gottfrieda Sommera*,² věnovanému Čechám, v neméně rozsáhlých dvou souborech moravské typografie autora *Řehoře Wolného*³ či v obdobně koncipované práci k českobudějovické diecézi od *Johanna Trajera*⁴ z roku 1862 a k chebskému regionu se vztahujícímu spisu *Vincenze Prökla* z roku 1877.⁵

S podrobnějšími údaji, s důrazem na historii poutních míst na Moravě a ve Slezsku a jejich milostné obrazy, přichází v roce 1887 *Karel Eichler*,⁶ na nějž v podobném duchu navazuje soupis *Julia Košnáře*⁷ pro české země z roku 1906.

Velmi obsáhlá práce *Alfreda Hoppeho* s titulem *Des Österreichers Wallfahrtsorte*,⁸ vydaná v roce 1913, pojímá do sebe širokou oblast bývalé habsburské monarchie s věhlasnými ale i pouze lokálně navštěvovanými poutními místy.

Ke konci 19. století se objevuje první monotematicky pojatá útlá knížka k jedné z našich nejvýznamnějších Kalvárií v Jaroměřicích u Jevíčka, jíž následují další v roce 1905 a 1932.⁹ V té době jsou uveřejněny také dva příspěvky.

V prvním z nich *Josef Morper*¹⁰ sleduje architektonický a urbanistický vývoj českých a moravských poutních míst, vedoucí v období baroka k utvoření osobitého typu založeném na ambitovém uspořádání. Tento v jeden celek semknutý a přesně architektonicky organizovaný typ poutního místa má svého vývojového předchůdce v tzv. *Haufenanlagen*, jimiž autor označuje založení o mnoha kaplích, zcela volně se kupících kolem ústředního bodu svatyně. Jako příklad uvádí Kalvárii Zebrzydowskou v Polsku či Svatou horu ve Varallu, Varese a Ortě v piemontském regionu na severu Itálie. Do porovnání s bohatstvím domácí kultury poutních center staví sice četné, ale dle něj zanedbatelné kopírování hlavních křesťanských poutních svatyní, hor Kalvárií nevýjimaje.¹¹

Druhý článek, otištěný ve sborníku k československým dějinám, patří *Jaromíru Pečírskovi*,¹² jenž se v něm zabývá Římovem, respektive římovskými Pašijemi, souborem dvaceti pěti zastavení, rozestých v terénu kolem obce a zobrazujících scény z utrpení Krista. Jejich popisu a snaze časově jednotlivá zastavení zařadit předchází uvedení tzv. Sacri Monti, nejvíce reprezentovanými piemontskými Svatými horami, utvářenými množstvím různorodých kaplí do monumentální formy Křížové cesty, jejímž zástupcem je pro něj i cesta římovská.

Absenci souhrnného pohledu na diskutované téma do jisté míry nahrazuje německy psaná odborná literatura. Uchopení tématu se zde zcela zásadně obšírněji ujímá *Ernst Kramer* ve studii *Kreuzweg und Kalvarienberg*¹³ z roku 1957, jež pozornost stáčí na německy mluvící oblasti, přesto pro bezprostřední styk s českými zeměmi a s tím souvisejícím prolínáním vlivů zůstává pro nás důležitým přínosem. Autor svůj výzkum orientuje na sochařské, architektonické a prostorové uspořádání objektů vztahujících se k pašijové tematice. Zabývá se zde vývojem a typy pašijových zastavení, jež se postupně ustálily, zejména pod vlivem literatury, věnované modlitbám a rozjímání nad utrpením Krista či popisu jednotlivých pašijových scén, do podoby Křížových cest se čtrnácti zastaveními, a také vznikem monumentálních typů sochařských a architektonických forem jako jsou urbanistické komplexy Kalvárií se zastaveními, zastoupenými stavbami kaplí, kostelů či samostatně stojícími plastikami nebo jejich soubory v krajině. Text doplňuje řadou názorných kreseb a katalogem, v němž jsou zastoupeny i příklady z České republiky, například Kalvárie v Římově a Křížový vrch v Moravské Třebové a u Stodu (okres Plzeň jih).¹⁴

Kalvárské soubory z území bývalé habsburské monarchie z umělecko-historického a náboženského hlediska rozebírá *Michael Lehmann* ve stati *Die Kalvarienberganlagen im Donauraum*.¹⁵ Rozlišuje tři podoby kalvárských založení. Za nejstarší typ považuje autor kříže, umístované převážně při okrajích cest, na křížovatkách či na význačných místech (tzv. *Wegkreuze*). K dalším formám řadí nápodoby svatých míst, nacházejících se v Jeruzalémě (*Nachbildungen der Heiligen Stätten*), jejichž výstavba vycházela z touhy vytvořit ve své domovině náhradu těm, kteří nebyli schopni daleké cesty do Svaté

země. Křížové cesty se čtrnácti zastaveními tvoří poslední skupinu různých podob kalvárských založení. V jeho statisticko-geografickém seznamu uvádí i přehled českých a moravských míst.¹⁶

Rozbor barokních reprodukcí posvátných míst křesťanstva, zaplavujících v pobělohorském období českou krajinu a řazených Viktorem Kotrbou do kontextu barokního historismu, se v jeho textu dotýká slabě i výstavby Kalvárií, kdy příkladem mu jsou Jaroměřice u Jevíčka jako umělecký shluk kultovních staveb.¹⁷

Kalvárie do své práce z roku 1978 pojímá také další z německých badatelů, *Franz Matsche*, když předestírá myšlenku chápání Čech jako nové Svaté země (*Neue Terra Sancta*).¹⁸ Tato představa se u něj mimo jiné odvíjí od četných kopií Santa Casy, Svaté chýše, jimž se ve spisu z velké části věnuje, i z množících se kopií palestinských a jeruzalémských svatých míst, mezi nimi i hor Kalvárií, Božích hrobů aj., jak už bylo předestřeno jinými autory výše v textu. Tuto ideu zopakuje také v jeho pozdější studii, v níž navazuje na Josefa Morpera, když řeší specifický rys barokní poutní architektury v Čechách a na Moravě a to ambitové založení poutních míst.¹⁹ Příkladem přejímání jeruzalémských vzorů a „*biblické sakralizace Čech*“²⁰ jsou mu Římov a Starý Hrozatov, tzv. *Jerusalem-Anlagen*.

Pronikání italských vlivů do českých zemí prostřednictvím světských a církevních představitelů v barokním období a jeho působení na obsahová témata jak christologického, tak mariánského kultu, rozebírá ve své studii z roku 1982 *Kurt Huber*.²¹ Hory Kalvárie, z nichž na základě Lehmannova příspěvku vybírá pro české země pět zástupců,²² popisuje jako Křížové cesty, stoupající často kamennými stupni a doprovázenými plastikami, na

vrchol, jehož centrem jsou buď skupiny Ukřížování, nebo kaple či skupiny staveb, doplněných Božím hrobem nebo Svatými schody. Předlohu k jejich zakládání spatřuje v Itálii, kde od 16. století zdomácnělý kult nazaretského domku v Loretu a Svatých schodů v Římě přitáhl opět pozornost k jejich původní lokaci ve Svaté zemi, kam znovu v 17. a 18. století po křížových výpravách ožily poutní cesty.²³

V letech 1977-1982 jsou kalvárské reálie zahrnuty do čtyřsvazkových *Uměleckých památek Čech*,²⁴ zpracovávajících obecný topografický přehled památkového fondu, stejně jako nedokončený soubor *Uměleckých památek Moravy a Slezska*,²⁵ sepsovaný později. Ojedinele se pozornosti kalvárským založením zejména v souvislosti s jejich autorstvím dostane ve druhém svazku *Dějiny českého výtvarného umění*,²⁶ sledujícího umění období renesance až baroka.

V porevolučním období devadesátých let 20. století a v recentní době dochází k nárůstu monografických studií a publikací ke konkrétním poutním místům – Křížová hora nad Českým Krumlovem, Jaroměřice u Jevíčka, Mikulov, Římov, Starý Hrozatov, Šluknov, dalším jsou věnovány části či kapitoly v některých knižních publikacích, zpracovávajících jednotlivé městské lokality – Cvikov, Čestice, Jiřetín pod Jedlovou, Petřín.²⁷ Objevuje se také řada přehledů shromažďujících výhradně poutní místa a zaznamenávajících včetně celků Kalvárií a Křížových vrchů jejich historii, legendy a popis.²⁸ Přibývají také průzkumy lokalit, ze kterých jsou sepsány průzkumové zprávy, například ke Křížovému vrchu nad Českým Krumlovem (1991), Starému Hrozatovu (1993) či Ostrému (2007-2008).²⁹

V tomto období se objevuje vícero příspěvků *Jana Royta*,³⁰ věnovaných barokním poutím a hovořících mimo jiné o již

výše Morperem, Kotrbou a Matschem předeslaným pronikáním architektonických multiplikací do českých zemích, „ideově ověřených“ vzorů kultovních staveb křesťanství. Tento jev zmiňuje i jeho posléze vydaná kniha *Obraz a kult*,³¹ v níž detailně rozpracoval vývoj především mariánských milostných obrazů, jejich ikonografii a výskyt při poutních místech. Samostatně se tématu věnuje ve dvou článcích v příloze Katolického týdeníku,³² zaměřených na rozvoj a podobu Křížových cest v Evropě a vzniku Kalvárií s výběrem příkladů z českých zemí. Povšechně se vyjadřuje i *Martin Elbel* v jeho příspěvku s námětem „*Via Crucis*“ a v knize věnované působení františkánského řádu v českých zemích.³³

Jak bylo z výše zmíněného patrné, námi sledovaná oblast nebyla českou odbornou veřejností výslovně opomenuta, ale i tak hleděla pouze jednostranně, tj. ke konkrétním lokalitám bez širších souvislostech. Jinak je tomu u našich sousedů a ve zbytku Evropy, na což částečně poukázala uvedená německy psaná literatura. Ve střeoevropském regionu má obecně hlubší zkoumání Kalvárií, Křížových vrchů a také Křížových cest delší historii. Rozebírání zahraniční literatury by bylo už nad rámec diplomové práce, ráda bych ale pro lepší přehled zmínila jména některých badatelů, zabývajících se danou problematikou, přičemž jejich uvedení není z mé strany projevem jakékoli snahy jejich zvýhodnění. S řadou z nich jsem se však setkala během výzkumu či jsem s nimi přišla do styku prostřednictvím publikační činnosti jejich kolegů a jsou vskutku badateli na svých místech, jež svým dílem značně přispěli k tématu minimálně na domácí půdě. Z velké škály osobností lze uvést jména jako *Martin Čičo* a *Michaela Kalinová* pro Slovensko, *Anna Mitkowska*, *Antoni Jackowski*, *Joanna Lubos-Koziel* či *Elżbieta Bilska-Wodecka* pro Polsko,

k významných německým a rakouským badatelům patřil *Karl Anton Kneller*, již zmiňovaní *Ernst Kramer* a *Michael Lehmann*, ze současnosti *Walter Brunner* či *Josef Speer*, a v Maďarsku se předmětem našeho zájmu zabýval *István Szilágyi*.³⁴

Polská badatelka *Elżbieta Bilska-Wodecka* v roce 2000 přispěla do sborníku *Krakovského poutníka*, vydávaného Institutem geografie a územního managementu v Krakově, statí, zabírající se dosavadními pokusy o typologii evropských Kalvárií.³⁵ Ty shrnula a nabídla vlastní, podnětnou typologickou studii, založenou na výzkumu Kalvárií v celoevropském měřítku. Ta velmi napovídá o možnostech a přístupech při zakládání poutních souborů Kalvárií. Mezi třicet tři objektů, detailněji prozkoumaných a zastupujících jednotlivé evropské země, zahrnula i Jaroměřice u Jevíčka a Králíky. Vytvořila čtyři hlavní typy Kalvárií, jež nazývá: „*Jeruzalém*“, „*vlastní Kalvárie*“, „*Křížová cesta*“ a „*bretaňské Kalvárie*“. Jeruzalémský typ dále rozdělila na podkategorie. První z nich tzv. „*Nový Jeruzalém*“ se týká těch míst, kde je kopírována jeruzalémská topografie a kromě Kristových pašijí zahrnují i další biblické události. Druhá skupina, tzv. „*Jeruzalémská cesta*“, se vztahuje na lokality dodržující jeruzalémské vzdálenosti, kdy počátečním bodem byl obvykle kostel a konečné stanoviště suplovala svatyně zasvěcená Ukřižování či Boží hrob. Třetí možnost zahrnuje „*sedm pádů*“, ale připouští i zastavení tematicky spojená s Cestou zajetí (*Via Captivatis*). *Vlastní Kalvárií* rozumí příklady, kdy ústředním bodem komplexu je kopec, pojmenovaný Kalvárie, s kaplí či sousoším Ukřižování, jež je dostupný cestou zastavení, referujících o Křížové cestě nebo Cestě zajetí. Bez jakýchkoliv referencí k topografickému či architektonickému uspořádání Jeruzaléma jsou utvářeny *Křížové cesty*, u nichž se slouží stejnojmenné pobožnosti. Poslední ze čtyř typů představují

Kalvárie, které nezaznamenávají topografii Jeruzaléma, ale jsou symbolickými ukázkami biblických událostí se zřetelem na Kristovy pašije se stěžejním momentem – jeho Ukřižování.

Nelze také nezmínit výzkumnou činnost tzv. *Dokumentačního centra pro Svaté hory, Kalvárie a evropské devocionální komplexy* (*Centro di Documentazione dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei*), založeného oficiálně v roce 2005, ale aktivního již od roku 2000 v Národním parku Svaté hory v Cree v Piemontu, jež je příkladem mezinárodních snah o zachování a zdokumentování tohoto druhu sakrálního umění. Jedním z výsledků zkoumání, prováděného v celoevropském měřítku, je kniha *Atlante dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei/Atlas of Holy Mountains, Calvaries and devotional Complexes in Europe* z roku 2001,³⁶ jejíž nosnou část tvoří katalog s nejvýznamnějšími příklady z čtrnácti zemí. Česká republika se na výzkumu nepodílela a již tento fakt byl velmi vyzývavým pro nyní předkládanou diplomovou práci, která se pokouší svým dílem přispět k většímu poznání. Navázáním na celoevropský projekt, do něžž bylo zapojeno i Slovensko, se stalo zpracování *Kalvárií a Křížových cest na Slovensku*,³⁷ vydaných v roce 2002 pod záštitou Památkového ústavu. Mimořádná a reprezentativně pojednaná publikace zaujímá na poli slovenské odborné literatury vůbec první komplexně zpracovanou monografii, která se v jednotlivých statích v širším středoevropském kontextu (s důrazem na vlastní slovenské příklady) věnuje historickému a duchovnímu pozadí výstavby Kalvárií a Křížových cest, časově zahrnujících objekty od baroka až po 20. století, a snaží se je ikonograficky rozebrat a interpretovat. Velký přínos publikace spočívá v sepsaném katalogu, který zaznamenává sto třicet

položek, i včetně samostatně stojících, sochařsky zpodobněných výjevů Ukřižování.

Provedený soupis dosavadního stavu bádání doplňují další dílčí tituly, uvedené v navazující kapitole, katalogu a v poznámkovém aparátu, jež byly účelově doposud ponechány stranou, protože nelze zejména v souvislosti s jednotlivými příklady Kalvárií a Křížových vrchů a roztroušeností informačního materiálu na tomto místě vyjmenovat vše.

2 Historické pozadí Kalvárií

Označení Kalvárie se v původním slova smyslu vztahuje na místo v Jeruzalémě, na němž byl dle kanonických evangelií ukřižován Ježíš Kristus. Evangelisté je popisují jako popravné místo, Golgotu,³⁸ jejíž název etymologicky vychází z hebrejského výrazu pro lebku.³⁹ Řecká verze Bible opisuje Golgotu slovním spojením „kranion topos“ (místo lebky), latinský překlad zní „calvariae locus“ – odtud výraz Kalvárie.⁴⁰ Historie původu slova Golgoty ve významu lebky není přitom úplně jednoznačná. Sv. Jeroným (347-420) zvažuje, že se zde mohly nacházet povalující se lebky popravených.⁴¹ Dle ranně křesťanské legendy citované Basilejem, biskupem z Kasareje (330-379), a Epifaniem ze Salamíny (315-403) se věřilo, že na místě pozdějšího Kristova ukřižování byl pohřbeno tělo Adama.⁴² Pravděpodobněji se dá zcela jednoduše usuzovat na utváření pahorku, který svojí zakulacenou a zaoblenou formou mohl připomínat tvar lebky a dát mu tak jméno.⁴³

Ačkoliv evangelia Golgotu ve svých textech zmiňují, její přesnou lokaci jen naznačují. Dle nich měla být situována vně hradeb (Žd 13, 12), blízko města (J 19, 20) a současně blízko cesty, kolem níž musela procházet řada lidí, a být viditelná zdaleka (Mt 22, 39; Mk 15, 29; J 19, 20). Nedaleko od exekučního místa Ukřižování umísťují zahradu, kde byl Kristus Josefem z Arimatie a Nikodémem uložen do hrobu.⁴⁴

Do počátku 4. století není o Kalvárii ani hrobě jako takovém žádných písemných zpráv, nicméně se dá usuzovat na to, že místo Kristova Ukřižování a uložení do hrobu, místo vykoupení a spasení, zůstalo známé a ponechané v paměti křesťanské komunity natolik, že mohlo být v roce 326 císařem Konstantinem I.

Velikým a jeho matkou svatou Helenou lokalizováno a odhaleno.⁴⁵ Bylo zde započato se stavbou křesťanské svatyně, jejíž komplikovaná stavební historie vede až k současné podobě chrámu Božího hrobu. Na počátku výstavby, v roce 333, navštívil anonymní poutník, zvaný poutník z Bordeaux, při své cestě do Svaté země i Jeruzalém. Při popisu jednotlivých lokalit se dostává i k tehdy ještě rozestavěnému chrámu (vysvěcen byl v roce 356), kde „...*A sinistra autem parte est monticulus golgotha, ubi dominus crucifixus est. Inde quasi ad lapidem missum est cripta, ubi corpus eius positum fui et tertia die resurrexit; ibidem modo iussu constantini imperatoris basilica facta est, id est dominicum, mirae pulchritudinis...*“⁴⁶ (Po levé straně je kopeček Golgota, kde byl Pán ukřižován. Coby kamenem dohodil je krypta, kam uložili jeho tělo a kde třetího dne vstal z mrtvých. Tam je teď z příkazu císaře Konstantina stavěna bazilika, neobyčejné krásy...). Výsledkem Konstantinových prací byla výstavba trojapsidové rotundy Zmrtvýchvstání (Anastázis) nad Kristovým hrobem,⁴⁷ na ní navazovalo z východní strany nádvoří, k němuž se pojila pětিলodní bazilika Martyrium, sloužící pro shromažďování věřících, s kryptou, v jejímž místě měl být nalezen údajný Kristův kříž.

Není jisté, zda Kristova Kalvárie zůstala v tehdejší době vně vytvořeného prostoru, či do něj byla zahrnuta. Eusebius, Konstantinův životopisec, žádnou zprávu nepodává.⁴⁸ Ze zápisků poutnice Egerie, jenž kolem roku 380 putovala na Přední východ a pobyla nějakou dobu v Jeruzalémě, při líčení liturgických obřadů vyplývá, že místo Kristovy smrti bylo tehdy minimálně označeno vztyčeným křížem.⁴⁹ První kapli nechala postavit sv. Melánie mladší kolem roku 436.⁵⁰ Chrám se během své historie stal komplikovaným stavebním útvarem, byl několikrát zničen a zase obnoven.⁵¹ O vzhledu a uspořádání kaple Kalvárie po úpravách

a stavebních zásazích z předcházejícího období informuje jeden z českých, raně novověkých cestovatelů, putujících nejen do Svaté země, Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564–1621): *„...a přišli k schůdku kamennému neširokému; tím jdouc nahoru proti straně východní devět stupňův, ... a potom se zase uhnuli proti straně polední, a šli nahoru jiných devět stupňův ... a těmi jsme přišli do kaply, slove mantis Calvariae aneb Golgatha, hory lebu anebo popravy ... Za tou oponou byl oltář pěkný a veliký, při němž mnoho lamp hořelo, a při něm ukazoval gvardian místo, na kterém Krista pána znak na zem položili a roztáhli, ruce a nohy k kříži přibíli, ... A v též kaple přišli jsme k místu, kdež jsou Krista pána ... s křížem do díry v skále hory Calvariae vytesané postavili; a nad ním nápis na tabulce dřevěné rukou Pilátovou napsaný byl, v těchto slovích: „Ježíš Nazaretský, král Židovský... Ta pak kapla hory Calvarie jest čtverhranná a klenutá; uprostřed stojí veliký kamenný sloup, na kterémž se klenutí zdržuje... V ní jsou tři oltářové na východ postavení: jeden největší, tu kdež Krista pána na kříž přibíjeli...“⁵²* Současnou kapli Kalvárii tvoří kaple Povýšení sv. Kříže a kaple Ukřižování, v níž lze vidět po obou stranách jejího oltáře golgotskou skálu, již se je možné dotknout otvorem pod ním.⁵³

Byly to právě zejména místa Kristova utrpení, smrti a vzkříšení, tj. hora Kalvárie a Boží hrob, které učinily z Jeruzaléma jedno z nejvýznamnějších poutních center uctívaných křesťany.⁵⁴ Postupně k nim přibýly místa, pokládaná dle evangelijních zmínek a tradice za dějiště Kristových posledních dnů před mučednickou smrtí, která se taktéž stala předmětem úcty a později reprezentovala jednotlivé okamžiky pašijových událostí v zastaveních, jejichž sledy, v hojné míře zaplavující evropskou krajinu, připomínaly a oslavovaly Kristův životní příběh, až se

postupem vývoje ustálily do formy Křížové cesty, od 18. století kodifikované do podoby o čtrnácti zastaveních.

Dlouhé tradici poutí v křesťanství, sahající až do jeho raného období, předchází svým způsobem biblická líčení starozákonních a novozákonních událostí, jež přináší zmínky či příběhy obdobně účelových cest.⁵⁵ V symbolické rovině je možno chápat křesťanského věřícího jako putujícího člověka – homo viator – směřujícího ve svém pozemském životě do věčného města, nebeského Jeruzaléma.⁵⁶

Vedle reálného města Jeruzaléma se k vyhledávaným lokalitám ve Svaté zemi záhy přiřadila místa, spojená se životem nejen Krista, ale i jeho matky (Betlém, Nazaret, Efez) či se vztahující k působení apoštolů a prvních křesťanských mučedníků a světců (Řím s hroby sv. Petra a Pavla, budoucí metropole křesťanů).

Ovládnutí Palestiny a okolních zemí Araby v polovině 7. století učinilo cestování na místa kultu nebezpečným, i když na čas se pro tehdejší náboženskou snášlivost islámu vůči jiným vyznáním podmínky uklidnily.⁵⁷ Už ale v průběhu 9. století přestal být mocenský vývoj na Předním východě pro nemuslimská vyznání příhodný,⁵⁸ což spolu s přílišnou odlehlostí Palestiny vedlo k tomu, že se poutní centra začala postupně přesouvat na evropský kontinent.⁵⁹ Od středověku zde vyrůstala slavná střediska, uctívající hroby s ostatky světců (například Santiago de Compostela s hrobem sv. Jakuba Většího) a cenné relikvie, dovážené z Palestiny v době křížových výprav ve zvýšené míře.⁶⁰ Se silícím kultem Panny Marie vzrůstala úcta k obrazům, určená doposud ostatkům svatých.⁶¹

Přílišná vzdálenost poutních středisek ve Svaté zemi i v rámci Evropy, včetně fyzické a časové náročnosti cestování,

nebezpečí újmy a relativně vysoké finanční náklady, neumožňovalo absolvování cesty do poutních lokalit každému, proto docházelo k zakládání snadněji dosažitelných míst.⁶² Vyrůstala tak centra regionálního charakteru, v nichž se uplatnil místní kult anebo snaha vytvořit nápodoby významných posvátných staveb Evropy či Svaté země, jimiž jejich tvůrci chtěli na svých panstvích přiblížit vzdálené vzory a umožnit vykonání příslušné pobožnosti těm, kteří z výše uvedených důvodů vycestovat nemohli.

Šíření kultu jeruzalémských svatých míst na evropskou pevninu se projevilo již od arabského záboru Palestiny četnými stavbami zasvěcenými Božímu hrobu a jeho kopiemi, z nichž nejstarší dochované pocházejí z 9. století.⁶³ V prohlubující a zvroučňující se středověké zbožnosti na místo všemohoucího Boha (Christus Triumphans/Pantokrator) přichází trpící, tj. lidský, a ukřižovaný Spasitel (Christus Patiens).⁶⁴ Oblíbeným předmětem rozjímání v západoevropské liturgii se staly Kristovy pašije, jeho umučení a smrt na kříži,⁶⁵ propagované především františkány, jež se od 14. století stávají správci svatých míst v Jeruzalémě a Palestině.⁶⁶ O výrazném zesílení pěstování pašijového kultu ve vrcholném středověku svědčí množství dochovaných uměleckých děl,⁶⁷ znázorňujících a hromadících scény z Kristových pašijí. Šíření jejich kultu podporovala také duchovní literatura mystických spisů či modlitebních knížek, sloužících individuální zbožnosti, v jejichž ilustracích strastiplných okamžiků Krista nalézali prostí věřící útěchu a jistou familiárnost.⁶⁸ Svůj podíl na rozvíjení pašijové zbožnosti měly také pašijové hry, objevující se v Evropě od 12. století, na našem území rozšířené během kulturního rozkvětu ve 14. století, inscenované jako živá divadelní představení, mnohdy dramaticky provedená. Než přijalo u nás

pašijové hry měšťanské prostředí doby Karla IV., bylo v hlavních kostelích a kláštorech zvykem pořádat na Velký pátek v době Svatého týdne obřad tzv. Depositio Crucis, jednoduché zdramatizování epizody Ukřižování Krista, nesením krucifixu v doprovodu zpívajících kněží. Rozvoj pašijí podléhal nikoliv církevní liturgii, ale byl pod vlivem lidové pobožnosti a kultu. Staly se posléze oblíbeným a četným projevem barokní lidové zbožnosti.⁶⁹

Všechny výše uvedené okolnosti, včetně snahy věřících následovat Krista (Imitatio Christi) v samotném aktu vykonání příslušné pobožnosti a touhy přiblížit momenty z tajemství umučení jejich realizováním, vytvořily vhodné prostředí k tomu, aby se v Evropě od 15. století začaly poprvé objevovat cesty zastavení a Kalvárie jako exteriérová umělecká díla, jejichž vývoj v střeoevropském regionu pokračoval především v 17. a 18. století.

3 Kalvárie jako exteriérová souborná díla

Z hlediska obsahu a programu jsou Kalvárie zamýšleny jako symbolické reprezentace jeruzalémských událostí ze života a utrpení Ježíše Krista a tudíž hlavní faktor, jenž je výrazně určuje a vymezuje, je úcta k pašijím Krista. V kontextu výtvarného umění se označení Kalvárie vztahuje na sochařsky či malířsky zpodobněná díla, znázorňující scénu Ukřižování, obvykle s lotry Dismasem a Gesmasem po stranách (první z nich po Kristově pravici), včetně nebo bez doprovodných postav Panny Marie, sv. Jana Evangelisty a případně Máří Magdalény u paty kříže. Může jít ale o komplexnější přístup, upřednostněný v této diplomové práci, kdy se z Kalvárie stává ucelený soubor, zahrnující do sebe více nebo méně symbolických objektů, reprezentujících prostřednictvím architektonického, sochařského a popřípadě malířského umění hořké utrpení Krista.

Co se týče požadavků jednotného architektonického a prostorového uspořádání, nejsou soubory Kalvárií striktně předpisově vázány. Společným prvkem jsou jim z velké části sledy pašijových zastavení, Kalvárských (popř. Bolestných) cest, od 18. století se prosazujících ve formě Křížové cesty o čtrnácti zastaveních, tehdy uznané katolickou církví jako oficiální. Každá Kalvárie může v podstatě vybočovat z obvyklého uměleckého (architektonického) ztvárnění a může odrážet duchovní či funkční vlivy. Pro výraznou variabilitu Kalvárií není v tuto chvíli uvedená definice dostačující, bude ale postupně na následujících řádcích objasňována.

První příklady a typy Kalvárií a jejich další vývoj

V průběhu vývoje kalvárských založení se na druhou stranu utváří jednotící a osobité koncepce, přebírané a kopírované v rámci určité geografické oblasti či z ní jinde vycházející, nebo dochází k mísení pašijové tematiky s jinými kulty, převážně mariánskými zaměřenými na kult Bolestné Panny Marie.

Regiony, kde se začíná kalvárská tematika rozvíjet v druhé polovině 15. století, jsou pro daná místa charakteristické. Jedná se o oblasti Bretaně na severozápadě Francie, Piemontu v severozápadní Itálii a zejména jižního Německa. Na těchto prvních příkladech lze ukázat, jakým způsobem se tvůrci chopili námětu.

Francouzské Kalvárie z oblasti Bretaně jsou velmi specifické a kladou důraz na vlastní ztvárnění Ukřižování. Bývají většinou umístěny před kostely či na hřbitovy v uzavřených farních okrscích, přístupných monumentálně provedenou vstupní bránou a doplněných obvykle kostnicí. Zvedají se jako kamenné monumenty na mohutných základnách s bohatou figurální výzdobou. Námětově čerpají z pašijí, ale objevují se často i scény ze života Panny Marie či jiné, s nimi spojené biblické události. Děj, rozvedený velkým množstvím figur (až stovky postav), obvykle začíná Zvěstováním a pašijové úseky uzavírá Zmrtvýchvstání. Nejstarší Kalvárie tohoto typu z roku 1450 se nachází v Tronoën. Na obdélném soklu v jeho horní polovině dva nad sebou umístěné vlysy zobrazují v dolní části události od Zvěstování Panně Marii, přes narození a dětství Krista, horní pás se věnuje převážně pašijovým scénám.⁷⁰ Nahoře na sloupech je osazen ukřižovaný Kristus se dvěma lotry. Některé Kalvárie mají masívní sokly v rozích průchozí (Pleyben, 1555; Guimiliau, 1588; Plougastel-Daoulas, 1602-1604), na nich se do výše tyčí zpravidla tři kříže

s ukřížovanými na sloupech, někdy pouze ústřední kříž s Kristem (Guimiliau). Ze sloupu vybíhají horizontální břevna, kam se umisťují asistenční postavy⁷¹ – zvláštním doplňkem na nich bývají figury Longina a Stefatona,⁷² sedících v sedle na koních (Plougonven, 1554; Plougastel-Daoulas; St. Thégonnec, 1610; obr. 1-2).⁷³

Další skupinou jsou italské Svaté hory, tzv. Sacri Monti, nacházející se v severoitalském regionu Piemontu. První svatou horu začal v roce 1491 budovat ve Varallu minorita Bernardo Caimi, správce svatých míst v Palestině. Současný areál tvoří rozsáhlý soubor čtyřiceti čtyř kaplí (obr. 3), zakomponovaných do krajiny s velikým citem a vytvářejících malebný celek. Na bujně porostlém svahu kopce se rozprostírá první zóna objektů, jenž se výrazně koncentrují v druhé části na vrcholu kopce, svým rozložením připomínající město. Různorodě řešené stavby zastavení jsou rozmístěny jednotlivě, některá se kupí ve větším počtu, například v tzv. Pilátově paláci probíhá osm epizod od prvního a druhého předvedení Krista před Piláta (Kristus před Herodesem se nachází v jiné kapli severně od paláce), přes Bičování, Korunování, scénu odvedení Krista do prétořie, Ecce Homo, Piláta myjícího si ruce a Odsouzení Krista.⁷⁴ Rámec pašijí je zde výrazně překročen. Cyklus zahajuje pokušení Adama a Evy, pokračuje scénami za života Panny Marie, dětství a veřejného působení Krista a poté následuje vylíčený úplného příběhu pašijí. Mnoha figurální kompozice, zaplňující architektonické objekty, vyplněné freskovou výzdobou, jsou velmi realistické se snahou vyvolání iluze užitím i přírodních materiálů.⁷⁵

Kristova Pašijová cesta dle evangelií započala na Olivetské hoře, kam se Kristus uchýlil poté, co se po Poslední večeři se svými učedníky přesunul do Getsemanské zahrady, kde

při smrtelné úzkosti přijal kalich. Koncem 15. století se z celku pašijového příběhu začala vyčleňovat část, představující bezprostřední utrpení Krista před smrtí na kříži, a to úsek, zdůrazňující „*vlastní výkon trestu*“⁷⁶ po odsouzení Pilátem, jenž je nucen vykonat nesením kříže až na popravní místo, kde bude ukřižován a pohřben. Téma Křížové cesty se na přelomu 15. a 16. století rozvinulo plně v Německu, kde se uplatnil počet sedmi zastavení. Protože výjevy zobrazovaly převážně klopýtajícího či padající Krista pod křížem, ujalo se také pojmenování Sedm pádů (Sieben Fußfällen).⁷⁷ Označení zastavení jako pády mohlo souviset i s tím, že modlíci se věřící při provozování pobožnosti u každého zastavení poklekli. Během 16. století se Křížové cesty o sedmi zastaveních rozšířily po celém Německu, objevily se i v Nizozemí a Švýcarsku (Friburk).⁷⁸

V roce 1468 vyrostla Křížová cesta v Lübecku, jedna z nejstarších v Německu, jež vedla od kostela na tzv. Jerusalemsberg (obr. 4). Skladba rozmístění pašijí utvářela lineární průběh, podobně jako i u dalších zastavení, vznikajících později v Německu.⁷⁹ Počátek cesty býval umístován také k městským branám (Ahrweiler, 1550), odkud vedla příměstskou zástavbou opět ke kostelu či kapli (Norimberg, 1490; Bamberg, 1503), spíše ale končila na hoře Kalvárii (Ahrweiler; Görlitz, přelom 15. a 16. století).⁸⁰ Přesnost k originálu se tvůrci snažili dodržet stejnou vzdáleností, jakou měly zastavení v Jeruzalémě, podobně jako učinil iniciátor výstavby lübecké cesty Hinrich Constin.⁸¹ V Norimberku na prvních šesti reliéfech informují nápisy o jejich vzdálenosti od Pilátova domu. V tomto případě je znám i autor vícefigurálních reliéfních kompozic, jímž byl Adam Kraft.⁸²

V Německu byl vývoj Křížové cesty o sedmi zastaveních zcela přerušen nástupem reformace v první polovině 16. století,⁸³

kteřá se šířila zejména do severní Evropy, středoevropské oblasti a severní Francie. V Itálii mezitím pokračovaly práce na varallském Sacro Monte, probíhající ještě v 17. století. V období baroka v piemontském regionu přibývaly četné svaté hory inspirované Varallem, jako například Orta (1583), Crea (1589), Domodossola (1657) či Belmonte (1712).⁸⁴

V oblasti střední Evropy v důsledku historického vývoje vznikají Kalvárie se zpožděním, od počátku 17. století. První z nich, Kalwarii Zebrzydowskou, jednu z nejvýznamnějších Kalvárií, jež svým bohatým a různorodým uspořádáním, spojujícím architektonické, sochařské a malířské prvky, ovlivnila během následujících dvou staletí nově vznikající polské Kalvárie i okolní oblasti, založil v roce 1600 na svém panství šlechtic Mikolaj Zebrzydowski podle návrhu architektů Giovanni Maria Bernardoniho a Pavla Baudartha.⁸⁵ Rozsáhlý komplex, budovaný při františkánském klášteře, do sebe zahrnuje řadu kaplí a kostelů, napojených na sebe. V jejím samotném urbanistickém a ideovém založení se promítaly charakteristické znaky italských Sacri monti a německých poutních cest. Podobně jako piemontské soubory se rozkládá v terénu a podporuje kompozici a estetickou hodnotu krajiny.⁸⁶ Německé cesty upřednostňovaly dodržování vzdáleností jeruzalémských zastavení, v Kalwarii Zebrzydowské, a v jiných polských souborech, se symbolika jeruzalémských tras také odráží.⁸⁷ Najdeme zde místa jako Olivetská hora, hora Sion, Golgota, Svaté schody, kostel hrobu Panny Marie, most přes řeku Cedron apod.

V Rakousku, na Slovensku a v českých zemích začaly vznikat Kalvárie před polovinou 17. století, charakterově blízké jsou jim také soubory z téže doby v Německu (Bavorsko, Severní Porýní-Vetfálsko).⁸⁸ K významným rakouským Kalváriím se řadí

Graz (1654), Heiligenkreuz (1670), Maria Lanzendorf (1699) anebo Eisenstadt (1701), na Slovensku k reprezentativním celkům patří Kalvárie v Bratislavě (1694, dnes zničená) a z 18. století, představujícím zlatý věk pro budování Kalvárií,⁸⁹ lokalita Košice (1737), Banská Štiavnice (1744) a Prešov (1752).

U nás po období útlumu stavebních aktivit sakrálního umění v době šířící se reformace z německých oblastí a za neustávající třenice mezi náboženskými stranami, jež vyústily ve stavovské povstání v roce 1618, dochází v pobělohorské éře protireformace postupně k rozvoji stavebního ruchu. Tehdy vzniká první stavební komplex, odrážející vlivy italských Svatých hor, nejstarší příklad uvedení pašijové tematiky monumentálně v terénu, Svatý kopeček u Mikulova (obr. 5), založený olomouckým biskupem Františkem z Ditrichsteinu (1570-1636). Významná krajinná dominanta byla obohacena kaplí sv. Šebestiána (1623), sedmi kaplemi se zastaveními (1626-1630), rozšířenými v 18. století o dalších sedm kaplí, zvonící a stavbou Božího hrobu.⁹⁰ V roce 1650 zakládají českokrumlovští jezuité poutní areál v Římově, kde se projevuje mariánský kult, zastoupený stavbou loretánské chýše (1664), zasazené do ambitů (1658), doplněných od roku 1697 vysvěceným kostelem sv. Ducha, a kult christologický, rozvíjený pašijovou cestou (1658), jež se do první čtvrtiny 18. století rozrostla na dvacet pět zastavení. Inspirativním se poutní centrum stává pro o něco pozdější areál ve Starém Hroznavě (1664, obr. 6-10), kde byla postavena taktéž Loreta s ambity a velký okruh zastavení, čítající dvacet tři kaplí (v nich dvacet devět zastavení, velká část zničená). Jeho absolvování zabralo zhruba 2,5 hodiny, počínalo až v místech dnešních jižních břehů Jesenické přehrady⁹¹ a přes západní stranu okraje obce se stáčelo dolů do centra a opět stoupalo po svahu až ke kapli sv.

Kříže, poblíž loretánské svatyně, a k vzdálenějšímu Božimu hrobu.⁹² Další příklady pocházejí z 18. století, i když některé z nich mají svoje počátky ve století předcházejícím ve vztyčení kříže na kopci v obci či poblíž ní, Moravská Třebová už dokonce údajně v 16. století, Český Krumlov v roce 1658, Jaroměřice u Jevíčka v roce 1664. Byly to Kalvárie v Ostrém (1707?), Křížová hora (označována v pramenech často jako Calvarien Berg) nad Českým Krumlovem (1709), Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka (1712), Česticích (1728, obr. 11-12), u Cvikova (1729, obr. 13), Křížový vrch v Moravské Třebové (1730), na Petříně (1733), ve Šluknově (1738, obr. 14), vrch Kalvárie v Miličíně (1747, obr. 15) a Křížová hora v Jiřetíně pod Jedlovou (1759, obr. 16).⁹³ Z výčtu vyplývá, že podobně jako na Slovensku, i u nás tradice budování Kalvárií kvetla především v 18. století.

Výběr místa pro realizaci a uspořádání

Kromě prvních příkladů vzniklých v oblasti Francie či Německa, kde se Kalvárie vyskytují spíše v rovinatém terénu, jako i například původní cesta zastavení v rakouském Hernals u Vídně (1639, zničena Turky v roce 1683), Linzi (1659), na Slovensku v Trnavě – Modravě nebo u nás v Římově (1658), jsou především v zemích bývalé Habsburské monarchie a v Bavorsku, kde to přírodní podmínky umožnily, Kalvárie a k nim směřující Kalvárské cesty zřizovány na svazích a kopcích.⁹⁴

Umístování Kalvárií nejčastěji na vyvýšených místech odpovídalo opravdové hoře Kalvárii, Golgotě. Hory jako takové či kopce, vznešeně a majestátně se tyčící nad okolní krajinu, byly po stránce krajinně – náboženské místy, jež obzvláště přitahovala pozornost a jež byla posvátným prostorem sama pro sebe. Vyvolávaly v lidech bázeň něčeho, co je s velkými obtížemi

dosažitelné, podobně jako nedostupnost Boha pro běžné smrtelníky. Současně byly chápány jako možnost se zde Bohu přiblížit a v myšlenkách s ním splynout.⁹⁵ Na vrcholu, blíže nebesům, mohlo spíše než kdekoliv jinde totiž dojít k „*setkání nebe se zemí*“, k vyvolání posvátna.⁹⁶

Z hlediska židovsko-křesťanské tradice se biblické hory stály dějištěm starozákonních i novozákonních příběhů. Na hoře Ararat přistála Noemova archa, na hoře Moria měl Abrahám obětovat svého syna Izáka, na hoře Sinaj došlo Hospodinem k předání kamenných desek Zákona Mojžíšovi. Ke Kristově proměně došlo na hoře Tábor, na Olivetské hoře přijal svůj kalich a proběhlo zde jeho Nanebevstoupení, ještě předtím ale bylo rozhodnuto, že bude ukřižován na hoře Kalvárii.⁹⁷

Oblíbeným se kopce staly v barokním období. Na nich vyrůstají nejen kalvárské komplexy, ale i poutní místa mariánská (například Svatá hora u Příbrami či Svatý kopeček u Olomouce), nebo osamocené, ale vznešeně působící kostely. Z daleka viditelné dominanty, ovládající široké okolí, působily na smysly věřících a vzbuzovaly ve věřícím zbožnou úctu. V potridentském období a posléze v době rekatolizačního úsilí tvořily důležitou úlohu v přesvědčování ve víře a současně demonstrativně sloužily k upevnování moci a slávy katolické církve,⁹⁸ jejich úloha spočívala ale i v reprezentativnosti svých zakladatelů, světských, šlechtických i měšťanských. Propojení uměleckých forem v podobě sochařských či architektonických objektů s krajinou, jeden z charakteristických rysů období baroka, se odráží i u kalvárských komplexů. Navíc atmosféra vytvořená zde duchovním spojením umocňuje prožívání a posiluje působivost děje, což se zde projevuje obzvláště intenzivně.

K optickému umocnění dojmu tyčících se svatyní na kopci a viditelných již z daleka přispívalo i to, že místa nebyla původně pokryta lesnatým porostem (například Český Krumlov, Jaroměřice u Jevíčka, Moravská Třebová, Ostré), nýbrž plánovitě obnažena a tak i skromnější objekty na sebe mohly výrazněji upozornit.⁹⁹

Kopce byly v blízkosti města, podobně jako jeruzalémská Golgota, často místem poprav. Jako takové nesly odpovídající název Šibeniční vrch, jenž se nacházel i v Mimoni v jihovýchodní části obce.¹⁰⁰ Poté, co na něm byl vztyčen v 19. století kříž, se ujalo označení Křížový vrch. Tímto aktem či rovnou výstavbou poutní svatyně zasvěcené sv. Kříži či Kristovi se přejmenovala řada jiných vrchů, ať už získaly název Křížový vrch, Křížová hora či vrch/hora Kalvárie. Křížový vrch u Stodu (487 m n. m., okres Plzeň-jih) se do vztyčení kříže v době třicetileté války jmenoval Vrabina, Ořechový vrch ve Cvikově (437 m n. m., okres Česká Lípa) se po postavení tří křížů v roce 1729 a od téhož roku k němu budovaných původních osmi zastavení přejmenoval na vrch Kalvárie. Stejně tak se po výstavbě kaple Utrpení Páně a vztyčení tří křížů v roce 1747 začalo říkat Strážnému vrchu v Miličíně (698 m n. m., okres Benešov), kde se předtím za časů nebezpečí zapalovaly ohně jako varování, a tzv. Kahle Heide (Holá lada) v Jiřetíně pod Jedlovou (563 m n. m., okres Děčín) se stala Křížovou horou.¹⁰¹ Vrchy se zasvěcovaly ve jménu sv. Kříže či Kalvárie i jinde, na Slovensku se po polovině 17. století stal kopec Kamenec ve Spišské Kapitule (Sivá Brada) Křížovou horou s kaplí sv. Kříže a sedmi zastaveními.¹⁰² V rakouském Heiligenkreuz od roku 1670 stála kaple a tři kříže (1683 zničeno Turky).¹⁰³

Na některých místech s rovinatým terénem, kde chyběl kopec ke zbudování Kalvárií a cest zastavení na něj vedoucích, byly zřizovány umělé vyvýšeniny, po nichž vedly schody nebo cesty k ústřednímu bodu Ukřižování na vrcholu. V Hernals u Vídně (1709-1714, obr. 17) to bylo sedm zastavení vedoucích nahoru a po druhé straně dolů, v Maria Lanzendorf (1699) vedlo schodiště k vrcholu a po jeho vzoru v Eisenstadtu (1701-1707, obr. 18) vedla směrem vzhůru točitá cesta, z níž se dalo podobně odbočit do vnitřních prostor se sochami. Vznikaly i umělé zděné rampy pro výjevy Ukřižování, s čímž se lze setkat ve slovenských Komjaticích a maďarském Györu (obr. 19).¹⁰⁴ V určitém ohledu se sem řadí i bretaňská sousoší na mohutným základnách.

Některé Kalvárie se svým uspořádáním s řadou osobitě ztvárněných architektur snaží reprezentovat Jeruzalém a současně i jeho topografii.

Tímto způsobem lze už chápat komplex náboženských staveb kláštera Santo Stefano v Boloni. Dle tradice jej měl založit sv. Petr, boloňský biskup žijící v 5. století. Jsou zde představeny dvě důležité jeruzalémské svatyně, kaple Božího hrobu, osmiboká stavba opatřená vnitřní kolonádou s dvanácti podpěrami (5. století, 11. století přestavba), a kaple sv. Kříže s kopií hory Kalvárie a „pravého“ Kříže. Vzdálenost obou kaplí odpovídá vzdálenosti v jeruzalémském chrámu Božího hrobu. Ve městě se nacházely například i kopie Olivetské hory, kostela Nanebevstoupení či rybníku Siloam.¹⁰⁵ Myšlenka vytvořit či alespoň přiblížit topografickou kopii města Jeruzaléma je zde velmi pravděpodobná.

Německé cesty upřednostňovaly dodržování vzdáleností jeruzalémských zastavení, v polských Kalváriích, někdy nazývaných, podobně jako Sacro Monte ve Varallu, Nový

Jeruzalém,¹⁰⁶ se tato zásada projevila nejčastěji.¹⁰⁷ Nejde přitom o zachování faktické délky, neboť ve skutečnosti je například délka trasy Kalvarie Zebrzydowské a Góra Świątej Anny třikrát delší než v Jeruzalémě.¹⁰⁸ Umístění Olivetské hory s potokem Cedronem na východě, hory Sion na jihu a hory Golgoty na západě odpovídá u Kalvarie Zebrzydowské jeruzalémskému uspořádání (obr. 20). Tohoto principu se držely i Kalvárie v Pakoći (1628), Wejherowu (1649) či Kalvarie Paclawska (1668). V Kalvárii Zebrzydowské byla navíc ve zvládném terénu severně od Sionu shledána podobnost s horou Moriah, kde měl svoji pozici Pilátův palác.

Jiného modelu se přidržely Kalvárie ve Vambeřicích a Křešově. První z nich, známou jako Slezský Jeruzalém a nalézající se na historickém území Koruny české, v Kladsku, založil po svém návratu z Palestiny v roce 1682 Daniel Paschasius z Oesterberku. Co do počtu stavebních objektů největší Kalvárie v Polsku se rozprostřela v krajině volným způsobem dle italských Svatých hor. Naproti tomu křešovská Kalvárie (1672) jednotlivá zastavení v terénu rozvinula převážně v lineárním průběhu.¹⁰⁹

Topografické kopírování Jeruzaléma zastupuje u nás Kalvárie v Římově, před jejíž výstavbou poslal její zakladatel Jan Gurre pátera Alexe, aby vyměřil vzdálenosti. Ve Starém Hroznavě odpovídala vzdálenosti mezi zastaveními také jeruzalémským. V Jaroměřicích u Jevíčka byl kopec u města a jeho okolí shledán podobným s Jeruzalémem a na základě toho byl vytvořen koncept souboru. Ke stavbě Božího hrobu (1667)¹¹⁰ v Mimoni byla vybrána lokalita, jež svým utvářením upomínala na vrch Kalvárii, údolí Josafat, potok Cedron a Olivetskou horu.¹¹¹

Nakolik byly zprávy o cestování do Jeruzaléma za účelem získání přesných vzdáleností a mír věrohodné, lze těžko soudit v tom smyslu, že mohly být účelové, aby se zvýšila kultovní

autenticita místa, stvrzená co nejvíce přesnými mírami a odpovídající tak svým vzorů. V té době navíc existovala už řada cestopisných popisů a poutních deníků, líčících vsutku dosti podrobně navštívené významné lokality, doplněné i nákresy, které určitě kolovaly a mohly se takto stát inspiračními zdroji při zakládání poutních míst či vybraných kultovních staveb. Povědomí šířily spisy cestovatelů, jakým byl už na konci 15. století Jan Hasištejnský z Lobkovic, jež putoval ke svatému hrobu (1493), kam se vydal i Oldřich Prefát z Vlkanova, nebo také Kryštof Harant z Polžic a Bezdruží, cestující do Svaté země v roce 1598 s Heřmanem Černínem, či na počátku 17. století putující Bedřich z Donína do Lorety a Říma.

U Kalvárií se ukazuje také svébytný a příznačný přístup baroka ke krajině. Viditelné je to zejména v polských souborech Kalvárií, například Kalwaria Zebzydowska, Kalvárie v Pakoćsi, Wejherowu, Góra Kalwaria (1666-1667), Kalwaria Paclawska, Góra Świętej Anny (1700) aj., či v poutních celcích Svatých hor v Itálii – Varallo, Domodossola, Belmonte aj. Na Slovensku se objevuje u Kalvárií v Banské Štiavnici či Prešově (obr. 21-23), u nás jsou osobitými celky urbanisticky zapojenými do krajiny Svatý kopeček u Mikulova (po vzoru italských hor), Kalvárie v Ostrém u Úštěku, Jaroměřicích u Jevíčka, Křížové vrchy v Moravské Třebové, Českém Krumlově, Jiřetíně pod Jedlovou či specifické Pašije v Římově a dnes již torzovitě dochovalá Kalvárie ve Starém Hroznavě.

Výpravnější a náročnější celky vznikaly v několika stavebních etapách. Na Slovensku to byla většina významnějších Kalvárií (Banská Bystrica, Prešov, Košice), v Rakousku například

Graz. Na základě dochovaných komplexů se dá říci, že i ty méně výpravné Kalvárie u nás kombinovaly sochařskou a architektonickou stránku v takovém poměru, že jedna podporovala druhou. Tam, kde byla možnost, užívalo se více druhů výtvarného zpracování ke zvýšení jejich účinku až k scénickému provedení zobrazovaného děje, tj. i polychromie sochařsky zpodobňovaných témat, nespoléhalo se „jen“ na přímé začlenění do terénu.¹¹²

Největších emocionálních účinků dosahovaly naturalisticky zpodobněná zastavení sochařských kompozic, ať řešených jako samostatné skupiny nebo tvořící součást výzdoby stavebních jednotek. Názorným příkladem je Varallo, i když jeho vznik spadá do pozdního středověku, do období pro nějž je příznačná vyhraněná zbožnost a exprese. Soubor ve Varalle tvoří na čtyřicet tři kaplí různorodě pojatých, avšak doplněných řadou mnohofigurálních scén terakotových soch, jejichž realismus měl nejen vyvolat v návštěvníkovi patřičnou citovou odezvu, ale i dojem že je přímým účastníkem děje. Iluze reality postav je znásobena užitím takových materiálů, imitujících jednotlivé prvky jako vlasy.¹¹³ Mnohfigurální scény se neuplatnily na sever od Alp, ale co se týče bohatosti výpravných programů z hlediska množství zastavení, významnými zástupci jsou polské Kalvárie, jež následují příklady Říмова a Starého Hroznatova, kde kaple řady zastavení vyplňovaly skupiny realisticky ztvárněných soch, doplněných malířským pozadím na zadních stěnách kaplí. Podobně ale nezaostává uvedený rakouský Graz, kde se vyskytuje řada kaplí a v nich umístěných soch. Cesty zastavení v podobě otevřených kaplí k sochařské výzdobě totiž přímo vybízely a pro lepší přiblížení reality byly sochy samozřejmě jako výzdoba upřednostňovány. Přímé začlenění soch do terénu se uplatnilo

v Dolním Rakousku (Wilfersdorf, Bisamberg ze 17. století, Retz z 18. století), u nás kromě sousoší Olivetských hor takovou podobu nenajdeme.

Cesty zastavení, vlivy a vývoj

Neodmyslitelným prvkem Kalvárií a Křížových vrchů jsou cesty zastavení, jež utváří samotný areál Kalvárií do formy sousoší či častěji menších svatyň, otevřených (výklenkových) nebo uzavřených (budov), sdružených ve svém ideovém schématu na určitém místě, tj. zpravidla kopci, ve více nebo méně semknutém postavení, nebo se stávají přístupovou trasou k vrcholovému bodu kalvárského programu.

Zpodobnění pašijového děje tímto způsobem, jak již bylo výše zmíněno, se začalo objevovat od poloviny 15. století. Počet zastavení varioval a jeho vývoj vedl v první polovině 18. století k ustálení cesty o čtrnácti zastaveních, tj. (dnes chápané) Křížové cesty. Nejčastěji se pohyboval mezi sedmi až patnácti, v Německu existovala po celé 16. století pobožnost k sedmi pádům, oblast Flander a Brabantska se vyznačovala v této době tvorbou až devatenácti zastavení, jež představovaly celé pašije.¹¹⁴ Pravděpodobně jedno z prvních provedení „Křížové cesty“ vzniklo z popudu dominikánského kněze Alvaréze v klášteře Scala Coeli u Kordóby ve Španělsku v roce 1425, po jeho návratu ze Svaté země.¹¹⁵ Poprvé bylo užito termínu „zastavení“ (Statio), vztahujícího se k tradičním místům na svaté cestě v Jeruzalémě, ve vyprávění anglického poutníka Williama Weye, jenž navštívil Svatou zemi v roce 1458 a 1462.¹¹⁶ V 16. století se zejména v jižním Nizozemí stále uplatňovala tradice sedmi pašijových zastavení,¹¹⁷ a na rozdíl od Německa, které stálo pod reformačním tlakem, zde probíhal další vývoj v zobrazování scén pašijového

příběhu. Rozhodující podíl na formování tohoto tématu měla četba a znalost literatury pojednávající o poutích a cestách na místa uctívaného „kultu.“ Jedním z nejrozšířenějších spisů byla kniha kněze Betléma, vydaná poprvé v Holandsku (1518) a později přeložena do francouzštiny.¹¹⁸ Odlišuje zde dva typy kalvárské cesty, zahrnujících veškeré události od Poslední večeře, druhá mapuje události od Odsouzení po Uložení do hrobu. Tímto položil základy pozdější Křížové cestě o čtrnácti zastaveních. Jako vzor pro vyjmenování zastavení posloužil výše zmíněný autor karmelitánovi Janu Paschasiovi, když sepisoval svoji *Duchovní pouť* (*Peregrinatio spiritualis*, 1563).¹¹⁹

Jejich texty přímo využil nizozemský kněz Christiaan van Adrichom, známý pod jménem Adrichomius (1533-1585)¹²⁰ ve svých dílech *Jerusalem sicut Christi tempore floruit* (1584) a *Theatrum terrae sanctae...* (1590, do českého jazyka přeloženo již v roce 1593 Danielem Adamem z Veleslavína).¹²¹ Autor ve spisech popsal reálie Jeruzaléma a Svaté země, vytvořil plány a podal výčet jednotlivých zastavení, vztahujících se ke Kristově strastiplné cestě, aniž by Svatou zemi navštívil.¹²² Celý pašijový příběh rozděluje do dvou částí, když rozlišuje dvě cesty, Cestu zajetí (*Via captivatis*)¹²³ a Křížovou cestu (*Via Crucis*).¹²⁴ Dílo nizozemského kněze představovalo jeden z hlavních inspiračních zdrojů zejména pro polské Kalvárie, jejichž program z něj vycházel a řadil sem i *Via Crucis*. Založení polských cest v některých případech (Kalwarie Zebrzydowska a Góra Świętej Anny) sleduje předpokládaný průběh Kristovy cesty z Olivetské hory, přes Sion, horu Morii¹²⁵ ke Golgotě tím, že trasa Cesty zajetí vede ve směru východ – jih a Křížová cesta odpovídá orientaci jih – západ.¹²⁶

Zastavení Adrichomovy Křížové cesty se shodovaly se současnými: 1. Odsouzení Krista Pilátem, 2. Kristus bere na ramena kříž, 3. Kristův první pád pod křížem, 4. Setkání s Pannou Marií, 5. Šimon Cyrénský pomáhá nést Kristovi kříž, 6. Setkání s Veronikou (Veronika otírá rouškou Kristovu tvář), 7. Druhý pád pod křížem, 8. Setkání s plačícími ženami, 9. Třetí pád pod křížem, 10. Svlékání z roucha, 11. Přibití Krista na kříž, 12. Ukřižování (Vztyčení kříže a Kristova smrt na kříži). Připojením dalších dvou zastavení Snímání z kříže (13.) a Uložení Krista do hrobu (14.) španělským františkánem Antoniem Dazou v roce 1625 byl proces vývoje utváření formální stránky Křížové cesty završen a ustálen jak v jejich počtu (čtrnáct), tak i v uspořádání a rozmístění.¹²⁷ Ze Španělska se vykrystalizovaná forma Křížové cesty šířila prostřednictvím františkánského řádu do Itálie a postupně i do ostatních zemí. Františkáni byli koncem 17. století opětovně pověřeni správou chrámu Božího hrobu a jiných posvátných míst v Jeruzalémě, tehdy zde nastává rozkvět Křížové cesty a této pobožnosti se nadále ujímají františkáni, s nimiž mají na šíření „kultu“ posléze podíl i jezuité.¹²⁸ Výsadní právo zřizovat Křížové cesty a vykonávat tuto pobožnost, nejprve jen v řádových kostelích, získali františkáni na svoji vlastní žádost podanou papeži Inocenci XI., který jim vyhověl v roce 1686 udělením odpustků, stejných, jaké bylo možno získat i ve Svaté zemi.¹²⁹ Během první poloviny 18. století došlo k rozšíření působnosti odpustků nejdříve na ostatní věřící (1726),¹³⁰ posléze i pro všechny kostely (1731 a 1741),¹³¹ přičemž až v roce 1871 bylo papežem Piem IX. zrušeno omezení podmínky výsady zřizovat Křížovou cestu jen členy františkánského řádu.¹³²

Františkáni se na šíření pobožnosti podíleli i po praktické stránce sepsáním příruček či průvodců,

pojdnávajících jednak o samotné křížové cestě, jejím vývoji, způsobu zřízení a jejích cílech, jednak o jednotlivých zastavení z hlediska podoby, situování v Jeruzalémě či konkrétní historie, ale také možnosti získání odpustků, modliteb a rozjímání či praktické rady všeho druhu.¹³³

Tematickým zdrojem pro Viu Crucis, nazývanou také Via Dolorosa,¹³⁴ byly kusé evangelijní zmínky o nesení kříže, doplněné dalšími scénami, zejména tři pádů Ježíše pod tíhou kříže a setkání Panny Marie a sv. Veroniky s Kristem při cestě na Golgotu, jež se opíraly o dlouhou tradici, vycházející z uctívání jednotlivých míst spojených s Kristovým utrpením v Jeruzalémě již od dob křížových výprav.¹³⁵

Téma Sedmi pádů se kromě německých oblastí neujalo,¹³⁶ i když počet sedmi zastavení¹³⁷ uplatnění našel, především v 18. století na území habsburské monarchie, kde byl zpravidla později rozšířen na čtrnáct zastavení v důsledku šíření nové pobožnosti Křížové cesty františkány. Na Slovensku se prosadil počet sedmi zastavení, vycházející původně ze vzoru Bolestné cesty, založené zásluhou jezuity Karla Musarta v Hernals u Vídně (inspiroval se příklady z francouzskobelgického pomezí)¹³⁸ již v roce 1639. Cesta vykazovala trochu jiný charakter, než ty, co následovaly, už i proto, že ležela na rovinatém území. Získala podobu šesti zastavení vedoucích do obce Hernals, kde končila v kostele výjevem Ukřížování a následně stavbou Božího hrobu poblíž.¹³⁹ Z vídeňské cesty vycházeli tvůrci v Trnavě (před polovinou 17. století), ve Spišské Kapitule (Sivá Brada, polovina 17. století) vznikla kaple sv. Kříže se sedmi zastaveními s obrazy, tento počet se uplatnil i v Banské Bystrici (1663).¹⁴⁰ Bratislavská Kalvárie (1694-1702) byla už rozložená na kopci a měla sedm

zastavení Kristova umučení.¹⁴¹ V Banské Štiavnici (1744) se pravděpodobně po vzoru druhé realizace Kalvárie v Hernals u Vídně (1709-1714), uplatnil model dvou cest o počtu sedmi zastavení pro vystupování a sestupování. Nahoru vedly pašijové kaple, dolů věřící scházeli kolem sedmi bolestí Panny Marie. Podle banskoštiavnického vzoru byly dvě cesty, o počtu ale pěti a pěti zastavení, vytvořeny na Kalvárii v Prešově, která se vyvíjela v několika etapách během 18. století (první stavbou zde byla kaple Olivetské hory a kříž, 1721).¹⁴² U nás se tento počet s výjimkou mikulovského Svatého kopečka nevyskytoval, anebo nebyl zachován do dnešní doby v původní podobě. Převažuje číslo šest – v Českém Krumlově či na Petříně, kde stálo při první etapě šest kaplí, vyměřených kroky údajně dle vzdáleností v Jeruzalémě.¹⁴³ V Českém Krumlově se dle dochovaných pramenů plány na počet kaplí neustále měnily, nakonec byl zvolen počet šesti, přičemž s Božím hrobem pod oltářem by se mohla tato lokalita řadit k těm místům, kde se uplatnil počet sedmi zastavení. Ostatně i Petřín, kde byl postaven posléze i Boží hrob, se s jeho započítáním stává lokalitou se sedmi zastaveními. Ve Cvikově bylo z počátku zastavení osm (1729-1747) a deváté Boží hrob. V Králíkách byl také zvolen počet osmi kaplí Bolestné cesty, vedoucí podél dlouhé aleje k mariánskému poutnímu místu.¹⁴⁴

Specifické součásti Kalvárií a Křížových vrchů

Kalvárie a Křížové vrchy do sebe často zahrnují konkrétní posvátné objekty specifikující další události ze života Krista, či v případě propojení pašijového kultu s mariánským reprezentující příběh jeho matky, Panny Marie. První skupinou jsou Boží hroby¹⁴⁵ a Svaté schody,¹⁴⁶ druhou Svatá chýše¹⁴⁷ (a také uplatnění kultu Panny Marie Bolestné). Tyto stavby se s šířícím

kultem svatých míst stávají vzory pro napodobování a objevují se na mnoha místech v oblasti Německa (především Bavorska) a na území bývalé habsburské monarchie, kdy v barokním období dosahují největšího stavebního rozkvětu. Mimo ně se budují i stavební repliky řady dalších posvátných míst, mezi nimi altöttingských či einsiedelnských kaplí, kaple podle vzoru z rakouské Mariazell a další. Podle Viktora Kotrby, který je zařazuje do kontextu barokního historismu, tyto imitace vznikají na základě působení nových protireformačních řádů, které na rozdíl od domácích komunit nemohou navázat na předhusitskou tradici, a proto se odkazují na významná a posvátná místa křesťanství či věhlasné evropské lokality.¹⁴⁸ Ivana Panochová poukazuje oproti Kotrbovi na příslušníky nižších aristokratických řádů jako fundátorů staveb s historizujícím tvaroslovím, jež spojují svůj dávný původ s legendárními předky a u nichž je silná vazba na rodové državy.¹⁴⁹

První lokality, kde se objevují cesty zastavení zakončené Božím hrobem vyrostly v Hernals u Vídně (1639) a v Linzi (1654). Dalšími jsou kalvárské soubory, vznikající ve středoevropské oblasti už na členitějším a kopcovitém terénu. Boží hroby se hojně vyskytují v polských Kalváriích, najdeme je v Grazi (1654) a Maria Lanzendorf (1699), na Slovensku se zachoval do současné doby po jeruzalémském vzoru pouze v Banské Bystrici, v Bratislavě (1694-1702) byl zničen. V českých zemích se stal častou záležitostí kalvárských založení (Mikulov, Římov, Starý Hrozatov, Ostré, Jaroměřice u Jevíčka, Petřín, Šluknov, Cvikov, Jiřetín pod Jedlovou), i když ne vždy kopíruje svůj originál, snad s výjimkou Ostrého, jenž se mu nejvíce přibližuje.

Zařazení Svatých schodů do koncepce posilovalo účast věřících na utrpení Krista a umožňovalo poznávat jeho trýzeň vlastním tělem. Tělesné prožívání Kristových strastí při cestě na Golgotu zastupovaly o to více vlastní výstupy zvedajícím se terénem k ústřednímu bodu celého souboru. Člověk měl tak možnost uvědomit si hodnotu Kristovy oběti, kterou on pro lidstvo skrze své utrpení a smrt vykonal a jíž splatil jeho hříchy. Oba druhy těchto výstupů byly současně duchovním spojením a sloužily jako prostředek k vykonávání pobožnosti. Svaté schody byly zařazeny do celku pašijového příběhu už ve Varallu (1627) a na Kalwării Zebrzydowske (1630, druhá stavební etapa). V obou případech jsou ideově propojeny s budovou Pilátova paláce, kde probíhal soud. Ve varallském Pilátově paláci se nakupila řada scén od prvního předvedení Krista před Piláta (palác je patrový), Svaté schody ústí nahoře k monumentálně pojaté scéně se třiceti sedmi terakotovými sochami,¹⁵⁰ znázorňujícími výjev Krista, vystaveného lidu – Ecce Homo. V Zebrzydowské jde i o architektonické propojení, když vlastní stavba schodů navazuje na palácovou budovu, taktéž se scénou Ecce Homo (obr. 24-25). Ta je součástí Pilátova paláce i na Kalváriích v Krzeszówě či na Góře Świętej Anny.

Svaté schody, i se scénou Ecce Homo, byly postaveny na svahu proslavených Kalvárií v Banské Štiavnici, Prešově a Košicích, zde s vícefigurální kompozicí. V Grazi (1723) při úpatí kopce je výjev zobrazen na fasádě Svatých schodů (obr. 26), v Eisenstadtu (1701) se nachází přímo nad schodami.¹⁵¹

Navzdory řečenému, tedy možnosti vlastním tělem poznat trýzeň Kristovu se v českých zemích, v opaku ke zpodobnění Božího hrobu, tento motiv v komplexech Kalvárií nijak neuplatnil. V roce 1710 byl zahrnut do prvního nádvoří poutního

areálu Hory Matky Boží v Králíkách, založeného královehradeckým biskupem Tobiášem Janem Beckerem na přelomu 17. a 18. století (kostel 1696-1700, ambity 1701-1704, klášter servitů 1706-1710), k němuž vedla od města lipová alej, dva kilometry dlouhá, s osmi kaplemi se sochařskou výzdobou z Kristových pašijí. Před vstupem na vlastní schody věřícího i zde vítá sousoší *Ecce Homo*.¹⁵² Jistá příbuznost k tématu se ukazuje u vstupního průčelí ambitů jaroměřického kalvárského souboru, kde je nad bránou na balkóně mezi dvěma věžemi, k nimž stoupá široké schodiště, umístěno sousoší *Ecce Homo*. Lze zde najít vzdálenou analogii jednak Svatých schodů, jednak propojení scén.

V řadě polských Kalváriích dochází během stavebního vývoje i k propojení s mariánskou tematikou a vedle okruhu pašijové cesty vznikají cesty Panny Marie, tzv. drůžky Matki Bożej (Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Paclawska, Góra Świętej Anny, Krzeszów, Wambierzyce),¹⁵³ zahrnující události ze života Panny Marie.¹⁵⁴ Není to ani výjimkou u italských komplexů, například Varallo, Crea (1589), Varese je zasvěcena růžencovým tajemstvím (Orta sv. Františku, 1583).

V Českém Krumlově původní uctívání Kristova kříže ustoupilo kultu Bolestné Panny Marie. Obojí je nicméně vnímáno v souvislostech, což se projevilo zejména v baroku. Extatická zbožnost gotiky našla odezvu v bolestných hodnotách katolické víry a v zaujetí pro trpícího Syna a bolestnou Matku a stalo se základem barokní zbožnosti. Panna Marie stála po boku mukami zkoušeného syna, při jeho Křížové cestě a následné smrti na kříži, a je vnímána jako jeho spolutrpitek. Ona je také druhou hlavní postavou v zobrazovaných výjevech následujících po Ukřižování, tj. Snímání z kříže, Pieta (Oplakávání) a Uložení do hrobu. Údajně dle syrského apokryfu *O smrti Mariině* (5. stol.) to byla Panna

Marie, která po smrti svého Syna obcházela místa spojená s jeho utrpením a mohla tak pomoci upevnit později přijímanou tradici Kristovy cesty. Sedmibolestná Panna Marie se uplatnila v Banské Štiavnici, kde se při sestupu dolů navštěvuje sedm zastavení (nahoru vede sedm pašijových kaplí). Na Kalvárii v Košicích je bolestné Matce zasvěcen kostel, v Česticích zase kaple (1728), stojící pod Kalvárií na úpatí (obr. 27). V Grazi sedm zastavení Bolestné Panny Marie představuje úvodní, i když samostatnou linii ke Kalvárii tyčící se na skalisku. V Římově a Starém Hrozatově se pašijové cesty staly součástí mariánských svatyní, věnovaných k uctění Panny Marie loretské.

Námět Loučení Krista s Pannou Marií nebyl také ojedinělý. V Římově okruh začíná osmibokou kaplí tohoto zasvěcení, motiv uváděl zřejmě pašije na Kalvárii v Ostrém (první kaplička dnešní křížové cesty) či jej nacházíme v Moravské Třebové.

Jak uvádí Čičo,¹⁵⁵ stěžejním prvkem zastavení při Kalváriích se v 18. století na Slovensku staly tajemství bolestného růžence, jež představují některé pašijové události, při kterých byla prolita Kristova krev. Jedná se o Modlitbu Krista na Olivetské hoře, Bičování, Korunování trním, Nesení kříže a Ukřižování. Předmětná tajemství mohla být ještě rozšiřována o výjevy z vyslychání Krista Kaifášem, Herodem a scénou Ecce Homo, čímž se počet dostává na sedm, podobně jako sedm bolestí Panny Marie. Víceméně tato myšlenka odpovídá i našemu území, kde například scény Krista na Olivetské hoře jako vícefurální sousoší byly často řazeny do sledů zastavení, většinou tak, že jednotliví apoštolové byli roztroušeni pod „Olivetskou horou“, kde Kristus přijímal svůj kalich – Římov, Starý Hrozatov, Ostré, Šluknov (obr. 28-31), Jiřetín pod

Jedlovou (obr. 32-33) a Moravská Třebová, kde pravděpodobně celou scénu utvářela pyramidální kompozice.¹⁵⁶ Podobně se objevují scény Bičování, Korunování trním, Nesení kříže, Ukřižování popřípadě Ecce Homo, například v Králíkách. Zde bylo navíc Zajetí Krista, Svlékání z roucha a Uložení do hrobu.¹⁵⁷ Zastavení spojená s výslechy se mohla rozrůst u těch Kalvárií, jež měly možnost vytvoření bohatějšího programu, jako u Říмова a Starého Hroznatova (obr. 34), kdy u Říмова je hned několik kaplí zastavení věnováno událostem od Annáše po Odsouzení. Takové řazení a množení scén, podobně jako bylo u polských Kalvárií a italských Svatých hor, zůstávalo spíše ale výjimkou.

Fundátoři

Kalvárie a Křížové vrchy fundovali na našem území jak představitelé církve (Římov, Starý Hroznatov, Moravská Třebová, Miličín, Jiřetín pod Jedlovou), tak i obyčejní lidé (Český Krumlov, Jaroměřice u Jevíčka, Čestice, Cvikov, Šluknov), málokdy však vyšší šlechta. Jelikož byly výstavby Kalvárií poměrně drahou záležitostí, umožněnou z darů a příspěvků dobrodinců, přispívaly na ně obě složky či alespoň bylo v zájmu obou získat finance na založení poutního místa, jež by přitáhlo další věřící do kraje, posílilo víru obyvatelstva a zvedlo reprezentaci svých mecenášů. Ukázkou nedostatku financí je zdržení dostavby ambitů v Českém Krumlově, kde byly peníze postupně získávány z jednotlivých příspěvků měšťanů či církve. Na výstavbu římovského poutního místa nešly peníze jen od zakladatele Jana Gurreho, ale i jeho řádových bratří, klarisek, minoritů a měšťanů a lidu z okolí. Kalvárské soubory nevznikaly jen z pohnutek zvýšení prestiže zakladatelů, byly také výrazem díky za odvrácení živelných pohrom, ničivých epidemií, ukončení válek a bojů, ale i vyjádřením

osobních úspěchů svých tvůrců. Ve Svatém kopečku u Mikulova chtěl František z Ditrichsteinu vyjádřit vděčnost Bohu za překonání morové epidemie. Slib hrál roli v rozšíření poutního místa v Jaroměřicích u Jevíčka, když manželka majitele panství, Michala Šubíře, svobodného pána z Chobyně, zakoušela složitý porod a v této chvíli se obrátila o pomoc k Bohu se slibem postavení kostela. Slib učinil tako pivovarský tovaryš ve Šluknově, který se zavázal zřídit zastavení Křížové cesty, pokud se mu podaří najít práci a domov ve Šluknově. Na jejich podporu vznikala různá bratrstva či je také fundovala již bratrstva existující. V Jaroměřicích u Jevíčka bylo po vzoru římského arcibratrstva zřízena k němu přivtělená konfraternita Nejsvětějšího Vykupitele. V porovnání s mariánskými náboženskými bratrstvy činilo zastoupení bratrstev s patrociniem kultu Krista ale pouhou pětinu,¹⁵⁸ čehož projevem je i výrazně nižší počet christologických poutních míst, majících význam spíše lokálního charakteru.

V následujícím textu, v podstatě katalogu, bude věnována pozornost pěti kalvárských založení, jež budou popsány a stylově a ikonograficky rozebrány. Přihlédnuto bude i k jejich objednavatelům. Každá z nabízených pěti lokalit je svým způsobem výjimečná, z tohoto důvodu byly vybrány právě ony.

4 Katalog

Římov

/německy Rimau, okres České Budějovice/

Českobudějovická diecéze

1648-1650 Loretánská kaple, 1652-1658 Ambity, 1658-1. čtvrtina 18. století Pašijová cesta o dvaceti pěti zastaveních

v centru obce, Pašijová cesta v okruhu severovýchodně od obce, z části v její zástavbě

Jihočeské město Římov, ležící patnáct kilometrů jižně od Českých Budějovic, se bezesporu řadí k významným a jistě i dobře známým poutním místům naší země. Iniciátory výstavby unikátního poutního komplexu byli jezuité z Českého Krumlova, sídlící zde od roku 1584, jež v roce 1626 obdrželi darem od majitele českokrumlovského panství Jana Oldřicha, knížete z Eggenberku, statek Římov, kde o dvacet let později počínají s budováním poutního areálu, tvořeného loretánskou kaplí, kostelem sv. Ducha a ambity ve středu obce a tzv. Pašijovou cestou o dvaceti pěti zastaveních, rozprostřených v blízkém okolí.

Hlavní impuls k založení poutního místa dal dle literatury člen Tovaryšstva Ježíšova Jan Gurre (1608-1680), jehož osobu v této souvislosti uvádí zápis v římovské pamětní knize od jezuitského misionáře P. Kašpara Haudta, působícího v Římově v letech 1775-1797.¹⁵⁹ Gurre, pocházející původně z Brna, působil po čtyřicet let¹⁶⁰ jako lékárník v českokrumlovské jezuitské koleji. Na legendistický charakter vzniku poutního místa ukazuje sen, ve kterém se Gurremu zjevil Kristus s křížem společně s Pannou Marií a vyslovili přání nechat vystavět loretánskou kapli a Křížovou cestu.¹⁶¹ Úmysl zřídít poutní místo přednesl Gurre Felixi

Maxmiliánovi Číšovi, rektorovi českokrumlovské jezuitské koleje, jenž zažádal pražské biskupství o povolení ke stavbě. Vyhovění požadavku učinil arcibiskup Arnošt Albrecht, kardinál Harrach listinou ze dne 20. července 1648.¹⁶² Literatura rozdílně uvádí, zda se Gurre zasloužil o výstavbu obou částí či zda byl iniciátorem pouze Křížové cesty.¹⁶³ Finanční prostředky pro stavební podnik poskytl nejen samotný Gurre, jenž věnoval „ganzes Privatvermögen“,¹⁶⁴ ale i řada dalších dobrodinců včetně jezuitské koleje, řádu klarisek a minoritů či měšťanů a lidu z okolí.¹⁶⁵

Prvním počinem byla stavba loretánské kaple, započatá v roce 1648 a dokončená o dva roky později. Ambity byly dokončeny do roku 1658¹⁶⁶ a tehdy také proběhlo 12. srpna 1658¹⁶⁷ vysvěcení kaple. Poté následovalo založení Pašijové cesty „dle Jeruzalémského vzoru“, budované postupně, dle Pečírky ve dvou hlavních etapách,¹⁶⁸ až do první čtvrtiny 18. století.¹⁶⁹ První stavbou bylo poslední, dvacáté páté zastavení, představující Boží hrob. Se zvyšujícím se počtem poutníků se přikročilo ke stavbě vlastního kostela sv. Ducha, vznikajícího od roku 1677 při východním křídle ambitů a dokončeného v roce 1697, kdy byl také vysvěcen¹⁷⁰ (na jižní straně přiléhající sakristie byla připojena o století později). V místě bývalé římovské tvrze severovýchodně od poutního okrsku vyrůstala od roku 1671 rezidence krumlovských jezuitů, jež byla definitivně spolu s hospodářskými budovami dokončena v roce 1691, vše za finanční podpory Jana Kristiána, knížete z Eggenberku,¹⁷¹ později spojovaného s Křížovou horou nad Českým Krumlovem. Po Gurrehovo smrti nechal jezuita Jan Kryštof Malovec zřídit v roce 1694 fundaci ve výši 5000 guldenů na udržování dvou kněží jako administrátorů a misionářů v jednom, s požadavkem znalosti českého jazyka v důsledku poněmčování oblasti.¹⁷² V rámci josefínských reforem,

kdy došlo ke zrušení jezuitského řádu, byla v Římově, doposud spadajícím pod velešínskou farnost, zřízena lokalie, povýšená v roce 1857 na faru.¹⁷³ Poslední stavební aktivitou bylo vztyčení zvonice v roce 1891 při vchodu do severní části ambitů.

Stavební loretánský komplex vznikl při jižní straně obecní návsi, odkud se také hlavním vchodem v severní zdi, ohrazujícím celý areál, vstupuje na prostranství osázené lípami (obr. 35). Vstupní brána je zakončena volutovým štítem s obelisky po stranách a soškou Panny Marie ve výklenku uprostřed, vrcholícího trojúhelným štítem zdobeného šiškami.¹⁷⁴ Vnitřní plochu zdi člení výklenky, původně s malovanými scénami z Kristových pašijí, v areálu dvora se ještě nachází pomník padlých vojáků z první světové války. Na téměř čtvercové nádvoří uzavřené čtyřmi křídly ambitů s centrálně položenou Svatou chýší se vstupuje půlkruhovým vchodem s mřížovým při vnitřní části, umístěným v přízemí zvonice, dělené římsami do tří horizontálních podlaží a zakončené jehlancovou střechou s dlouhou špičatou lucernou. Ambity, do nádvoří otevřeny arkádami na čtyřbokých pilířích zvýrazněných svislými pilastry, jsou zaklenuty valenou klenbou s hlubokými, navzájem propojenými lunetami.¹⁷⁵ Původně vstup do ambitů byl ještě zajištěn v severním a západním křídle, první zastoupil kostel sv. Ducha, druhý byl zazděn, na kamenném ostění je vyražen letopočet 1655. Bohatá malířská výzdoba, pokrývající klenby, výseče, protější oblouky arkád a jejich pasy a římsové hlavice (obr. 36), pochází zejména z let 1686-1698.¹⁷⁶ Kromě zobrazení mariánských symbolů, inspirovaných předobrazy ze Starého zákona a loretánskými litaniemi¹⁷⁷ (uprostřed klenby v medailoncích), s páskami s odpovídajícími latinskými texty a anděly s hudebními nástroji (kápě klenby), se zde objevují v cyklech po celém okruhu pohledy na mariánská poutní místa se

světci (fresky nad oblouky arkád),¹⁷⁸ zobrazení výjevů spjatých se životem Panny Marie (lunetové obrazy) a pestrá výzdoba rustikálního charakteru s rostlinnými ornamenty.¹⁷⁹ Malířskou výzdobu doplňují v rozích křížové chodby rozmístěné čtyři oltáře s obrazy a sochami příslušných svatých, zasvěcené sv. Linhartovi (1657), sv. Václavovi (1700), sv. Kříži (polovina 18. století) a Panně Marii Bolestné (polovina 18. století). Nachází se zde také pět barokních zповědnic s ornamentálními a figurálními řezbami z první poloviny 18. století, ve výklenkových kaplích, z nichž jsou některé upraveny jako grotty, plastiky dalších svatých.

Ambity jsou při vstupní části do nádvoří navázány patrovou arkádovou krátkou chodbou k delší straně loretánské kaple, propojující půdní část ambitového zastřešení se Santa Casou (obr. 37). Stavba římovské loretánské kaple, spolu s Pašijovou cestou ústřední body úcty v Římově, kopíruje Santu Casu z italského Loreta jen v interiéru. Zachovává obdélný půdorys, ale exteriérový plášť má zcela hladký, pouze vyjádřený soklem v malbě omítky, na rozdíl od bohatě architektonicky ztvárněného mramorového obalu z Bramanteho úprav z počátku 16. století, s dvěma velkými freskami Zvěstování (1732, při vstupu na severní straně) a Loučení Panny Marie s Kristem (jižní strana, z 18. století). Kaple poloplášťového typu¹⁸⁰ je v interiéru rozčleněna do dvou nestejně velkých prostorů, oddělených oltářní mřížovanou stěnou. Dle italského vzoru kaple přejímá nerovné zdívo užitím různě zabarvených cihel na stěnách a valené klenbě, kordonovou římsu, fragmenty nástěnných maleb ze života Panny Marie¹⁸¹ a oválný zamřížovaný otvor v klenbě. Oltářní stěně předchází menza s tabernáklem, za ní je za mříží nahoře v nice, orámované zlatým akantovým ornamentem s paprsky, osazena dřevěná černá soška patronky kaple, černé Matky Boží Loretánské

s Ježíškem (1697).¹⁸² Pod sochou jsou uloženy údajné ostatky zakladatele Jana Gurreho v zaskleném výklenku v sarkofágu.

Nad východním křídlem ambitu se zvedá stěna s rozložitým trojúhelníkovým frontonem, jež se přes zastřešení ambitů napojuje na kostel sv. Ducha (obr. 38), připojenému z východní strany. Jedná se o centrální stavbu s půlkruhovým závěrem, s vnějším pláštěm členěným svíslými pilastry, nesoucími kladí s dórským vlysem, a segmentově zakončenými okny, jejichž ostění rámuje obíhající pás s naznačeným vrcholovým klenákem. Stavbu završuje stanová střecha s lucernou. Do kostela se vstupuje buď z ambitů, anebo ze severní strany obdélným portálem s kamenným ostěním s trojúhelnou supraportou a nad ní kulatým oknem. Při západní straně sakristie připojené na jihu ke kostelu, probíhá spojovací chodba do ambitu. Interiérové stěny člení v místě navázání apsidy na kostelní prostor svíslé pilastry, uzavřené kolem dokola probíhající římsou, na níž dosedá plochý strop. Podklenutou kruchtou, přístupnou z venku točitým schodištěm při západní stěně s barokními varhanami podepírají tři oblouky arkád s dominantním prostředním. Z vnitřního zařízení lze zmínit barokní kazatelnu, novobarokní oltář, kamennou křtitelnicí z roku 1672 s klasicistním víkem, obrazy Křížové cesty z roku 1882 a novodobou nástěnnou malbu stropu s námětem Založení Říma Janem Gurrem.

Pašijová cesta, zvaná též Římovské pašije, se rozprostírá v bezprostředním okolí obce, převážně severně až severovýchodně od ní, využívající na délce přibližně šesti kilometrů terénu polí, lesa a břehu potoka Malše, závěrová část pak prostředí samotné obce (obr. 39). Při vzniku Pašijové cesty lze zdůraznit dvě hlavní etapy, a to léta 1658-1670 a první čtvrtinu 18. století. Následné opravy, popřípadě drobné úpravy, které na

kaplích proběhly během 19. století, mohly změnit jejich původní vzhled. K založení Pašijové cesty velkým dílem dle pramenů a literatury přispěl kapucín Pater Alex z Českých Budějovic, přítel Jana Gurreho.¹⁸³ Dle legendy cestoval pater do Svaté země na žádost Jana Gurreho,¹⁸⁴ kde měl vyměřit přesné vzdálenosti a určit polohu jednotlivých míst, odkazujících na Kristovu poslední cestu. Možné inspirační zdroje k vybudování cesty nejsou přesně známy, velice pravděpodobným se jeví využití tehdejších tištěných průvodců a knih pro poutníky, které se objevovaly již od středověku, či rytin.¹⁸⁵ Vzorem se mohly stát pašijové kaple ve Štýrsku či pašijová zastavení v italském Varallu.¹⁸⁶ Krajina mohla v myslí tvůrců cesty vyvolat představu jeruzalémského prostředí, a proto se rozhodli využít osobitého terénu k jejímu založení. Charakter jednotlivých zastavení se vyznačuje dosti rozmanitým architektonickým stylem a typem. Jedná se o různě velké kaple, ať již výklenkové (většina) nebo uzavřené, součástí jsou tři zastavení utvářené jako brány. V kaplích jsou sochařsky či malířsky (nebo kombinace) ztvárněny výjevy z Kristova utrpení, vyskytují se i samostatně stojící kamenné plastiky – výjev z Olivetské hory a Ukřižování.¹⁸⁷ Všechny plastiky jsou polychromovány.

Pašijový okruh zahajuje **kaple Loučení Krista s Pannou Marií** (80. léta? 17. století, obr. 40), k níž vede z návsi ulice směřující k západu a na jejímž konci (současně zde končí i obec) se nachází jako první zastavení. Jedná se o velkou kapli půdorysné dispozice oktogonu, posazené na nízkém soklu se stěnami pročleněnými pilastry, lomících se na rozích, jimiž téměř u vrcholu obíhá profilovaný pás a nad ním výrazná kordonová římsa, v místech styku s pilastry masivněji ztvárněná a navozující dojem hlavic. Na ni dosedá zvoncová střecha s lucernou a dvouramenným křížem. Vstup zajišťují dvoje dřevěné dveře,

umístěné na protilehlých stranách, hlavní východní vstup nese rozeklanou trojúhelnou supraportu s kamennou koulí. V horní polovině jsou ve všech polích oktogonu hluboce zasazena kruhová okna. Kouty v interiéru kaple prochází opět svislé pilastry s dvojitými hlavicemi. Okenní otvory v jednotlivých polích jsou rámovány horizontálními profilovanými pásy, přerušeny v místě svislých rohových pilastrů, nabíhajících do profilovaného kladí, na něž dosedá osmidílná trémová kupole osvětlena lucernou. Současnou výzdobu kaple zastupuje nad dřevěnou oltářní menzou na podstavci orámovaná freska stejného námětu jako je označení zastavení (18. století).¹⁸⁸ Kolem kaple se cesta stáčí severním směrem mezi poli a vede k zdaleka viditelné **kapli Poslední večeře Páně** (obr. 41).¹⁸⁹ Průčelí obdélné stavby, natočené k cestě, je zdobeno jednoduchými svislými pilastry s kladím, vytvářejících edikulu, v jejímž centru je prolomeno segmentové okno osvětlující spolu s dalšími dvěma interiér kaple. Nad jemně utvářenou římsou, probíhající po celém obvodu stavby, se na průčelní stěně zvedá volutový štít s trojúhelným tympanonem ve vrcholu, s okraji zdobenými obelisky. Přístup do kaple zastřešené stanovou střechou umožňují dva obdélné otvory na delší straně obdélníku. Vnitřní prostor je zaklenut valeně s lunetovými výsečemi. Původní výzdoba v podobě dřevěných polychromovaných plastik Krista a dvanácti apoštolů byla z velké části rozkradena v roce 1994, nyní se zde nachází pouze podélný stůl s poháry. Stěny zdobí již ne moc zřetelné rostlinné ornamenty a andělé. Třetí zastavení v podobě průchozí **tzv. Stádní brány** (obr. 42) představuje okamžik, kdy Kristus se svými učedníky odcházel z hradeb Jeruzaléma do Getsemanské zahrady. Obdélná brána, respektive dosti hluboká kaple průchozí oblouky je zdobena nárožními pilastry na soklech, jejichž hlavice drží profilovanou

římsou s nastaveným blokem s další římsou, na níž dosedá stanová střecha. Čelní štítovou část završuje rozeklaný tympanon, v jehož středu se nachází koule na prohnutém podstavci. Vnitřní stěny zdobí výklenkové fresky Krista kráčejícího s apoštoly do Getseman.¹⁹⁰ Cesta se poté svažuje severovýchodním směrem k rozložitější pojednané **kapli zv. Pustá ves** (1691, obr. 43).¹⁹¹ Průčelím s nadstaveným trojúhelným štítem s koulemi po stranách se obloukovým vchodem opatřeným mříží vstupuje do Getsemanské zahrady se stojícími polychromovanými dřevěnými plastikami Krista, sv. Petra, sv. Jakuba a sv. Jana, osazenými před freskou s výjevem zmiňované zahrady (obr. 44). Kolem nich jsou rozložena štuková spící těla ostatních apoštolů. Za dalším ohybem cesty stojí po levé straně páté zastavení **U smutné duše** (1691, obr. 45),¹⁹² menší výklenková kaple osazená na soklu, s pilastry po stranách výklenku a završená trojúhelným štítem. V nice za mřížkou je na dřevěné desce malovaný výjev vycházející z Matoušova evangelia, kdy Kristus praví apoštolům „*Je mi úzko až k smrti*“ (Mt 26, 38).¹⁹³ Odtud cesta vstupuje do lesa, svažuje se k potůčku a po zhruba čtyři sta metrech se stáčí obloukem vpravo (odklání se tak od modré turistické stezky) a přibližuje se k místu, kde je na skalnatém pahorku vlevo od cesty zasazeno **zastavení Olivetské hory** (obr. 46).¹⁹⁴ Na nejvyšším místě se tyčí drobná kaple s nikou s mušlí, těsně před ní stojí socha anděla s dřevěným křížem a kalichem (nebyl přítomen). Pod ním se směrem k němu ve svahu modlí Kristus klečící v nařaseném rouchu (obr. 47), spolu s nížeji spícími apoštoly. Plastiky jsou opatřeny letopočtem 1660 a signaturou I. G. (mimo anděla).¹⁹⁵ Pravděpodobně mohou označovat zakladatele Jana Gurreho. Nedaleko při cestě jižním směrem pod svahem pokračuje Pašijová cesta zastavením **U Jidáše** (obr. 48) v podobě výklenkové kaple. Ta je osazena na

soklu a v segmentově zakončeném výklenku, s pilastry s patkou a hlavicemi po stranách, je za mříží znázorněna Jidášova zrada. Vše završuje trojúhelný fronton. Lesní pěšina stoupá na kraj lesa k další drobnější kapli na zúženém podstavci, s obdélným výklenkem a trojúhelným štítem. Vybledlá malba zobrazuje **Krista vyváděného ze zahrady** (obr. 49). Podél linie lesa se dojde k jeho okraji, kde je zastavení **U chromého Žida** (obr. 50), tvořeného větší kaplí posazené na soklu, v polovině své výšky obíhaná pásem a zakončená odstupňovanou římsou a střechou. V hlubším výklenku chráněném mříží a zaklenutém půlkruhově vleče žoldněř spoutaného Krista, výjev v pozadí doplňuje malba Jeruzaléma. Cesta mírně sestupuje východním směrem k malému potoku, biblickému Cedronu. Nad ním se klene stlačený oblouk nesoucí kapli (1660),¹⁹⁶ otevřenou půlkruhovým obloukem v čelní části a úzkými otvory po stranách, s vnějšími stěnami pokrytými řádkovým zdívkem, s římsou a střechou. Za mříží jsou před malovanou stěnou¹⁹⁷ osazené tři dřevěné plastiky ztvárňující **Krista vedeného dvěma žoldněři přes Cedron** (obr. 51-52). Přes silnici je malá výklenková kapele s trojúhelným štítem a s postranními pilíři vycházejícími ze soklů. Na obraze zachycuje **tupeného a kamenovaného Krista** (obr. 53). Nedaleko stojí tzv. **Vodní brána** (před 1697, obr. 54),¹⁹⁸ architektonicky shodná se Studní bránou třetího zastavení, s nápisem na vnitřní stěně *Das Wasser Thor Wordech Christus in die Stad Jerusalem eingeführt worden/ Wodni brana skrze kterau Pan Ježiss do města Jeruzalema swazan weden byl*, jež současně tento námět malířsky zpodobňuje. Brána představuje jednu z jeruzalémských bran, kterými Kristus při své poslední cestě prošel. Po břehu Malše se cesta ubírá dále jižním směrem k dalším zastavením (13.–15.), vzdálených od sebe zhruba v dvousetmetrové vzdálenosti. První

z nich zastupuje **kaple U Annáše** (obr. 55), architektonicky utvářená podobně jako předchozí drobné kaple, s pilastry po stranách obdélného výklenku, s římsou a trojúhelným štítem, s obrazem Krista před Annášem (novodobá malba). Následující zastavení **U Kaifáše** (1658-1670, obr. 56)¹⁹⁹ tvoří velká kaple, členěná v průčelní stěně pilastry po stranách a jedním uprostřed stěny na dvě pole, do nichž jsou prolomeny dva klenuté oblouky, umožňující pohled skrze mříže do vnitřních prostor, oddělených od sebe stěnou s pravouhlým otvorem. Kaple s dvojitým trojúhelným štítem je zastřešena stanovou střechou. Vnitřek s dřevěnými plastikami je zaklenut křížovou klenbou. V pravé části rozmlouvá dívka se sv. Petrem (za nimi stávala dřevěná soška kohouta),²⁰⁰ vlevo stojí Kristus mezi dvěma žoldněři, za nimi u zadní stěny trůní nejvyšší židovský kněz Kaifáš, flankován židovskými knězi, malovanými na dřevěných deskách (obr. 57). **Tzv. Malý Pilát** (počátek 18. století, obr. 58) stojí v místě prudce se stáčející řeky Malše. Jedná se o výklenkovou kapli, v porovnání s předchozími výklenkovými kaplemi je však monumentálněji pojata. Osazenou na vyšším soklu ji po stranách arkádového výklenku, zdobeného mříží, člení jemné pilastry (taktéž na bocích), jež se stáčejí v důsledku mírného konkávního prohnutí dovnitř. Nahoře se římsa prudce zvedá do hrotitého štítu. Před malovanou stěnou Pilátova domu je Kristus poprvé předveden dvěma žoldněři před říšského prefekta. K dalšímu zastavení **U Heroda** (obr. 59) pokračuje cesta podél Malše s mírným stoupáním zpět do obce, na její okraj. Hlubkověji pojatá výklenková kaple na vyšším soklu, s pilastry po stranách výklenku s ozdobnou mříží a na bočních stranách s výrazně profilovanou římsou s mírným zvlněním ve vrcholu, zachycuje Krista předvedeného žoldněřem před trůnícího Heroda, s malbou představující vysmívání Židů. Nyní je nutno dosti prudce

vystoupat ulicí k největší kapli celého pašijového okruhu – zastavení **tzv. Velký Pilát** (1662, obr. 60).²⁰¹ Stavba kaple je do ulice natočena zadní stranou, průčelí směřuje výhledem nad Malši. Její vysoká stěna je prolomena třemi oblouky s výrazně větším prostředním, sevřenými v celé výši probíhajícími pilastry. Vertikalitu dynamicky oživuje třikrát odstupňovaná římsa, na níž je nasazen rozeklaný štít s menším volutovým, ve vrcholu segmentově rozeklaným frontonem s šiškou. Cihlová stěna dělí vnitřek kaple, na hrubo omítnutý, na dva prostory, s výklenky po stranách, zaklenuté křížovou klenbou. Vpravo jsou plastiky Krista bičovaného dvěma žoldněři (obr. 61), vlevo probíhá korunování Krista trnovou korunou opět dvěma žoldněři (obr. 62), tři další přihlíží. Nad těmito scénami, uprostřed nad cihlovou stěnou je na balkónu osazen výjev Ecce Homo (obr. 63), tvořený sochou Krista přepásaného rouchem a Piláta v královském přehození s turbanem. Následující zastavení (1835, obr. 64), přestavěné z původního z doby konce devadesátých let 17. století,²⁰² je umístěno ne příliš daleko u ohradní zdi. Již několikrát vzpomínaný typ kaple výklenkové, s pilastry a trojúhelným frontonem, malířsky na obraze zachycuje **vložení kříže** na Kristovo rameno. Okruh pokračuje silnicí přes křižovatku vlevo, kde se po pravé straně nachází hluboká obdélná kaple (1660, obr. 65)²⁰³ s půlkruhovým otvorem chráněným mříží na přední stěně, s bosáží na nárožích a střechou, svažující se směrem k zadní části. Vnitřní prostor s hrubě opracovanou stěnou (zasazené obložky?) je momentálně bez výzdoby mimo dřevěný kříž. Mělo se jednat o výjev **Krista, střetávajícího se s Pannou Marií**. Děj příběhu vede ke kapli sv. Veroniky (obr. 66), stojící u hřbitovní zdi. Architektonicky představuje kaple typ na okruhu se často opakující. Po celé ploše výklenku je provedena malba **Krista setkávajícího se se**

sv. Veronikou. Při první odbočce vlevo ze silnice se po schodech sejde ke třetí bráně okruhu, **tzv. Popravní bráně** (Soudní brána) (před 1697, obr. 67).²⁰⁴ Typově odpovídá dvěma předchozím branám, jen namísto rozeklaného štítu ji uzavírá trojúhelný štít s šiškou. V mělkých obdélných výklencích zpodobňují dva freskové obrazy plačící jeruzalémské ženy (vpravo), které potkávají Krista s křížem (vlevo; Felix Faber v roce 1840, přemalba v roce 1929 od Karla Čiháka). Cesta pokračuje po stráni nad řekou až k Šimonově kapli (1660, obr. 68).²⁰⁵ Kaple na obdélném půdoryse je v její přední polovině na třech stranách prolomena půlkruhovými oblouky na hranolových pilířích, arkády po stranách zvýrazňují pilastry s patkami a dvojími hlavicemi. Spodními prochází profilovaný pás, horními profilovaná římsa v horní třetině výšky stavby, na níž je nasazeno nižší patro s okénky uprostřed. Průchozí část je zaklenuta křížovou klenbou. Ve vnitřní druhé polovině, otevřené stejně velkým obloukem jako protější arkáda, **Šimon Cyrenský pomáhá Kristovi nést kříž** zatímco Krista vede žoldněř (obr. 69). Poté pod zámeckou zahradou následuje travnatý pahorek, na němž je zpodobněn výjev **Kalvárie**, jež je reprezentován ne jinak než třemi vysokými dřevěnými kříži s těly Krista a lotrů namalovaných na plechu (obr. 70). Scénu doplňují tři kamenné plastiky Panny Marie, sv. Jana Evangelisty a klečící Máří Magdalény (obr. 71). Jejich autorem je Friedrich Haslinger z Hornu, jenž je vytvořil roku 1705.²⁰⁶ Pod Kalvárií stojí kaple předposledního zastavení znázorňující **Pietu** (1686, obr. 72).²⁰⁷ Kaple půlkruhového půdorysu má výrazný sokl, člení ji pilastry po stranách oblouku s mříží a horizontální římsa, zastřešena prudce se zvedající stříškou. Odtud se pěšinou po svahu sejde k místu posledního zastavení, jímž je **kaple Božího hrobu** (obr. 73-76), patrně nejstarší objekt římovských Pašijí (1658). Jedná se o stavbu

obdélného půdorysu, jež je v průčelí prolomena pravouhlým otvorem do předsíně, odkud vede úzký vchod do zadní části s tělem mrtvého Krista (dřevo), uloženého po pravé straně na kamenné desce. Stěny i valeně klenutá klenba jsou utvořeny cihlami. Vnější plášť obíhá pod stanovou střechou s trojúhelným štítem výrazná kordonová římsa. Stavba dle svého originálu zachovává obdélný půdorys s náznakem polygonálního závěru (jen o čtyřech stranách), dělení vnitřního prostoru na dvě jednotky, spojené obdélným vstupem a sdružené okénko v levé boční stěně, osvětlující předsíň. Po stranách Božího hrobu jsou umístěny kamenné sloupy na podstavcích, v jejichž vrcholech jsou připevněny nástroje Kristova umučení namalované na vykrajovaném plechu, stejně tak je zdoben i tympanon Božího hrobu.

Kromě výše uvedeného jména tvůrce Ukřižování nejsou známí jiní autoři, ani co se týče stavby kaplí. Pečírka řadí sochařskou výzdobu 9., 10., 14., 17., 19., 22. a 24. zastavení do tvorby patrně tří řezbářů, z doby někdy kolem roku 1670²⁰⁸ (s důrazem na výraznější kvalitu ztvárnění Piety či Setkání Krista s Pannou Marií). Plastiky nesou rukopis více tvůrců, u některých soch jsou viditelné výraznější hrany nosu či mokré přiléhající draperie k tělu. Zobrazení U Heroda a Malý Pilát zařazuje autor do počátku 18. století, látka roucha je zpracována důkladněji a projevuje se zde více dramatickosti jednak co se týče zpracování látky šatu, jednak gest a postojů. Sem by se daly řadit také Pečírkou datované dřívější plastiky Setkání Krista s Matkou či kamenné plastiky skupiny Krista na hoře Olivetské. Některé řezby naopak působí neumělým dojmem zřejmě domácích řemeslníků.

V celém rozsáhlém komplex, jež byl právě popsán, se spojuje christologická a mariánská tematika. Rozsáhle zpracovaná

Pašijová cesta o dvaceti pěti zastaveních svými čtenými scénami přibližuje Kristův příběh v detailním propracování a nabízí umístěním do rozmanitě členitého terénu účastnit se a prožít chvíle, ve kterých se postupně naplňovala slova Boží. Kult Panny Marie loretánské, prezentovaný stavbou Svaté chýše, místem Mariina narození, vsazené do ambitů, spolu s kostelem sv. Ducha zase představuje vzpomínku na trpící matku, jež spolu se svým Synem prožívala jeho kruté chvíle.

Římovský poutní komplex se řadí k nejstarším Kalváriím u nás. Zasazení do přírodního rámce krajiny je provedeno citlivě a nápaditě. Podle Pečírky lze předobrazy Pašijové cesty najít zejména v piemontské oblasti, kde vznikaly působivé stavební komplexy Svatých hor,²⁰⁹ které taktéž kombinovaly větší či menší kaple v krajinném rámci, i když výrazněji kopcovitého terénu. Je možné, že se tyto celky staly přímou inspirací pro zařazení Pašijové cesty do poutního okrsku, stejně jako tak není nepravděpodobné, že svůj podíl mohla mít i například polská Kalwarie Zebrzydowska, jež obdobně jako římovská utváří okruh zastavení nedaleko obce, i když využívá větších stavebních objektů. Ideový tvůrce jezuita Gurre, jež je jako takový literaturou předpokládán, zřejmě jako velmi zbožný člověk, a současně muž, disponující prostřednictvím jezuitů velkým vlivem, zamýšlel dle mého názoru zpřítomnit ve velkém počtu významné Kristovy okamžiky formou reálných kaplí s jednotlivými výjevy, aby umožnil hlubší ponoření do bolestných tajemství Spasitele a podpořil víru lidu, zkoušeného doposud útrapami třicetileté války.

Blízké k Římovu má svým charakterem starohroznatovské poutní místo, budované od roku 1664 chebskými jezuitami, jež si chtěli posílit pozice v nekatolicky orientované oblasti. Tehdejší rektor nedaleké chebské jezuitské

koleje Jan Jiří Dasselmann navštívil při své cestě z Brna Římov, kde probíhaly práce na Loretě i Pašijové cestě. I zde se stala součástí areálu loretánská kaple (1664-1665) obklopená ambity (1675-1683) s přílehlým kostelem (zde zasvěcení Zvěstování Panny Marie) a dlouhá Pašijová cesta o dvaceti devíti zastaveních, z nichž se do dnešní doby zachovalo pouze několik, včetně Božího hrobu, umístěném v lesíku opodál. I zde bylo plně využito krajinné výstavby, jež měla navozovat dojem „nového Jeruzaléma“ a jako taková byla ve své době jistě chápána.

Ostré

/německy Neuland, okres Litoměřice/

Litoměřická diecéze

1707 (?) terasa Olivetské hory, monumentální schodiště, Kaple Povýšení sv. Kříže, Kaple Nalezení sv. Kříže, Boží hrob, kapličky Křížové cesty o čtrnácti zastaveních

vrch Kalvárie (380 m n. m.) položený severně od obce, kapličky Křížové cesty na přístupové cestě ve svahu

Poutní areál Kalvárie se nalézá severně od obce Ostré na zdaleka viditelném, částečně zalesněném návrší a vytváří významnou pohledovou dominantu širokému okolí (obr. 77-80). Barokní komplex do sebe zahrnuje trojici kaplí – Kaple Nalezení sv. Kříže, kaple Povýšení sv. Kříže a Boží hrob – umístěnými na horní terase na vrcholu kopce, k níž vede od spodní terasy, tzv. Olivetské hory, monumentální přístupové schodiště se sochařskou výzdobou (obr. 81-83). Poutní areál je dostupný přístupovou cestou s výklenkovými kapličkami Křížové cesty. Autorství kaplí je literaturou připisováno Oktaviánu Broggiovi, podle jehož plánu se s nejvyšší pravděpodobností v roce 1707 počalo s výstavbou.

Historie vrchu u Ostrého před vznikem vlastního barokního poutního areálu je doposud nejasná. Podobně jako u jiných tehdejších poutních míst vznikajících na návrších, mohlo výstavbě komplexu předcházet například vztyčení kříže, jak bývalo zvykem, na ochranu před špatným počasím, pro vyjádření úcty ke Kristu a svatým apod. Výrazný bod v krajině by k tomu bezpochyby vybízel, což se také rozhodli na počátku 18. století využít liběšičtí jezuité s Václavem Františkem Růžičkou, hejtmanem liběšického panství. Pro nedostatečně zachované archivní prameny nelze blíže specifikovat události a okolnosti, jež vedly k následnému

vybudování areálu. Nicméně existuje několik drobných zmínek, které by mohly zapříčinit posunutí v dataci zahájení výstavby oproti odbornou literaturou uváděným časovým rozmezím 1703-1707.²¹⁰

V pamětní knize ústecké fary je perem ústeckého děkana zaznamenáno (ovšem až z roku 1929), že zakladatelem Božího hrobu byl v roce 1707 hejtman Wenzel Franz Růžička. Poté, co Ferdinand Waldhauser, bývalý rektor pražské jezuitské koleje u sv. Klimenta, přišel v červnu roku 1707 do Liběšic, mohl být na Ostrém společně s Růžičkou 6. června položen základní kámen ke stavbě kaple.²¹¹ Autor zápisu čerpal informace z dnes již nedochovaného či doposud neobjeveného pramene, rozhodně dle níže uvedeného textu by ale mohl být věrohodným textem, ačkoliv pochází až z první poloviny 20. století. Díky několika archivních zjištění vychází na světlo malé množství informací, nevztahujících se sice na vlastní výstavbu areálu, ale poskytujících alespoň pár střípků obrazu. Jedná se o tři dopisy,²¹² zaslané biskupskou konzistoří v Litoměřicích. 25. srpna 1704 dostává Václav Růžička povolení postavit „*Capellam ad formam Sepulchra Domini*“ na vrchu Ostrém. Položení základního kamene měl být přítomen ústecký farář Thomas Röhr a vše mělo proběhnout dle předepsaných církevních obřadů. Listinou ze dne 2. prosince 1707 se povolily konat mše na svátky Nalezení (3. května) a Povýšení sv. Kříže (14. září) a v postní době. Třetím pramenem je reakce kanceláře biskupské konzistoře Thomasu Röhrovi na dopis (zachován není), ve kterém pravděpodobně podal ústecký farář stížnost, protože nemohl nakonec odsvětit položení základního kamene, což bylo stanoveno již listinou z roku 1704 (viz výše).²¹³ Negativní reakce musela být sepsána v téměř bezprostřední návaznosti na zahájenou výstavbu, a to v roce 1707, s čímž by korespondoval i údaj ze zmíněné ústecké kroniky.²¹⁴ Ve štítu

západního průčelí Božího hrobu četl navíc Vincenz Luksch²¹⁵ ještě ve dvacátých letech 20. století sotva znatelný letopočet 1707, dnes již nečitelný. Datování k roku 1707 přijímá taktéž Josef Jarschel.²¹⁶ Záznamy o stavební činnosti neexistují, jediným zdrojem informací jsou účetní knihy vedené, resp. dohledatelné, až k roku 1715. O případných větších stavbách se v nich neuvádí nic, tudíž by se dalo předpokládat, že hlavní práce byly hotovy. Vzhledem k rozsáhlosti poutního místa se dá ale také usuzovat, že stále mohly probíhat práce doplňkové. Z roku 1715 je veden účet za natření „Krista na schodech“.²¹⁷ Jednalo se nepochybně o jednu ze soch, jež byla součástí většího souboru kamenných plastik zdobícího dlouhé schodiště.

Areál prodělal v minulosti dvě větší opravy, v roce 1869 a v letech 1928-1929, od té doby výrazně trpěl. Značně během let znehodnocený areál naštěstí v současné době prochází rekonstrukcí, nově proběhlo zastřešení obou kaplí a v roce 2008 se přistoupilo k opravě schodiště.

Odbornou literaturou připisované autorství Oktaviánu Broggiovi (1670-1742), působícímu zejména na Litoměřicku,²¹⁸ ale také v severních Čechách či v Praze, se archivně nepodařilo doložit. Jezuité jej ale pro návrhy svých kostelů využívali (například kostel Zvěstování Panny Marie z let 1704-1731 v Litoměřicích či poutní kostel Bolestné Matky Boží z let 1701-1708 v Bohosudově).²¹⁹ Stylově odpovídají stavby u Ostrého ranému období Broggiovy produkce.²²⁰ Konkrétně obě kaple zasvěcené sv. Kříži by mohly mít analogie například v kapli sv. Jana Křtitele, postavené v roce 1677 v Litoměřicích biskupem Janem ze Šternberka.²²¹ Jedná se o centrální stavbu, jejíž fasády člení mělce rámovaná pole s pilastry probíhajícími na nárožích. Pod vystupující římsou celým obvodem obchází úzký pás a stavbu zakončuje

stanová střecha s lucernou. Užití oken se segmentovými záklenky a kamenná ostění, stejně tak obdélný portál jsou dalšími spojnice s kaplemi.

Přístupová cesta k areálu, lemovaná čtrnácti²²² výklenkovými kapličkami Křížové cesty, vede od obce Ostré severním směrem, prochází mezi terasou Olivetské hory a schodištěm a obtáčí se nad severním úbočím kopce, kde ústí u bočního schodiště vedoucího kolem zadní strany severně položené kaple Nalezení sv. Kříže na hlavní terasu. Ze souboru čtrnácti zastavení stylově i rozměrově vybočuje první kaple (obr. 84), která je na rozdíl od ostatních, klasicistních, barokní. Tvoří ji masivní základna s krycí deskou, profilově vystupující do stran, na níž je na skoseném soklu posazen nástavec se segmentově zaklenutou nikou, z dnes již nedochovanou malířskou výzdobou, stejně jako u klasicistních kapliček, a zakončený zvlněnou římsou. Klasicistní kaple (obr. 85-87) jsou pojaty obdobně, na podstavec s deskou (zkosenou dolů) dosedá sokl, z něž vybíhá nástavec s výklenkem zasahujícím do překladu projmutými boky a s nízkým trojúhelným štítem. Kaple jsou v současné době různě zachovalé.

Po sedmi zastaveních prochází cesta volným průběhem mezi spodní terasou Olivetské hory a schodištěm. Spodní terasa (obr. 88-89) je umístěna na západním svahu kopce, její obě vnější boční stěny a čelní (západní) stěna se s klesajícím svahem dolů rozšiřují. Půdorysně představuje terasa, vymezená zídka, polovinu kvadrilobu (obr. 90),²²³ jehož boční strany se v jeho polovině pravouhle lomí a dvakrát na konci zalamují. Terasa se odklání od hlavní osy, probíhající přes schodiště k horní terase s kaplemi, a svým čelem směřuje severozápadním směrem.²²⁴ Významově prostranství symbolizuje místo v Getsemanech, kde se

Kristus za účasti svých třech nejbližších apoštolů modlil k Bohu. Znamou biblickou scénu spoluutvářely čtyři pískovcové sochy v životní velikosti, rozmístěné na travnatém povrchu, dnes bohužel torzovitě zachované a s chybějícím jedním apoštolem. První sochu představuje klečící a modlící se Kristus (bez hlavy, obr. 91-92), druhou je spící sv. Petr (obr. 93) se svým atributem – mečem, jež drží v pravé ruce, třetí socha (bez hlavy, obr. 94) sedí a ruce má složeny v klíně. Draperie formují přirozeně spadající záhyby.

Od plošiny s Olivetskou horou stoupá na vrchol monumentální jednoramenné přímé kamenné schodiště se zděným zábradlím a dvěma mezipodestami, vystupujícími do strany (oproti průběhu základního půdorysu) zhruba v třetinách jeho délky (obr. 95-96). Na schodišti byly umístěny další sochy, související ikonograficky s celým souborem Kalvárie. Na pravém rohovém soklu první mezipodesty je umístěn Anděl s kalichem utrpení (obr. 97-98). Chybí mu hlava a levá ruka, stejně tak křídla a kalich. O patro výše na druhé mezipodestě je vpravo umístěna plastika znázorňujícího Krista nesoucího kříž (obr. 99-100), protějšek mu je zobrazení Krista u sloupu (chybějí ruce, obr. 101-102). Třetí sochou druhé plošiny je silně torzovitá skulptura bez hlavy a rukou s pravidelně se utvářejícími diagonálními spády draperie. Je určována jako Panna Marie²²⁵ či Máří Magdaléna (obr. 103-104),²²⁶ z ikonografického hlediska by se mělo ale spíše jednat o Pannu Marii, jež se spolu se sv. Janem Evangelistou asi nacházeli pod křížem, jež býval umístěn na horní terase.²²⁷

Půdorysnou základnu horní plošiny tvoří stupňovitě se rozšiřující plocha, jež na východě pokračuje zúžením zakončeným do polygonu. Do tohoto výběžku byl postaven Boží hrob, před ním při severovýchodním a jihovýchodním okraji terasy stojí symetricky umístěné kaple Nalezení a Povýšení sv. Kříže (obr. 105-107).

Stavba Božího hrobu (obr. 108-110) představuje přízemní stavbu z neomítnutých pískovcových bloků obdélného půdorysu s pětibokým závěrem, v zadní polovině utvářenou devíti poli slepých arkád s lomenými oblouky nesených polosloupy (pět polí kopíruje pět stran polygonu). Vstupní západní průčelí vrcholí trojúhelným štítem s lemy stejně profilovanými jako korunní římsa, obíhající pod ním celou stavbou. Kaple je završena nízkou střechou, na východě bývala doplněna otevřenou lucernou o osmi sloupcích (obr. 111). Do interiéru, děleného stěnou na dvě prostory, se vstupuje obdélným vchodem ve středu průčelní fasády. Předsíň se zaoblenou dělicí stěnou je osvětlena dvěma sdruženými okny a jedním zkoseným oknem v severní a jedním okenním otvorem v jižní stěně a je zaklenuta valenou klenbou, stejně jako vlastní prostor Božího hrobu obdélné dispozice, do nějž se vstupuje nízkým obdélným vstupem. Při jižní stěně je umístěn kamenný sarkofág, kde bývala uložena dřevěná socha mrtvého Krista s dvojicí andělů po stranách.²²⁸ Z vnitřního vybavení se nic nezachovalo.

Stavba Božího hrobu kopíruje svoji originální předlohu, když imituje půdorys se závěrem o pěti stranách polygonu, vnější slepé arkády s lomenými oblouky, završení lucernou, řešení okenních otvorů a dělení interiéru na dvě menší prostory.

Obě vysoké kaple stojí na obdélném půdoryse a z hlediska vnějšího uspořádání a členění si zcela odpovídají (obr. 112). Exteriér se zaoblenými rohy je členěn na nárožích vysokými lizénami a vodorovně probíhajícím pásem, dělicím fasády na dvě etáže. Delší boční stěny jsou oproti průčelním fasádám členěny kromě nárožních lizén třetím lizénovým pásem zhruba v první třetině délky směrem od průčelí, vymezujícím vnitřní kruchty kaplí. Vstupní průčelí je prolomeno vchodem se vsazeným

obdélným profilovaným portálem s ušima a kapkami, ukončeným profilovanou naddvevní římsou, shodně řešený vchod je taktéž na delších, do terasy obrácených, stranách obou kaplí. Patrová etáž je na třech stranách prolomena okenním otvory zakončené segmentově s profilovaným ostěním, na východní, čtvrté straně je okno slepé. Stavby završuje vyprofilovaná korunní římsa se stanovou střechou, lucernou s cibulovitou bání a křížem ve vrcholu. Vnitřní prostor klene valená klenba s dvěma protilehlými výsečemi nad okny bočních stran (jižní a severní), protilehlé výseče má i klenba nad kruchtou u severní kaple, u jižní kaple je pouze při její vnitřní severní straně. Při styku hlavního prostoru s emporou v patře přetíná klenbu meziklenební pás, vybíhající z profilovaných hlavic vysokých pilířů, které s pilastry na ně navazujícími vertikálně člení kouty kaple (obr. 113-114). Na kruchtou vede schodiště, jehož konstrukce se nedochovala, ale dle viditelných stop drážek po odstraněných stupních, se jednalo o šnekové schodiště (obr. 115).²²⁹ Schodiště jsou umístěna v jižní kapli v jihozápadním koutě, v severní v severozápadním a liší se svým průběhem, kdy jejich válcový obal pokračuje u jižní kaple až do klenby, zatímco u kaple severní končí vstupem na kruchtou.²³⁰ Naproti vchodům na schodiště jsou v prostoru pod kruchtou pravoúhlé niky (obr. 116). Původní vnitřní zařízení se nezachovalo, jak ukazuje záznam v inventáři z roku 1830, bylo spíše skromnější, kaple byly vybaveny oltáři zasvěcenými dle označení kaplí, s bočními dřevěnými figurami a obrazy.²³¹ Obrazy Luksch přisuzuje J. G. Heintschovi.²³²

Pod severní kaplí se nachází suterénní prostora, jež má svůj protějšek na jižní straně, ale zde je suterén vysunut celým svým prostorem západně od půdorysu jižní kaple (obr. 117-118). Ze strany svahu jsou přístupné obdélným vchodem, osvětlují je

dvě menší okénka. Vnitřek je zaklenut valeně se dvěma styčnými výsečemi (obr. 119-120).

Při východní straně pod stavbou Božího hrobu se dříve nalézalo obydlí poustevníka,²³³ pobývajícího zde od roku 1752 a byl jím františkán František Piesch.²³⁴

Dle pramenů o povolení výstavby zažádal ústecký hejtman Václav František Růžička a za účasti jezuitského rektora Ferdinanda Waldhausera byl položen základní kámen. Idea vzniku poutního místa mohla mít původ u obou z nich. Růžičky jako reprezentanta městské samosprávy, jež vytvořením architektonické krajové dominanty mohl prezentovat nejen sebe, ale i město Ústěk. Na druhou stranu Waldhauser jako zástupce jezuitského řádu, řádu s „propagandou“ a se snahou zbudovat si silné zázemí, se mohl na ideové koncepci, dle mého názoru, podílet výrazněji. Jeden z důvodů jejich zájmu o založení poutního místa také mohl spočívat na historické vazbě k Úštěku jako k místu, kde byli od roku 1632 usazeni. Jako sídlo zvolili starý zámek, který jim přestal vyhovovat a v polovině 17. století přesídlili do Liběšic, kde pobývali v rezidenci při mariánském kostele.²³⁵ Ústěk ale stále spadal pod jejich panství a tím pádem i přilehlá obec Ostré. Současně, dalším jejich rezidenčním místem byl Bohosudov, kde sídlili již od roku 1587 a kde v letech 1702-1706 vystavěli kostel Panny Marie Bolestné.²³⁶ Projektantem tohoto kostela byl navíc Oktavián Broggio, jenž se předpokládá i jako autor Kalvárie u Ostrého. S ohledem na výše zmíněné mohla výrazná silueta kuželovitého kopce brzy upoutat pozornost a podnítit v jezuitách značný zájem. Jméno Růžičky by se v pramenech nevyskytovalo, kdyby nevykazoval žádný podíl na ideovém plánu. Skutečně mohl být prvotním iniciátorem, ale zřejmě lépe zajištění jezuité mohli být pak hlavní tažnou silou. Mezi

Úštěkem a Kalvárií nic nebrání ve výhledu a díky takovému utváření krajinné kompozice umožňuje přímé navázání kontaktu s oběma lokalitami. O to více může vyhovovat duchovnímu propojení dvou míst. Jednomu coby pevné základny pozemské (město/jezuité), druhému jako základny nábožensko-nebeské, vyjádřené účastí na Kristově utrpení.

Kompoziční uspořádání jednotlivých objektů v areálu ukazuje promyšlenou koncepci, založenou na propojení architektonicko-urbanistických a nábožensko-reprezentativních prvcích. Hlavní kompoziční osa Úštěk – vrchol Kalvárie s kaplemi a Božím hrobem a k nim vedoucím mohutným schodištěm tyto významy naznačuje. Z hlavní osy se poněkud vychyluje spodní terasa Olivetské hory. I když její vychýlení muselo být povšimnuto již dříve, do známých zaměřovacích a stavebních plánů byla vždycky zakreslena v jedné přímočaré ose s budovami na vrcholu.²³⁷ Odklon určitě nebyl způsoben obtížností přizpůsobit stavbu terasy svažujícímu se terénu, vezme-li se v potaz schopný projektant typu Oktaviána Broggii. Je ale možné, jak navrhuje Nový,²³⁸ že terasa byla stočena k protějšímu kopci Sedlu (700 m n. m), jež se majestátně tyčí severozápadně od Úštěku, záměrně. Poukazuje na dva body, vylíčené jezuitou Balbínem v jeho díle *Rozmanitosti z historie království českého*. Prvním je, že Balbín, jež jistý čas pobýval v Liběšicích, vykonal jednou se svými druhy výstup na Sedlo, aby odtud mohli pozorovat svatojánské ohně. Autor si pokládá otázku, zda by nemohlo jít o tradici, jež v sobě nesla bližší vazby k onomu místu. Druhý bod se týká blahodárného pramene, jež se měl na Sedle údajně nacházet. Nový se však pohybuje, což sám zdůrazňuje, v rovině zcela hypotetické.

Co se týče sochařské výzdoby areálu, původní záměr počítal s pašijovou cestou v podobě sochařsky provedených zastavení a pravděpodobně také s první, barokní kaplí jinak klasicistní Křížové cesty. Ta uváděla pašijové události na vrchu Kalvárie pravděpodobně výjevem Loučení Krista s matkou. Rozhodnutí o zřízení klasické Křížové cesty se čtrnácti zastaveními, patrně z počátku 19. století, souviselo s oživeným náboženským ruchem po útlumu v době josefínských reforem. Vlastní pašijový příběh se začínal odehrávat na terase Olivetské hory, kam byla umístěna první scéna, na niž navazovaly další, řešené jako protějškové sochy po stranách schodiště. Jaké scény zakladatelé zvolili, není snadné odhadnout, protože je řada možností už z toho důvodu, že oproti současnému zachování mohly být další sochy osazeny i v dolní části nástupu schodiště na rohových soklech, čímž by se ikonografický program nadále rozrostl. S umístěním Olivetské hory na dolní terasu se počítá. Na druhou stranu by se zde snad dala očekávat, pokud se neztratila, základna či podstavec, kam by byl umístěn Kristus a pod něj spící apoštolové. Možná k němu patřil Anděl s kalichem, nyní umístěný na první mezipodestě. Variantou by mohlo být, že by tento anděl spolu s protějškem, zastupujícího například anděla s nástroji Kristova umučení,²³⁹ stáli na dolním soklu schodiště. Za nimi, tj. na první mezipodestě by mohly následovat scény Bičování (na místě, ale na druhé podestě) a Korunování trním, dále Ecce Homo a Nesení kříže (na místě) a na vrcholu, eventuálně na plošině horní terasy, kde stával kříž, Panna Marie se sv. Janem Evangelistou.

Záznam o ideovém konceptu bohužel dochován není, a tak vše zůstává v rovině spekulací a hypotéz. Nicméně i přes šrámy času a nezodpovědné chování, jež se na objektech za poslední století podepsaly, zůstává tato lokalita i nadále jedinečně

působivým a harmonicky vyváženým celkem, spojujícím v sobě kvality urbanistické a architektonické a neméně výrazně i vyjadřující duchovní hodnoty.

Český Krumlov

/německy Böhmisch Krümau, okres Český Krumlov/

Českobudějovická diecéze

1709 Kaple Panny Marie Bolestné a Sv. Kříže, 1710-1726 Ambit, polovina 18. století Křížová cesta o šesti zastaveních

Křížová hora (619 m n. m.), kaple Křížové cesty na přístupové cestě ve svahu

Poutní areál se rozkládá na Křížovém vrchu (Křížové hoře – Kreuzberg, 619 m n. m.), původně nazývaném Hausberg,²⁴⁰ zvedajícího se dva kilometry jihovýchodně od centra města Českého Krumlova (obr. 121). Architektonický soubor, vznikající od roku 1709 do první čtvrtiny 18. století za podpory města a jeho vrchnosti, Jana Kristiána, knížete z Eggenberku s jeho chotí Marií Ernestinou, do sebe zahrnuje kapli s dnešním zasvěcením Panny Marie Bolestné, obklopenou ambity a k nim připojenou Křížovou cestu o šesti zastaveních, vedoucí z pod úbočí kopce dole ve městě pěšinou na vrchol.

Na vrchu, využívaném pro polní hospodaření a bez výrazného porostu, nechal pravděpodobně v roce 1658 (nebo 1650/1657) krumlovský jezuita Michael Koppe, kazatel z krumlovského kostela sv. Jošta,²⁴¹ vztyčit dřevěný tzv. španělský kříž.²⁴² Vztyčování křížů na krajových dominantách nebylo ničím neobvyklým, jak už bylo výše v textu nastíněno, odráželo náboženský postoj věřících a s ním spojený kult uctívání předmětů souvisejících nejen (s hlavními představiteli víry v Boha), Krista a Panny Marie, ale i víru v ochranu podobných předmětů před jakýmkoliv nebezpečenstvím. Konkrétně větrné kříže, nazývané také Wetterkreuz, měly sloužit svojí zázračnou mocí k ochraně proti špatnému počasí. Vyskytovaly se již v raném středověku, kdy

byly umísťované v polích, aby ochránily úrodu před nepřízní počasí, a od 12. století se začaly objevovat i na kopcích jako svěcené.²⁴³ Hlavního Koppého pohnutkou byla zejména ochrana proti nepříznivým přírodním podmínkám, o čemž svědčí dochovaný zápis, uložený v Státním okresním archivu v Českém Krumlově, jenž uvádí, že kříž byl postaven „*ke cti a uctívání Ukřižovaného, jeho sv. Matky Bolestné a sv. Ignáce, zakladatele jezuitského řádu, proti vichřici a špatným silám, bleskům a bouřím a pro útěchu zarmoucených ke zbožné úctě...*“²⁴⁴ Do kříže byla vsazena část ze sv. Kříže, později uložená v pacifikálu v kapli jako posvátný předmět.²⁴⁵ Jelikož jeho stav podléhal vlivu prostředí a působení času, byl už v roce 1675 a poté v roce 1702 renovován.²⁴⁶ Při druhé obnově byla nad ním z podnětu měšťana Mathiase Krumpelého postavena dřevěná kaple.²⁴⁷ K renovovanému kříži, respektive ke kříži novému se váže jistý legendistický příběh, dle kterého se při porážce stromu kmen rozlomil na tři kusy, jež se rozměrově shodovaly s křížem španělským. Na kříž byl připevněn na plechu malovaný ukřižovaný Kristus, k němuž se také pojí legenda. Ta vypravuje jak se krumlovskému kovotepci Höllenhammerovi Ukřižovaný, jehož odkoupil od neznámého Žida, při tavení pomalovaného ale již rozbitého plechu s mědí sestavil opět do původní podoby. Pro tento zázrak se stal kříž rodinným pokladem, až se přes poslední majitelku Sibylu Reykovou²⁴⁸ dostal v roce 1696 do kostela sv. Víta na oltář sv. Barbory. Následně byla zhotovena kopie, jež se stala součástí kříže na Křížové hoře.²⁴⁹ Krumlovským měšťanům a magistrátu nepřestal být osud poutního místa lhostejný, naopak, vše je podporovali. Příkladem je finanční příspěvek krumlovské měšťanky Veroniky Sininové, díky níž byly u kaple postaveny tři pašijová zastavení. Myšlenka zřízení reprezentativnějšího místa se začala rodit posléze a přestože bylo

město silně zadluženo, nepřestalo usilovat o rozšíření oblíbeného poutního místa výstavbou kaple.²⁵⁰ Po několikerých snahách, při kterých se snažilo získat vrchnost – knížete Jana Kristiána z Eggenberku a jeho manželku – pro podporu tohoto projektu zažádáním pražského arcibiskupství o povolení ke zřízení, se jim nakonec podařilo knížete Eggenberka přesvědčit, jenž nato pověřil sepsáním žádosti Sebastiana Liebenhausena, knížecího radu a vrchního hejtmana panství.²⁵¹ V letech 1709-1710 tak byla na místě kříže postavena kaple, zasvěcená *ke cti utrpení a smrti Našeho Pána Ježíše Krista*, jak uvádí listina ze dne 3. července roku 1709, jíž pražské arcibiskupství povoluje stavbu kaple.²⁵² Fundační listina z 29. března 1709²⁵³ sepsaná magistrátem, zmiňuje mimo jiné i úmysl zřídit několik zastavení ke kapli nahoře a tím vytvořit horu Kalvárii „*jak je to vidět na jiných místech*“.²⁵⁴ Listina taktéž zmiňuje nadaci magistrátu kapli kapitálem 300 zlatých a závazek sloužit mše na svátek Nalezení a Povýšení sv. Kříže.²⁵⁵

Základní kámen ke stavbě byl položen 7. dubna 1710, o necelý půl rok později, 14. 9. na svátek Povýšení sv. Kříže byla vysvěcena.²⁵⁶ Projektantem se stal eggenberský polír Jan Dominik Spazzi. Zadlužené město na výstavbu kaple získávalo příspěvky od řady dobrodinců včetně vrchnosti, kdy účty kaple zaznamenával Johann Franz Anton Tschernichen, jež se významně zasloužil o celkový rozkvět poutního místa. Tschernichen pocházel ze Slezska a v roce 1706 přijal místo krumlovského městského písaře. Velice důrazně hájil práva města proti vrchnosti. Zřídil městský archiv, kde shromažďoval důležité dokumenty týkající se také Křížové hory, sám je autorem veršované kroniky o jejím vzniku.²⁵⁷ Prostor nevelké kaple brzy přestal pojímat příliv poutníků, proto bylo záhy rozhodnuto o výstavbě křížové chodby a

současně také o zřízení pěti zastavení Křížové cesty, oboje na náklady knížete z Eggenberku. Ten ale v prosinci téhož roku zemřel a povolení ke stavbě, vydaného v únoru 1711, se nedočkal.²⁵⁸ Započaté práce, kdy byl svezzen kámen, položeny základy pěti zastavení, pro něž bylo vytvořeno osm kamenných soch,²⁵⁹ byly pro nedostatek finančních prostředků přerušeny až do roku 1714,²⁶⁰ stavební činnost byla ovšem dokončena až v roce 1726 pro stále nedostatečný kapitál.²⁶¹ Co se týče autorství, nelze prameny potvrdit, zda tvůrcem zastavení byl Jan Boss, jež v roce 1714 uzavřel smlouvu nejen na stavbu křížové chodby, ale i na zastavení, nebo v pramenech z roku 1717 zmíněný Jan Plansker či někdo jiný.²⁶² Ve Státním okresním archivu v Českém Krumlově se zachovaly zřejmě dva původní návrhy Křížové cesty, a to již z roku 1709. První čítala osm zastavení, druhá cesta jedenáct se třemi pády pod křížem (obr. 121-123).²⁶³ Prameny z dalšího archivu ukazují i schéma Kristovy cesty (obr. 124), tak, jak ji musel absolvovat v Jeruzalémě. Je zde zaznamenán průběh od Olivetské hory až po Boží hrob, náskres doplňuje také soupis jednotlivých úseků s uvedením vzdáleností.²⁶⁴ Z původní výzdoby, určené pro Křížovou cestu, se zachovaly tři sochy: Jidášův polibek, Bičovaný Kristus (obr. 125-126) a Kristus nesoucí kříž.²⁶⁵ V letech 1740 a 1753-1755 nakonec vzniklo šest nových výklenkových kaplí Křížové cesty, jež nahradily původní.²⁶⁶

Od konce druhého desetiletí 18. století do roku 1787 se o kapli starali poustevníci, jež měli v jižním vstupu do ambitu obydlí.²⁶⁷ V roce 1787 byla kaple za Josefa II. zrušena a vydražena za 250 zlatých. Novým majitelem se stala rodina Neumüllerova, které se podařilo areál znovu zpřístupnit v roce 1794.²⁶⁸ Poté, co areál během 19. století postupně chátral až do velmi bezútěšného stavu, byla v meziválečném období 20. století, kdy přešel do

vlastnictví paní Terezie Schwarzenberské, zajištěna oprava zpustlého areálu, zakončená v roce 1933 jeho vysvěcením.²⁶⁹ Období socialistického útisku vedlo k dalšímu znehodnocení památky, při němž bylo vnitřní vybavení z velké části zničeno nebo odvezeno,²⁷⁰ k záchraně se přistoupilo v roce 1991 nákladnou a kompletní rekonstrukcí.²⁷¹ Poutě se zde konají 14. září na svátek Povýšení sv. Kříže.

Město s Křížovou horou spojuje přístupová cesta s šesti²⁷² výklenkovými kaplemi (obr. 127-128),²⁷³ jež v polovině 18. století nahradily zastavení původní, tvořené kamennými plastikami. Přes ne příliš velké rozměry jsou kaple svým architektonickým pojetím monumentálně pojednány. Osazeny jsou na poměrně vysokém fundamentu obdélného půdorysu (první zastavení jej má výrazně nižší). Přední stěnu s půlkruhově zaklenutým výklenkem rámuje po jeho stranách dvojice pilastrů s profilovanými hlavicemi stáčejícími se nakoso mírně konkávně probíhající čelní stěnou, pilastry pročleňují i boční stěny. Hrotitě vybíhající štít ukončuje profilovaná římsa. V nedalekém Římově lze najít v patnáctém zastavení Pašijového cyklu, představujícího první předvedení Krista před Piláta, více méně stejně architektonicky ztvárněný typ kaple, jež mohl být možnou inspirací pro nově budovaná krumlovská zastavení. Malířská výzdoba se téměř nezachovala. Výjimku tvoří první zastavení s nepatrným fragmentem obličeje na zadní stěně niky a páté a šesté zastavení. Zde jsou v záklencích zpodobněny hlavy andílků (šesté zastavení dvojice) na modrém pozadí v rokajové kartuši, od níž se vine akantový ornament. Na zadní stěně šestého zastavení je patrný fragment z Ukřížování – nápisová cedule INRI. O jejich malířskou výzdobu se postaral František Jakub Prokyš.²⁷⁴

Po výstupu na vrchol kopce je v ose vstupu do areálu vysázena stromová alej. Poutní areál vymezují ambity, obklopující na osmiúhelném půdoryse stejně dispozičně řešený ústřední objekt zájmu – svatyni (obr. 129). Z vnějšího pláště obvodových zdí na příčných ramenou vystupují čtyři půlkruhové apsidy (obr. 130), nároží z obou stran zvýrazňují svislé pilastry navazující na korunní římsu, jež obíhá celým pláštěm, stejně jako přízemní sokl. K jižní straně ambitu jsou přistavěny dva čtvercové prostory, sloužící jako sakristie a obydlí poustevníka, jež tvoří vstupní průčelí (obr. 131). Mezi ně je umístěn hlavní vchod do nádvoří s půlkruhovým záklenkem, po stranách stěnu prolamují dvě obdélná okna, osvětlující křížově zaklenuté čtvercové místnosti. Šířkově orientované průčelí dynamizují svislé pilastry, členící je na tři pole. Nad korunní římsou se zvedá volutový štít s obelisky po stranách, završený trojúhelným tympanonem s křížem ve vrcholu. Nad vchodem je pod kruhovou nikou vsazena kamenná kartuše s heraldickým znakem města (autor Matěj Václav Jäckel). Jedná se o zcela nový znak, jež navrhl Tschernischen, nikdy ale nevstoupil v platnost.²⁷⁵ K severní průčelní straně křížové chodby, se stejně prolomenými okny jako na protější straně, přiléhá dvouramenné schodiště s portikem na dvou hranolových pilířích, otevřeným třemi arkádovými oblouky (obr. 132-133). Před jeho trojúhelným tympanonem s křížem ve vrcholu je osazen nad římsou heraldický znak města v kartuši (Matěj Václav Jäckel). Portiku představené tři dřevěné kříže stojí na zídce s výklenkem při zemi. Od roku 1735 zde bývala kamenná tří křížová Kalvárie od Johanna Ferdinanda Rapotze (obr. 134), jež byla za první republiky přesunuta k východní stěně kaple.²⁷⁶ Do vnitřního nádvoří se ambity sklenuté valeně otvírají arkádami zdobenými pilastry a římsou (obr. 135-136).

Vnitřní kaple půdorysně řešená jako osmiboká centrála (obr. 137-139)²⁷⁷ je v exteriéru členěna lizénovými rámci, v nichž jsou v přízemí na severní a západní straně umístěny vchody s kamenným ostěním s ušima a probranými horními rohy (jež shodným zvlněním se promítají dovnitř) se supraportami, a dvě obdélná okna s kamenným ostěním (vpravo od západního, vlevo od severního vstupu). V patře jsou čtyři segmentově zaklenutá okna zasazená nad vchody a jejich protějšími stranami do hlubších nik se šambránou (obr. 140-141). Při východní straně je osazeno na soklu sousoší Kalvárie s ukřižovaným Kristem a dvěma lotry (obr. 142) od Johanna Ferdinanda Rapotze. Plastiky mají u Krista uražené nohy (v půli stehén), lotři ruce v oblasti loktů. Vyznačují se naturalistickým podáním útrpně vyhlížejících obličejů a výrazně vtáhnutou břišní částí. Stavbu zastřešuje stanová střecha s lucernou a dvouramenným křížkem. Stěny vnitřního prostoru zvýrazňují v rozích se lomící pilastry s hlavicemi a na ně navazující římsa, přerušená okenními otvory a půlválcovými nikami, střídajících se v pravidelném rytmu v jednotlivých polích po celém obvodu osmiúhelníka (obr. 143). Prostor je sklenut kupolí (obr. 144).

Vnitřní vybavení kaple uměleckými předměty bylo z velké míry svěřeno krumlovským umělcům a řemeslníkům. Hlavní oltář byl zasvěcen sv. Kříži. Dochovaly se dva původní návrhy, uložené ve Státním okresním archivu v Českém Krumlově,²⁷⁸ jeden se sv. Luitgardou, druhý v klasické kompozici s Pannou Marií, sv. Janem Evangelistou a klečící Máří Magdalénou u paty kříže, doplněný v dolní části sochou Krista v hrobě. Realizovaný oltář představoval nakonec Bolestnou Pannu Marii (autor Martin Lindemayer)²⁷⁹ u kříže s Kristovým hrobem pod ní. Menzu zdobila malovaná veduta Krumlova s Pannou Marií a

světci (1727-1728). Z původní výzdoby lze uvést sedm obrazů s náměty svatých spjatých nějakým určitým způsobem s ukřižovaným Kristem (např. sv. František Serafínský přijímající stigmata, sv. Bernard s nástroji Kristova umučení aj.), dřevěné plastiky čtyř evangelistů v nikách (Martin Lindmayer, Wilibald Ramler z Freistadtu) a obrazy dvanácti apoštolů od Petra Antonína Anneise.²⁸⁰

V ambitech se v apsidách nacházely čtyři oltáře, ve všech výklencích a apsidách figury dvanácti apoštolů a v koutech křížové chodby malované papežské tiáry se splývajícím červeným pláštěm, dnes obnovené.

Dnes používané pojmenování kaple Panny Marie Bolestné²⁸¹ zcela neodpovídá původní myšlence zdůrazňující již od počátku úctu ke sv. Kříži a Kristu, jak tomu napovídá výše uvedené zasvěcení na počátku vztyčení kříže a poté kaple. Prezentace kultu Kříže tu byla viditelná a prostupovala vším. Ve vnitřních ambitech to bylo dvanáct soch apoštolů, vážících se jako prvních a nejvěrnějších učedníků ke Kristu. Umístění tří křížové Kalvárie, ať dřevěné nebo později kamenné, při severní vnější straně ambitu, hledící vstříc spodnímu městu odráželo významovou rovinu hlavního motivu. Neméně tak ztvárnění „oslavy sv. Kříže“ na nástrojných freskách kaple či náměty výzdoby – obrazy apoštolů. Oltář byl zasvěcen sv. Kříži, ale také bolestné Panně Marii, matce Kristově, jež spolutrpěla se svým Synem pod křížem. V kapli byl mimořádně uctíván relikviář s částíčkou ze sv. Kříže, uchovávaný již v původním kříži z poloviny 17. století. Během mše bylo možno stříbrný relikviář – pacifikál – políbit. Do relikviáře byly ještě vloženy části ze žebříku, použitým pro výrobu kříže a tři částičky mučednic.²⁸²

Propojování úcty k utrpení Krista s bolestí jeho matky nebylo ničím neobvyklým. Mariánský kult byl v českých zemích značně rozšířený a prezentování Kristových pašijí s Bolestnou Pannou Marií přidávalo na výrazu. V ambitu se nacházely lunetové obrazy věnované jak christologické, tak i mariánské tematice, oltáře s motivem Útěku do Egypta či gotický obraz Panna Marie Bolestné vedle Krista u sloupu ve vitríně jednoho z dalších oltářů či Krista v žaláři.²⁸³ V kapli byl hlavní oltář věnovaný opět Bolestné Panně Marii, která měla pod sebou tělo mrtvého Krista v hrobě. Byl zde také obraz, jež se těšil značné úctě, označovaný jako Panna Marie Karmelská, ale Hansová si v odkazech kaplím všímá, že Panna Marie by měla držet škapulíř servitský, jež se taktéž výrazně pojil s bolestnou Pannou Marií.²⁸⁴ Šest kaplí Křížové cesty spojuje Müller²⁸⁵ se sedmi bolestmi Panny Marie, přičemž vlastní kaple je sedmou bolestí – Kristovým hrobem.

Svojí architektonickou koncepcí, stavebním řešením a nápadným kultovním posláním celý komplex vypovídá spíše o rustikalizované tváři uměleckého a kulturního projevu města a jeho citlivému vnímání působivé krumlovské krajiny.

Jaroměřice u Jevíčka

/německy Jaromeritz, okres Svitavy/

Olomoucká diecéze

1712-1714 kostel Povýšení sv. Kříže, do 1718 (?) hrob Panny Marie, Boží hrob s Betlémskou jeskyní v suterénu, Getsemanská zahrada, Křížová cesta s jedenácti zastaveními, 1730-1731 kněžská rezidence, 1731 Loreta

hora Kalvárie (476 m n. m.), pískovcové obelisky zastavení Křížové cesty na svahu

Poutní areál Kalvárie vytváří jedinečný urbanistický celek (obr. 145), rozprostírající se na kopci jižně od obce Jaroměřice u Jevíčka. Vybudování rozsáhlého poutního souboru, vznikajícího od roku 1712, kdy byl 4. května položen základní kámen ke stavbě kostela Povýšení sv. Kříže, je spjato se jménem tehdejšího majitele panství Františka Michala Šubíře, svobodného pána z Chobyně.²⁸⁶

Historie Kalvárie se počíná v roce 1664, kdy jaroměřičtí občané vztyčili na kopci u obce dřevěný kříž na ochranu před zlým duchem Kadrmanem, jenž dle pověsti přebýval v jeho svahu a ohrožoval celý kraj.²⁸⁷ Nebezpečí bylo zažehnáno a od té doby k němu nahoru z vděčnosti putoval lid na svátek Nalezení a Povýšení sv. Kříže. Moravu včetně Jaroměřic postihla v roce 1680/1683²⁸⁸ morová epidemie. Poté, co se nákazu podařilo vymýtit, postavil František Julius Ferdinand Šubíř,²⁸⁹ svobodný pán z Chobyně, v roce 1683²⁹⁰ u kříže kapli na výraz díků, zasvěcenou Povýšení sv. Kříže a čtyřem ochráncům proti moru sv. Rochovi, sv. Fabiánovi,²⁹¹ sv. Šebestiánovi a sv. Rozálii.

Dědicem jaroměřického panství se stal František Michal Šubíř, svobodný pán z Chobyně (1680–1738), jenž se statku ujal

pravděpodobně v roce 1704,²⁹² kdy se žení s Johanou Konstancií, dcerou barona Zikmunda Saka z Bohuňovic, na Biskupicích a Bezděkově.²⁹³ Nový majitel panství se pro své vzdělání a schopnosti stal velmi významným a uznávaným mužem, vykonával řadu funkcí a dosáhl řady hodností.²⁹⁴

Na vybudování velkolepého poutního areálu, jímž uvedl dosud ne příliš známé místo do širokého povědomí, měl dle literatury spolupracovat František Michal Šubiř s Jeronýmem Veithem²⁹⁵ z Moravské Třebové, členem františkánského řádu, jenž nějaký čas pobýval v Jeruzalémě jako misionář. Veith, jenž byl znalý jeruzalémské topografie, shledal v jaroměřickém kopci a okolí podobnost s jeruzalémskou Kalvárií a vypracoval plán, který měl do sebe zahrnovat všechna tajemství Kristova utrpení, jak je poznal v posvátném chrámu Božího hrobu. Měl také navrhnout Křížovou cestu, mezi obcí a plánovaným poutním areálem. Pro nedostatek financí, potřebných k uskutečnění tak náročného projektu bylo zřízeno při hlavním kostele arcibratrstvo Nejsvětějšího Vykupitele, přivtěleného ke stejnojmenné konfraternitě při kapli Sancta Sanctorum v Římě, jehož členové se měli podílet dle svých možností na podpoře výstavby.

Základní kámen ke stavbě kostela položil 4. května 1712²⁹⁶ z Jevíčka pozvaný administrátor Bernard Šumický. O rok později, 14. září 1712 proběhlo vysvěcení děkanem olomoucké kapituly Vilémem Adalbertem Libštejnem²⁹⁷ a chrám získal zasvěcení Povýšení sv. Kříže. S povolením olomouckého biskupa, knížete Wolfganga Hannibala ze Schrattenbachu, byl kopec nazván horou Kalvárií. Olomoucký biskup se taktéž stal protektorem založeného bratrstva, které svoji činnost zahájilo až v roce 1715.²⁹⁸

Kalvárie s Jaroměřicemi náležely do farnosti jevíčské. S přílivem poutníků bylo nutno posílit stav kněžstva, proto Šubíř sepsal žádost o zřízení vlastní duchovní správy, nezávislé na jevíčské. Na základě povolení, jež mu biskupská konzistoř udělila v roce 1718,²⁹⁹ byli ustanoveni dva kooperátoři a jeden administrátor, jež z počátku přebývali na zámku dole v obci. Lze předpokládat, že do té doby byly dokončeny i zbylé objekty, hrob Panny Marie a Boží hrob. Grotta zvaná Getsemanská zahrada, zadní přístavba hlavního kostela, vznikla pravděpodobně buď v této době, nebo nejpozději ve druhé stavební etapě, kdy na svažujícím se vrchu západně od areálu začala vyrůstat skupina objektů, představujících (bývalou) kněžskou rezidenci a na ni navazující kapli (1740) s přiléhající Loretou. Rezidence měla sloužit jako nové místo správy jaroměřické Kalvárie.

Základní kámen ke kněžské rezidenci byl položen 24. května 1730, do 4. října 1731 byla postavena dvě křídla tvaru ondřejského kříže se sálem (kaplí) a kolem roku 1734 byla rezidence doplněna přístavbou loretánské kaple.³⁰⁰

Konání poutí na Kalvárii bylo za josefínských reforem v roce 1784 zakázáno, došlo i ke zrušení Arcibratrstva (1786). Nyní zde duchovní správu vykonává řád Pasionistů,³⁰¹ díky nimž dochází k renesanci poutního místa.

Poutní areál uvádí Křížová cesta o jedenácti zastaveních (obr. 146-147), začínající dole v obci u filiálního kostela Všech svatých, v strmém stoupání po svahu obchází kněžskou rezidenci a vrcholí v chrámu. Jihozápadně od filiálního kostela je situováno první zastavení, tvořené drobnou kaplí obdélného půdorysu s přetínaným trojúhelným štítem. Do výklenku zasazená kamenná deska zobrazuje scénu Odsouzení Krista. Výjev ve spodní části doplňuje erb Šubířů z Chobyně s nápisem

„Tisíckrát milovanému Pánu našemu Ježíši Kristu, jenž z velké lásky prolil svou drahou krev, zasvěcuje (toto dílo) z vřelé touhy po spáse.“... „Zde je samou krví zbrocená cesta.“ (na vlající stuze)³⁰² Následujících sedm zastavení představují vysoké obelisky s koulí a zlacenou mřížkou ve vrcholu, umístěných na hranolových podstavcích. Reliéfní výzdoba mírně ustupující z čelní plochy jehlanu zaujímá jeho spodní třetinu, její výjevy uzavírá hlava andělů. Přední stěny podstavců zdobí oválné kartuše s latinským textem. Pořadí jednotlivých scén je oproti tradičnímu užívání u Křížových cest tohoto období zpřeházené. Chybí první pád Krista pod křížem, druhý a třetí je zařazen až za všechny scény, kde se Kristus setkává s Pannou Marií, Šimonem, plačícími ženami a Veronikou.³⁰³ Křížová cesta pokračuje na nádvoří ohrazeného areálu, přičemž deváté zastavení, Svlékaní z roucha a napojení žlučí, určuje pouze Eichler, když je klade do levé výklenkové kaple u kostela.³⁰⁴ V chrámovém interiéru zdobí stěnu nad vstupy do zadní prostory Getsemanské zahrady dva závěsné obrazy desátého a jedenáctého zastavení – Kristus je přibíjen na kříž a Povýšení sv. Kříže.

U dolního kostela se před zahájením vlastního obřadu konávala úvodní pobožnost. Kromě tohoto cyklu se na Kalvárii konaly ještě další dvě pobožnosti, které měly vzor v pobožnostech prováděných františkány. Do Jaroměřic je mohl přenést zřejmě Jeroným Veith. Jak uvádí Eichler³⁰⁵ jedna Křížová cesta, nazývaná jeruzalémská, měla vzor v průvodu konaném v Jeruzaléme k tajemství umučení Páně a odehrávajícím se v Božím hrobě. V kalvárském provedení pozůstávala z dvanácti zastavení, soustředěných v ambitech poutního areálu. Začínala v chrámu, pokračovala po výklenkových kaplích, Božím hrobě a končila

u hrobu Panny Marie. Druhá se odbývala v Betlémské jeskyni, tak jak ji Františkáni konaly v Betlémě ke cti narození Krista.³⁰⁶

Vrchol kopce se svažující se západní částí zabírají dva, kousek od sebe položené okrsky. Nejdříve věnujme pozornost hornímu, kde se v uzavřeném komplexu rozvíjí pašijový příběh. Celý soubor (obr. 148) vymezuje obvodová zeď téměř čtvercového půdorysu, z jejichž bočních ramen, stupňovitě stoupajících po úrovni terénu, vystupují na krajích a ve střední části půlválcové výklenky kaplí (jejich zadní vnější část, obr. 149-150). Z vnitřní strany se otevírají do nádvoří malovanou výzdobou, líčící další scény z Kristových pašijí (Bičování Krista, Věznění, Svlékaní roucha a napojení žlučí, Nalezení kříže sv. Helenou, Korunování, Zjevení Krista Máří Magdaléně).³⁰⁷

Do uzavřeného areálu se vstupuje po schodech výraznou bránou (obr. 151-152), vestavěnou s postranními hranolovými věžemi do středu západního křídla obvodového zdiva. Vchody s půlkruhovými záklenky jsou opatřeny mříží, nad větším středním je na balkónu umístěno sousoší s výjevem Ecce Homo (obr. 153), boční vstupy jsou v přízemí věží. Ty jsou rozděleny římsou na dvě pásma, dolní polovina je opatřena pásovou bosáží, jež je užitá i na nárožích patrové části. Přední stěny a stěny obrácené ke kostelu prolamují dva nad sebou umístěné otvory, spodní obdélný, horní kruhový.³⁰⁸ Figury sousoší Ecce Homo představují frontálně situované postavy v životní velikosti, Krista, židovského velekněze a vojáka. Spojení výjevu Ecce Homo, zastupujícímu scénu předvedení zbičovaného a trním korunovaného Krista lidu, s užitím přístupových kamenných stupňů – schodů, trojosé dělení a taktéž věže (možná narážka na Antoniovu pevnost, považovanou za sídlo Pilátova paláce) mohou

odkazovat, ve specificky utvářené formě, na Svaté schody v Římě, umístěné původně právě v Pilátově paláci.

Za branou jsou za sebou na hlavní ose situované objekty hrobu Panny Marie, Božího hrobu s podzemní Betlémskou jeskyní a všemu dominující kostel Povýšení sv. Kříže (obr. 154), uzavírající obvodovou zeď na východě.

Prostou stavbu hrobu Panny Marie (obr. 155-156), vybudovanou na čtvercovém půdoryse, člení v její horní části kromě východní strany čtyři slepá okna hlubokých výklenků. Malým obdélným vstupem se vchází do prostoru, sklenutého křížovou klenbou, v němž při východní stěně na kamenné desce leží socha Panny Marie z 19. století.³⁰⁹ Ve své bakalářské práci jsem došla k závěru, že silným inspirativním zdrojem pro zařazení hrobu Panny Marie do poutního komplexu, jinak v našich zemích jako námětu ke stavbě neužívaného, mohl být spis Bernardina Amica, františkánského mnicha, pobývajícího v Jeruzalémě. Jde o sbírku architektonických plánů a půdorysů, které vydal v roce 1610, nově 1620, ve Florencii³¹⁰ Kromě plánů významných jeruzalémských památek či pohledů na město podrobil rozboru i hrob Panny Marie, který představuje půdorysem, pohledem do interiéru a prostorovým znázorněním. Při porovnání jaroměřického hrobu s Amicovým jsem shledala blízkou příbuznost.³¹¹

Boží hrob (obr. 157-159) je obdélná stavba, uzavřená trojbokým závěrem, na nějž se napojují po obou stranách dva válce. Přístup zajišťuje vchod v průčelí, dalšími dvěma vchody ve válcovitých věžích se sestupuje do podzemní Betlémské jeskyně. Obíhající korunní římsa je v průčelí nastavená trojúhelným štítem s volutami. Ústřední část stavby kryje sedlová střecha, válce cibulové bány zdobené několikacípou hvězdou na vrcholu. Jaroměřický Boží hrob je volnou kopií jeruzalémské svatyně, ze

keré přebírá členění fasády slepou arkádou (vnější stěny závěru a část stěn bočních stran u věží) a vnitřní členění prostoru s předsíní (s valenou klenbou) a vlastním hrobem, kde je obdobně jako v hrobu Panny Marie na kamenné desce umístěna socha mrtvého Krista (19. století).³¹² V Betlémské jeskyni se nachází ve výklencích tři kvalitní reliéfy, zobrazující Narození Páně (obr. 160)³¹³ v hlavním větším prostoru a Klanění tří králů a Klanění pastýřů v přiléhajícím.³¹⁴

Soubor budov vrcholí kostelem Povýšení sv. Kříže (obr. 161), k němuž stoupá široké kamenné schodiště. Před ním je v kovovém ohrazení položen tzv. Kámen pomazání. Monumentálně pojednané průčelí kostela se vlní konvexně – konkávním průběhem pláště a je nad zvlněnou a profilovanou korunní římsou zvýšeno nástavbou štítu, vypínajícím se svojí výrazně lámající římsou do prostoru. Fasádu člení pilastry na tři pole, do nichž jsou zasazeny vchody (střední slepý)³¹⁵ a v patře slepá okna s ostře se lámajícími suprafenestrami. V okenních výklencích stojí dřevěné kříže s těly ukřižovaných – Kalvárie.³¹⁶ Mezi dvojice naddveřních říms jsou vsazeny oválné kartuše s rodovými znaky Františka Michala Šubíře a jeho ženy, doprovázené latinskými texty, po stranách, střední kartuš s andílky a rohy hojnosti obsahuje výňatek z buly papeže Klimenta XI., již byly poutníkům zajištěny stejné odpustky jako v římském chrámu Sancta Sanctorum.³¹⁷ Průčelí kostela bylo původně osazeno sochami.³¹⁸

Ke kostelu při severní straně přiléhá čtvercová sakristie s oratoří v patře, přistavěná v roce 1782, na východě se napojuje přístavba Getsemanské zahrady.

Vnitřní prostor (obr. 162) kostela je rozvinutý na půdorysu sestaveném ze dvou trojlistých prostorových útvarů, jež

od sebe odděluje mohutný, široký klenební pas.³¹⁹ Interiér je zaklenut křížovou klenbou, mělčí apsidy konchami s lunetovými výsečemi, do nichž jsou na každé straně zasazeny tři oválná okna.³²⁰ Západní stěnu zaujímá kruchta, přístupná točitým schodištěm, které se připojuje z vnější, severní strany kostela.³²¹

Výzdobě chrámu vévodí hlavní oltář sv. Spasitele (obr. 163-164), který je zároveň východním pilířem, vybíhajícím jako široký úsek zdiva s protějším západním pilířem z klenebního sedla. Jeho stěny zdobí obložení z červeného mramoru. Mezi postranní pilastry s pozlacenými kompozitními hlavicemi je zasazen tabernákl (1782), nad nímž je zavěšen obraz Nejsvětějšího Spasitele (1713). Mosazný pozlacený rám, obklopený stříbrnými mraky, slunečními paprsky a z vrchu hledícím božím okem, tvoří pole pro bohatě provedenou, stříbrem, zlatem a drahokamy zdobenou masku pro vlastní Spasitelův obraz. Nad silnou oltářní římsou se na nástavci vznáší skupina andílků v oblacích.

V mělkých výklencích na bočních stranách kostela jsou postaveny vedlejší oltáře (1735), s mramorovou tumbou a skleněnou rakví. Evangelijní strana uchovává (údajně) ostatky sv. Feliciána,³²² jež byly darem olomouckého biskupa Schrattenbacha Františku Michalovi Šubířovi. Na stěně nad oltářem je obraz Krista korunovaného trnovou korunou. Oltář na protější straně uchovává v rakvi kopii plátna, do nějž bylo uloženo Kristovo tělo po snětí z kříže. Další kopii relikvie, kopí, drží dvě vázy stojící na rakvi. Oltář doplňuje soška Panny Marie a Ukřižovaný.

Součástí interiérového vybavení je také klasicistní mramorová kazatelna (1782), zakončená stříškou se skupinou

polychromovaných andělů a vzkříšeným Kristem ve vrcholu, typově blízkých výzdobě nad hlavním oltářem.

Sousedící prostor Getsemanské zahrady, rozdělený třemi pilíři na dvě části (obr. 165), má stěny pokryty drsnou omítkou, ve stropní části vytvářejících téměř krápníkové útvary, takže navozuje dojem jeskyně. Hlavním oltářem je kamenná menza s výjevem očištění, s kruhovým štukovým reliéfem Krista na Olivetské hoře (obr. 166), zasazeným nad ní. Tři spící apoštolové ve stejně utvářeném kruhovém reliéfu zdobí sousední stěnu, k níž je postavena i oltářní menza s obrazem Immaculaty se štukovou dekorací. Poslední článkem výzdoby je sousoší Piety.

Při požáru kostela koncem 18. století byl jeho mobiliář z velké části zničen, stejně tak i grotta. Martin Pavlíček předpokládá, že centrem výzdoby zde bylo sousoší Krista v Getsemanské zahradě, podobné sousoší z Pašijového cyklu v Moravské Třebové.³²³ K původní výzdobě řadí dřevořezbu vzkříšeného Krista, umístěné poté na klasicistní kazatelnu. Autorství přisuzuje Severinu Tischlerovi, jenž pracoval i na Kalvárii v nedaleké Moravské Třebové, na základě smlouvy z 1735 mezi sochařem a uničovským děkanem o dohodě výstavby mariánského sloupu pro město a to dle „...aufs zierlichste nach der Art, wie in der Grotta zu Jaromierzitz zu sehen.“³²⁴ To potvrzuje, že Grotta vznikla nejpozději na počátku třicátých let 18. století a tím je nutno zpochybnit Kudělkovu dataci do konce 18. století.³²⁵

Poutní komplex dotváří již zmiňovaná budova tzv. kněžské rezidence (obr. 167), současné fary, a k ní přiléhajících dvou staveb. Obě ramena bývalé rezidence jsou osazena na vyšším soklu, vyrovnávajícím svažující se terén. Stěny jsou prolomeny obdélnými okny s hrotitými štukovými suprafenestrami, střídající segmentový a trojúhelníkový tvar, mírně deformovaný,

nároží člení pilastry. Vstup, nad nímž je umístěn zvlněný štít s aliančním znakem Michaela Šubíře a jeho manželky, je zajištěn v místě průniku tří budov (dvou ramen a kaple) ze západní strany. Oktogonální kaple (vyšší než křídla rezidence, obr. 168) je rozčleněna bosovanými pilastry a probíhající profilovanou římsou zhruba v polovině stavby na severní straně. Stěny jsou členěny také dvěma řadami okenních otvorů, v přízemí půlkruhově zaklenutými, horní oválného tvaru. Jižní trojboká část oktogonu s lizénovými rámci má do středního pole vsazen vchod. Přístavba loretánské kaple je zevně členěna pouze bosovanými pilastry a zastřešuje ji mansardová střecha. Sálový prostor oktogonální kaple sloužil jako útočiště poutníkům při nepříznivém počasí a současně i jako ubytovna. Jeho vnitřní stěny člení pilastry s akantovými hlavicemi, štukovým pasem nabíhajícími na plochý strop. Hlavní interiérové vybavení tvoří oltář při západní straně, nad nímž je umístěn obraz Madony s Ježíškem. Loretánská kaple, která se na ni z jižní strany napojuje, je volnou nápodobou svého originálu. Cihlovou stěnu vyplňuje po levé straně obdélný výklenek, vedle něj bílý epitaf v podobě reliéfní edikuly zobrazuje Zvěstování. Prostor je zaklenutý valeně. Součástí interiéru je mříží oddělená černá socha Panny Marie Loretánské, dovezená z italského Loreta.³²⁶

Jak již bylo výše nadneseno, plán na vybudování areálu měl vyplynout z návrhu Jeronýma Veitha, který připravil na základě porovnání jeruzalémských míst s jaroměřickými. Šubíř poté mohl souhlasit, vždyť byl člověk zbožný a chtěl zároveň vykonat i něco mimořádného pro svoje nově získané panství. Literatura, zřejmě na základě dnes mi již neznámé Schupplerovy kroniky,³²⁷ za nejdůležitější podnět považuje slib Šubířovy manželky, jenž se při těžkém a komplikovaném porodu obrátila o pomoc k Bohu s tím, že kapli na kopci přestaví na kostel. Wolný³²⁸ jako jediný uvádí, že

to byl slib Šubíře, jenž se v době morové epidemie v roce 1709³²⁹ zavázal postavit nový chrám, pokud budou epidemie ušetřeni.

Co se týče řemeslníků kalvárského komplexu, je znám povoláný zednický mistr Jiří Miller z Jevíčka a tesař Vavřinec Blecha z Německého Brodu. Výše byl uveden Jeroným Veith jako navrhovatel koncepce poutního souboru. Lze to chápat ale jen ve smyslu nápadu či rozkreslení staveb.

Výsadnímu postavení se v literatuře dostává nicméně Františku Michalovi Šubířovi jako ideovému původci. Prameny ovšem mlčí o skutečném architektovi, jenž mohl areál navrhnout. V odborných kruzích připsal architekturu kostela poprvé Janu Blažejí Santinimu Oldřich Stefan.³³⁰ Další autoři, kteří se tímto problémem zabývali, po většinou Santiniho autorství přijali, ať už jako projektanta kostela nebo celého komplexu.³³¹ Santiniho autorství vylučuje Mojmir Horyna.³³² Dochází k závěru, že stavitelem je patrně František Benedikt Klíčnický, jenž byl poučen Santiniho architekturou a který dle jeho projektů stavěl kostely ve Křtinách a Rajhradě. Dodává také, že F. B. Klíčnický je v Jaroměřicích doložen. Symboličnost staveb u Santiniho není nic nového. Zůstává tak i otázkou, zda se plánovala dostavět druhá dvě ramena, jež by tak utvořila symboliku ondřejského kříže a jež by tak vedla k myšlence, že se na stavbě mohl podílet Santini. Horynův odmítavý názor nebyl zatím podpořen a tak se zařazení poutního kostela Povýšení sv. Kříže do Santiniho tvorby jeví být nejpravděpodobnější, i když ne definitivní.

Autorství sochařských prací na Kalvárii není také jednoznačné. U Křížové cesty hovoří Emanuel Poche³³³ o mistru Klementovi, Jaroslav Pinkava³³⁴ zařazuje soubor do italské proveniencí. Ze signatur, zachovaných v kapli prvního zastavení, M. Z. B., a na posledním obelisku (osmé zastavení) v podobě P : D

: S : DEL. a M : Z: FECIT vyvozuje Jaroslav Mackerle,³³⁵ že značky patří Dionysovi Strausovi (P. D. S), malíři kláštera Hradisko u Olomouce a Michalovi Zirnovi (M. Z. B.), sochaři z Olomouce.

Reliéfy v Betlémské jeskyni jsou přisuzovány spolupracovníkům Matyáše Bernarda Brauna, konkrétně Jiřího Františka Pacáka,³³⁶ anebo Josefu Winterhalderovi staršímu.³³⁷

Moravská Třebová

/německy Mährisch Trübau, okres Svitavy/

Olomoucká diecéze

1730-1731 Sousoší Kalvárie, čtyři centrální kaple, po 1730 Pašijový cyklus (nyní ve františkánském klášteře)

Křížový vrch (421 m n. m), kaple ve svahu

Východně od města se vypíná Křížový vrch (421 m n. m.), jehož vrchol zdobí architektonicko-sochařsky pojatý výjev Kalvárie z let 1730-1731 (obr. 169). Ve svahu pod ním se rozprostírá hřbitov s pozdně gotickým kostelem Povýšení sv. Kříže s lapidáriem,³³⁸ kolem něž se z jižní strany stáčí cesta se čtyřmi barokními kaplemi (1723/po 1730), vedoucími k výrazné krajinné dominantně na vrcholu. O zvelebení Křížového vrchu se v tomto období zasloužil zejména moravskotřebovský děkan Johann Anton Stöhr.³³⁹

Historie Křížového vrchu jakožto poutního místa se vrací do 16. století, kdy byly na vrcholu vztyčeny tři dřevěné kříže.³⁴⁰ Dle Fritschera³⁴¹ byly kolem roku 1610 Ladislavem Velenem ze Žerotína nahrazeny kříži kamennými.³⁴² V roce 1679 je měl poškodit blesk a v takto havarijním stavu byly ponechány až do roku 1713, kdy „zdejší kaplan Johann“ nechal vyrobit nové, kamenné. Zdejším kaplanem „Johannem“ by měl být míněn farář Johann Anton Stöhr, jenž však podle Czerného³⁴³ nechal zhotovit kamenné kříže v roce 1730 jako náhradu za skupinu dřevěných křížů poškozených vlivem povětrnostních podmínek a přenesených do hřbitovního kostela.³⁴⁴ To, že Czerného datace je správná, dosvědčuje listina ze dne 14. března 1730 s písemným souhlasem Josefa Jana Adama, knížete z Lichtensteinu, majitele

moravskotřebovského panství, potvrzujícího rozhodnutí darovat kámen pro plánované sousoší Kalvárie (obr. 170).³⁴⁵

Cesta na kopec začíná přístupovou stezkou, odbočující dole v obci, nedaleko renesančního zámku, vlevo z hlavní silnice a vedoucí k bráně s renesančním portálem u samotného úpatí kopce. Hned na počátku cesty míváme sousoší Rozloučení Ježíše Krista s Pannou Marií (obr. 171), jež v roce 1722 nechal zhotovit zámecký hejtman Martin Neudecker.³⁴⁶ Základnu sousoší zajišťuje podstavec na nízkém odstupněném soklu s konkávním průběhem čela, dělený do tří svislých polí. V prostředním v oválné kartuši zdobené akantovým ornamentem čteme v českém překladu latinský nápis, „*a že byl od své matky rozloučivši se Spasitel ctěn, byly tyto obrazy zhotovené hejtmánem Martinem Neudeckerem,*“³⁴⁷ Boční strany vyplňuje rostlinný feston. Postavy Krista a Panny Marie se k sobě pohledově i tělem obrací. Z obličejů bez výrazné mimiky se i přesto zračí Mariin neskonale smutek podtrhnutý pootevřenými, mírně ochabujícími rty, z Krista naopak sálá odhodlání zdůrazněné gestem levé paže a koncem šatu, v důsledku pohybu se zvedajícím a stáčejším do strany (podobně i Mariina), narušující tak jinak vertikálně probíhající ostré hrany záhybů vlastní draperie. Literatura sousoší zmiňuje, ale autorstvím se příliš nezaobírá.²⁴⁸ Někteří autoři jej řadí k dílům J. F. Pacáka.³⁴⁹

V blízkosti mostu po pravé straně následuje socha sv. Jana Nepomuckého, jež má významově spojitost s výzdobou protější strany, avšak pochází z pozdější doby z roku 1773. Na druhé straně na kamenném ohrazení je osazena stěna s trojúhelným tympanonem, členěná třemi výklenky segmentově klenutými. Prostřední výklenek zobrazuje ukřižovaného Krista v bederní roušce plně z reliéfní stěny vystupujícího, na rozdíl od Panny Marie a sv. Jana Evangelisty stojících po stranách kříže,

v jehož patě se kříží lidské kosti. Výklenky po levé a pravé straně vyplňují dvě pamětní desky připomínající dvě ničivé povodně, jež postihly Moravskou Třebovou během 17. a 18. století.³⁵⁰ Obě kamenné desky ještě v horní části doplňují erbovní znaky šlechtického rodu Liechteštejnů.³⁵¹ Asfaltová cesta pokračuje ke vstupní bráně s krytým dřevěným tzv. Schodištěm mrtvých, do nějž se vstupuje vsazeným obloukovým portálem s rovným břevnem, mající ve cviklech erby města a pánů z Boskovic a letopočet 1575. Na schody nahoře navazuje lipová alej, jež končí u bran současného hřbitova, jehož hlavní dominantou je pozdně gotický kostel Povýšení sv. Kříže. Před branou lze odbočit vpravo a jižní cestou se vyšplhat po svahu až na vrchol Křížového vrchu. Tuto trasu doplňuje sousoší Olivetské hory – modlící se Kristus vzhlíží k andělovi s kalichem – osazené na strmých skaliskách, oddělených od sebe (obr. 172-173). Oproti bohatěji členěné Kristově draperii je andělova pojednána skromněji, pouze konec šatu se láme výraznějším ohybem. Jinak nepřiliš propracovaný plášť, s mělce a opatrně hloubeným tvarováním či sice důkladněji projmutý, ale nepřirozeně působící rukáv Kristova roucha, by mohly odkazovat na dílenskou práci. Do skály pod andělem je vsazena deska s nápisem, upomínajícím na zřízení sousoší v roce 1718 a jeho pozdější renovací v roce 1898? milosrdným dobrodincem.³⁵² Některými autory³⁵³ je přijímáno datování sousoší dle nápisu do roku 1718, otázkou zůstává, zda tomu tak skutečně je, vzhledem k možnému přepisu samotného textu. Sousoší sem bylo osazeno později.³⁵⁴ Za ním v pravidelných rozestupech následuje čtveřice barokních kaplí (obr. 174-177) pocházejících asi z roku 1723.³⁵⁵ Kaple na centrálním půdoryse devítiúhelníka mají dynamicky probraný plášť, kde se střídají tři rovná ramena, s delším průčelním, se třemi konkávně-konvexními. Do delšího

ramene je zasazen obdélný vchod, navazující ramena jsou ve stěně prolomena oválnými okny. Na korunní římsu dosedá zvonová střecha dvoupatrová, spodní dovnitř prohnuté, horní jemně vypouklé, se špicí a dvouramenným křížem. Vnitřní prostory jsou sklenuty hvězdnicovou klenbou o šesti polích (obr. 178), pod níž probíhá bohatě profilovaná římsa. V místě válcových oken jsou výklenky zaklenuté stlačeným obloukem. Naproti vstupu je při stěně umístěna zděná menza. V první a druhé kapli jsou umístěny obrazy, v první lidová soška Krista, zbylé dvě kaple neobsahují žádné vnitřní zařízení.

Na samotném vrcholu Křížového vrchu se dominantně tyčí sousoší Kalvárie, zdaleka viditelné. Vysoká, výrazně architektonicky prolamovaná stěna s bohatě profilovanou korunní římsou, tvoří pozadí pro scénu vlastního ukřižování. Členěna do tří vertikálních zón, zobrazuje v prostředním, širším poli, ukřižovaného Krista (obr. 179), zasazeného mezi pilastry, spolu s Pannou Marií (vlevo, obr. 180) a sv. Janem Evangelistou (vpravo, obr. 181) po stranách kříže, stojících na výraznějších přízvedních soklech. Ústřední skupinu doprovází v krajních polích odsouzení lotři na kříži, Dismas (obr. 182) a Gesmas (obr. 183), andělé na podstavcích po stranách scénu dotváří (obr. 184-185). Celý výjev završuje Bůh otec, sklánějící se nad Kristem a vznášející se ve vrcholu s holubicí a putti (obr. 186).

Umístění stojících postav střídavě v přízemí a v horní části umocňuje dojem z právě probíhajícího dramatu. U jednotlivých figur je kladen důraz na utváření draperie. Viditelný shodný rys je patrný na okrajích bederních roušek ukřižovaných, kde se látka bohatě řasí v podobě do sebe se stáčejších záhybů. Jinak je systém řasení uplatněn na rouchu Marie, kde výrazné linie svisle probíhající záhybů, vytvářejí tak kontrast k téměř

nehybnému obličejí, jež však svoji zúčastněnost a utrpení naznačují pootevřená ústa mírně zakloněné hlavy. Draperie u Jana se odspodu hromadí, aby se zklidnila nad jeho pažemi až do zjemnělého výrazu tváře. Stočené konce Janových vlasů jsou blízké podobně ztvárněným vlasům jeho protějšku z pašijového cyklu. Rohovitě pojednaná vlasová pokrývka hlavy lotrů naopak koresponduje s andělem z Olivetské hory.

Součástí výzdoby kaplí na svahu byl i Pašijový cyklus (dnes je umístěn na chodbě františkánského kláštera ve městě), reprezentující dřevěnými polychromovanými sochami Kristovy pašije, zastoupenými výjevy Krista na Olivetské hoře, Krista před Kaifášem a Krista korunovaného trním. Soubor utvářela pyramidální kompozice.³⁵⁶ Kristus je zobrazen jako zemdlelý a zcela odevzdaný jedinec, jehož musí podepřít anděl (obr. 187). Členité a složitě kupené tvarování draperie spodní linie tří spících apoštolů (obr. 188-189) přechází do klidnější, i když stále kupící se látky, pokrývající Kristovy nohy, až k úzkým lineárním záběrům Kristova těla a odlehčuje se odhaleným hrudníkem a rozevřenými křídly anděla směrem vzhůru. Úzké linie ostrých záhybových hran roucha přiléhajícího těsně na postavy Kaifáše, jež si trhá šat jako reakci na Kristovo rouhání, i Krista (obr. 190), jsou protikladem ke Kristovi s trnovou korunou, vymodelovanému oblou až hrubou muskulaturou, zdůrazňující jeho utrpení (obr. 191-192).

Sousoší Kalvárie bylo badateli spojováno do nedávné doby téměř bezvýhradně se jménem Jiřího Františka Pacáka (1680-1742), žáka a spolupracovníka významného barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna, přičemž tuto atribuci přisoudil sousoší Miloš Stehlík v roce 1955, společně i s celým bočním oltářem sv. Kříže z farního kostela Nanebevzetí Panny Marie.³⁵⁷ Josef Matzke v roce 1965 ve svých „*Sakrálních barokních*

*památkách*³⁵⁸ nenechává nepovšimnutého svitavského rodáka Severina Tischlera, usazeného později v Moravské Třebové jako občana města, jako nezanedbatelnou variantu v úvaze o autorství. Stehlík přehodnocuje svoje stanovisko a Severinu Tischlerovi dává roli možného spolupracovníka Jiřího Františka Pacáka.³⁵⁹ V roce 2001 sepsal Martin Pavlíček dizertační práci, věnovanou osobnosti a dílu pozdně barokního sochaře Severina Tischlera (1705-1743), kterou pak v roce 2008 vydal v podobě katalogu výstavy, konané v témže roce v Olomouci.³⁶⁰ Tischler zřejmě vyšel z Pacákovy dílny³⁶¹ a v Moravské Třebové, kam se přestěhoval mezi lety 1730-1732, si založil vlastní sochařskou dílnu.³⁶² Tvorba tohoto umělce se vyznačovala bohatě formovanou kompozicí, pestře utvářeným záhybovým systémem, charakteristickým v raných dílech jeho tvorby vidlicovitými a klínovitými vrypy, a později vypjatou expresivní formou lámaného až kubizujícího stylu.³⁶³ Na základě formální analýzy a porovnáváním s jinými, jistě doloženými pracemi Tischlerovými, Pavlíček došel k závěru, že autorem sousoší je právě Severin Tischler. Datování upřesňuje na léta 1730-1731.³⁶⁴

Podobně badatel přistupuje i k problematickému cyklu, reprezentujícímu dřevěnými polychromovanými sochami Kristovy pašije, zastoupených výjevy Krista na Olivetské hoře, Krista před Kaifášem a Krista korunovaného trním. Cyklus, nacházející se původně v barokních kaplích na svahu (dnes na chodbách františkánského kláštera ve městě) byl připisován nejen Jiřímu Františku Pacákovi,³⁶⁵ ale i Václavem Štechem³⁶⁶ sochaři Řehořovi Thenymu. Stehlík pak³⁶⁷ zvažuje podíl Severina Tischlera jako pomocníka. Hypotézu dále rozvíjí v pojednání, jež sepsal pro katalog výstavy, pořádané v roce 1994 v Moravské Třebové, na níž byly poprvé veřejnosti představeny sochy z Pašijového cyklu jako

celku, a v němž navrhuje hned čtyři možné autory, Jiřího Františka Pacáka, jeho syna Františka (1713-1757), Severina Tischlera a Františka Josefa Seitla (1704-1763).³⁶⁸ Pavlíček poté ve své dizertační práci přesvědčivě označuje jako autora cyklu Severina Tischlera, s možnou asistencí F. J. Seitla.

Pokud se týče datování souboru, předpokládá jeho vznik bezprostředně? (po roce 1730?) po vytvoření kamenné Kalvárie na Křížovém vrchu. Soubor se svého času nacházel ve výklencích farního kostela, z čehož pak někteří badatelé usuzovali na jejich původní umístění právě zde. Přestože jde o domněnku, logičtěji se jeví jejich umístění do interiéru kaplí, navíc tematicky zcela a vhodně dotvářejících složku Kamenné Kalvárie na vrcholu kopce. Dle Pavlíčka³⁶⁹ bylo rozmístění soch v jednotlivých kaplích v následujícím pořadí: Kristus na Olivetské hoře v první kapli, Kristus před Kaifášem ve druhé a ve třetí Kristus korunovaný trním. Výjev v poslední kapli, čtvrté, dle autora zřejmě zobrazoval scénu Ecce Homo popřípadě Krista padajícího pod křížem. Předpoklad je smysluplný již proto, že řazení scén dnes dochovaného cyklu ukazuje téměř bezprostřední dějovou návaznost. V roce 1840 došlo k požáru města, při kterém se oheň rozšířil „až na třetí kapličku na Křížovém vrchu“.³⁷⁰ Z tohoto důvodu patrně došlo k jejich přemístění na již zmiňované místo při farním kostele. Může tu vyvstat řada hypotetických otázek. V případě, že by platilo výše navržené řazení, jistě si uvědomujeme, že není v podstatě zcela zřejmé, zda jednotlivé části pašijového souboru jsou úplné, například srovnání rozsáhlé kompozice první části cyklu (Kristus na hoře Olivetské) s poněkud „chudou“, ve smyslu s jedinou sochou Krista korunovaného trním, jež mělo zastupovat další zastavení. Za další, v kaplích se naproti vstupu nachází zděný podstavec. Pokud by zde mělo být uloženo sousoší velikosti

prvního zastavení, byl by důvod zastavovat již tak ne moc velký prostor? Na druhou stranu může jít o přístavek pozdější, a stejně tak je podstatný i výše uvedený fakt, že dřevěné sochy by spíše byly voleny do interiéru (popřípadě alespoň výklenku). Spekulace tohoto směru se však možná již oddalují probíraného tématu, dnes je především důležité, že se nám zachovaly obdivuhodné artefakty vysoké umělecké hodnoty.

Roku 1726 postihl Moravskou Třebovou velký požár, při kterém musela být opravena značná část města, včetně sakrálních staveb. Zbudováním areálu, který bude jednak reprezentativním zvýrazněním významu města a jednak zobrazením vztahu člověka k víře, k Bohu a Kristu, který na sebe pomyslně vzal vinu lidstva a ač odsouzen a ukřižován, přesto nabízí lidem spasení a věčný život. To může být chápáno jako analogie, kdy i pohromami a neštěstími zkoušené město vždy pohlédne s nadějí do času budoucích.

Poznámky

1. K mariánské tematice např. Václav Ryneš, „Imagines Miraculosae“ doby pobělohorské, *Český lid*, ročník 54, č. 3, 1967. – Helena Koutecká, *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha 1992. – Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999. – Idem, *Zahrada mariánská: mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století. Doprovodná publikace k výstavě v Muzeu Šumavy v Kašperských Horách, květen–říjen 2000*. Sušice 2000. – Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště 2000. – K barokním poutím a poutním místům z recentní české literatury např. Jan Royt, Barokní pouť a poutní místa, *Dějiny a současnost* 1991, č. 3, s. 27-31. – Idem, Křesťanská pouť po barokních Čechách, *Český lid* LXXIX, 1992, s. 323-337. – Zdeněk Kalista, *Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou 2001. – Luboš Kafka, *Dárek z pouti. Poutní a pouťové umění*. Praha 2009. – Obecně k poutím např. Norbert Ohler, *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha 2002.

2. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt*. Prag 1833-1849.

3. Řehoř Wolný, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Brünn 1835-1842. – Řehoř Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. Brünn 1855-1866.

4. Johann Trajer, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*. Budweis 1862.

5. Vinzenz Prökl, *Eger und Das Egerland I. Historisch, statistisch und topografisch dargestellt*. Falkenau und Eger 1887. Viz seznam literatury k poutnímu místu ve Starém Hroznatově: Petr Beran, *Píseň o Loretě*. Cheb 2003, s. 30-31.

6. Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Brno 1887.

7. Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*. Praha 1906.

8. Alfred Hoppe, *Des Österreichers Wallfahrtsorte*. Wien 1913.

9. Josef Pucek, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka na Moravě*. Brno 1884. – Jan Bogar, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích*. Jaroměřice 1905. – *Jaroměřice u Jevíčka a Hora Kalvárie*. Jaroměřice 1932. – V té době se objevuje se také kniha ke Starému Hroznatovu, viz W. Schwenz, *Unsere Liebe Frau Maria Loreto im Egerlande*. Eger 1915. (z nedávné doby například Illuminata S. M. Hart, *Alt Kinsberg-Loreto*. Tirschenreuth 1992, s. vyobrazeními staveb, interiérů, stavebních plánů. Viz seznam literatury Beran (pozn. 5), s. 30-31.

10. Josef Morper, *Zur Geschichte des osteuropäischen Wallfahrtskirchentypus. Heilige Berge und Marianische Gnadenburgen in Böhmen und Mähren*, in: *Die Christliche Kunst, Monatsschrift für alle Gebiete der christlichen Kunst und Kunstwissenschaft sowie für das gesamte Kunstleben* 22, 1925/1926, s. 120-142.

11. Ibidem, s. 130 a 136.

12. Jaromír Pečírka, *Římovské pašije*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých (K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře)*, svazek II. Praha 1930, s. 151-162.

13. Ernst Kramer, *Kreuzweg und Kalvarienberg. Historische und baugeschichtliche Untersuchung*, in: *Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Bd. 313*. Kehl – Strassburg 1957.

14. Dohromady uvádí sedm příkladů. Viz ibidem, katalog lokalit, řazených abecedně. – Křížový vrch u Stodu (německy Staab) patřil nedalekému chotěšovskému klášteru. Jeho počátky lze hledat již v době třicetileté války, kdy zde byl vztyčen kříž, nahrazený před polovinou 18. století novým místním lesníkem Janem Václavem Eberlem. U něj nechal chotěšovský opat zbudovat v letech 1747-1756 kostel jako poděkování za ochranu při válkách o rakouské dědictví, do něhož byly zahrnuty i Svaté schody se skupinou Ecce Homo. Původní kostel nahradil v 19. století nový, zasvěcení Povýšení sv. Kříže, a na svahu vznikla Křížová cesta. K němu také viz Jan Soukup, *Kostel Povýšení sv.*

Kříže na Křížovém vrchu, *Zpravodaj plzeňské diecéze. Informační měsíčník římskokatolické církve* 2006, č. 7-8, s. 6-7. – Čtyři další lokality jsou mariánskými svatyněmi, kdy Frýdek Místek a Hostýn byly doplněny zastaveními Křížové cesty v 19. a na počátku 20. století, ve Svaté hoře u Příbrami vidí Kramer předobraz slezských Vambeřic, v Teplicích (respektive Bohosudově) se nachází kostel Panny Marie Sedmibolestné, umístěný do ambitů se sedmi kaplemi. Viz *Ibidem*.

15. Michael Lehmann, Die Kalvarienberganlagen im Donauraum, in: Viktor Flieder (ed.), *Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag. Sammlung „Aus Christentum und Kultur“*, Bd. 1. Wien 1970, s. 113-159.

16. Z Čech vypočítává dvacet dva celků a z Moravy sedm. Řada z nich se přes dobu vzniku v 17. či 18. století vyvíjela a rozšiřovala zejména v 19. a 20. století, kdy přibývaly Křížové cesty, nová sousoší apod., proto jsem je do své práce nezahrnula. Z lokalit, které zmiňuje, nás zajímají: Cvikov, Čestice, Jaroměřice u Jevíčka, Jiřetín pod Jedlovou, Mikulov, Moravská Třebová, Ostré, Praha, Římov, Starý Hroznav, Šluknov, z části také Mimoň, Bohosudov. Viz *Ibidem*.

17. Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*. Praha 1976, s. 49-61.

18. Franz Matsche, Gegenreformatrische Architekturpolitik. Casa-Santa-Kopien und Habsburger Loreto-Kult nach 1620, in: *Jahrbuch für Volkskunde*, neue Folge 1, 1978, s. 80-118.

19. Franz Matsche, Wallfahrtsarchitektur: Die Ambitenanlagen böhmischer Wallfahrtsstätten im Barock, in: Lenz Kriss-Rettenbeck – Gerda Möhler (eds.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen, Themen zu einer Ausstellung des Bayerischen Nationalmuseums und des Adalbert Stifter Vereins, München* (kat. výst.), München - Zürich 1984, s. 352–367.

20. *Ibidem*, s. 356.

21. Kurt Augustinus Huber, Italienische Kultmotive im Barock der böhmischen Länder, in: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*. Bd. 6, Königstein – Taunus, 1982, s. 103-131.

22. Jaroměřice u Jevíčka, Mimoň, Římov, Starý Hroznav, Vambeřice. Viz *ibidem*, s. 111-112.

23. Ibidem, s. 110-111.
24. Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech I-IV*. Praha 1977-1982.
25. Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I-II*. Praha 1994 a 1999.
26. Kolektiv autorů, *Dějiny českého výtvarného umění II/ 1-2*. Praha 1989.
27. Jaroslav Pinkava, *Posvátná hora Kalvárie v Jaroměřicích*. Jaroměřice 1991. – Jan Royt, *Římov. Poutní areál s loretou a kalvárií*. Velehrad 1995. – Daniel Kovář, *Římov. Historie obce a poutního místa*. České Budějovice 1998. – František Mlateček, *Poutní místo Kalvárie, Jaroměřice u Jevíčka*. Boskovice 2002. – Beran (pozn. 5). – Miroslav Koudela, *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2008, s. 34-52. – *Křížový vrch ve Šluknově/Kreuzberg in Schluckenau*. Šluknov 2008. – Jarmila Hansová, „Výšina velmi úrodná“. Okolnosti vzniku kaple na Křížové hoře v Českém Krumlově přelomu 17. a 18. století, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 579-606. Mgr. Hansové děkuji za její ochotu při poskytnutí tehdy ještě připravovaného článku ke Křížové hoře, z jehož rozpracované podoby v katalogové části ke Křížové hoře vycházím, proto číslování stránek neodpovídá současnému textu, který jsem neměla zatím možnost získat. Velmi hodnotná a obsáhlá publikace, sestavená na základě příspěvků referovaných na konferenci konané ve dnech 20. - 22. května 2009, vyšla teprve nedávno (listopad/prosinec 2010). – K celkům zmíněných v kapitolách či na určitých místech v knihách: Jan Smetana, *Jiřetín pod Jedlovou. 450 let města v Lužických horách*. Jiřetín pod Jedlovou 1998. – Jan Zavřel a kol., *Pražský vrch Petřín*. Praha – Litomyšl 2001. – Petr Walter (ed.), *Cvikov. 650 let*. Praha 2002, s. 39-41. – Pavel Toufar, *Česká sibiř. Tajemnou českou krajinou*. Benešov 2004, s. 242-245 (lokality Miličín).
28. Zdeněk Boháč, *Poutní místa v Čechách*. Praha 1995. – Jiří Černý, *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska: Českobudějovicko,*

Hlubocko, Lišovsko, Novohradsko, Trhosvinensko, Vltavotýnsko. České Budějovice 2004. – Irena Dibelková, *Poutní místa v Čechách*. Praha 2004. – František Odehnal, *Poutní místa Moravy a Slezska*. Rosice u Brna 2004. – Jiří Černý, *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Pelhřimov 2005. – Irena Dibelková, *Poutní místa na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2005. – Jiří Černý, *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. České Budějovice 2006. – Jiří Šír – Kamila Šírová-Motyčková, *Klenoty českého baroka*. Praha 2008.

29. Jan Müller, *Průzkumová zpráva. Český Krumlov. Křížová hora*. Český Krumlov 1991. – Vratislav Ryšavý, *Stavebně-historický průzkum. Starý Hroznav-Loreta*. Plzeň 1993. Průzkum je uložen na Památkovém ústavě v Plzni, viz Seznam literatury Beran (pozn. 5), s. 31. – Miroslav Nový – Eliška Nová, *Standardní stavebně-historický průzkum. Ostré (okr. Litoměřice). Areál Kalvárie*. Ostré – Ústí nad Labem 2007-2008. Tímto zároveň děkuji PhDr. Müllerovi a Mgr. Novému za poskytnutí průzkumů k nahlédnutí.

30. Royt, Barokní pouť (pozn. 1), s. 27-31. – Idem, Křesťanská pouť (pozn. 1), s. 323-337. – Idem, Bohuslav Balbín a barokní pouť, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (eds.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Praha 1992, s. 122-126.

31. Idem, *Obraz a kult* (pozn. 1).

32. Idem, Malý průvodce po křesťanské ikonografii. Křížová cesta a hory Kalvárie I, *Katolický týdeník XII*, 2001, č. 26, 24. 6., příloha Perspektivy, s. 6. – Idem, Malý průvodce po křesťanské ikonografii. Křížová cesta a hory Kalvárie II, *Katolický týdeník XII*, 2001, č. 30, 29. 7., příloha Perspektivy, s. 6.

33. Martin Elbel, *Viae Crucis jako poutní cesta par excellence*, in: *Staré stezky. Poutní cesty. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21.4.1999*. Brno 1999, s. 14-20. – Idem, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Olomouc 2001.

34. Literatura, se kterou jsem bezprostředně přišla do styku a která doposud nebyla zmíněna: Elżbieta Bilska, Kalwaria Zebrzydowska jako wzór dla innych kalwarii na ziemiach polskich, in: Antoni Jackowski (red.), *Tradycje współczesność i przyszłość pielgrzymek w Kalwarii Zebrzydowskiej, Peregrinus Cracoviencis* 1995, II, s. 143-162. – Martin Čičo, Passio Christi und Scala Sancta. Bemerkungen zur Ikonografie der Heiligen Stiegen und deren Beziehung zu den Kalvarienbergen, in: Markus Hörsch - Elisabeth Oy-Marra (eds.), *Kunst – Politik – Religion: Studien zur Kunst in Süddeutschland, Österreich, Tschechien und der Slowakei. Festschrift für Franz Matsche zum 60. Geburtstag.* Petersberg 2000, s. 87-98. – Elżbieta Bilska-Wodecka, An Outline of the Development of the Pilgrimages to the Polish Calvaries (Ways of the Cross), in: Antoni Jackowski (red.), *Sacred Geography, Peregrinus Cracoviensis* 2002, XIII, s. 119-131. – Joanny Lubos-Kozieł (red.), *Pielgrzymowanie i sztuka. Góra Świętej Anny i inne miejsca pielgrzymkowe na Śląsku. Sborník z konference.* Wrocław 2005. Zde přispívá např. Zbigniew Bania, Góra Świętej Anny. Jeruzolima i Rzym Górnego Śląska, s. 49-58. – Anna Mitkowska, Kalwaria na Górze Świętej Anny w kontekście europejskiej sztuki ogrodowej, s. 59-74. – Z autorů, k jejichž pracím jsem se dostala pouze prostřednictvím zmínek jiných, odkazujících na ně v poznámkovém aparátu, uvedu např. Karl Anton Kneller, *Geschichte der Kreuzwegandacht von den Anfängen zur völligen Ausbildung.* Freiburg 1908. – István Szilágyi, Architektur der ungarischen Kalvarien, in: *Ata Technica Academiae Scientiarum Hungaricae* LXXXVIII, 1979, s. 185-205. – Walter Brunner a kol., *Steirische Kalvarienberge.* Graz – Budapest 1990. – Josef Speer, *Kalvarienberge in Oberösterreich* (diploma dissertation). Vienna 1993.

35. Elżbieta Bilska-Wodecka, Typology of European Calvaries, in: Antoni Jackowski (red.), *Selected Research Problems in the Geography of Pilgrimage, Peregrinus Cracoviensis* 2000, X, s. 143-164.

36. Amilcare Barbero (ed.), *Atlante dei Sacri Monti, Calvarie e Complessi devozionali europei/Atlas of holy mountains, calvaries and devotional complexes in Europe.* Ponzano Monferrato – Novara 2001.

37. Martin Čičo a kol., *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku*. Bratislava 2002.

38. Mt 27, 33, Mk 15, 22, L 23, 33, J 19, 17),¹ Mt 27, 33. I přišedše na místo, kteréž slove Golgota, to jest *popravné místo*; Mk 15, 22. I vedli jej až na místo Golgota, to jest, (vyložil-li by), *popravné místo*; J 19, 17. A nesa kříž svůj, šel na *místo*, kteréž slove *popravné*, a Židovsky Golgota; Lukáš nepřipojuje výraz Golgota: L 23, 33. A když přišli na *místo*, kteréž slove *popravištné*, tu jej ukřižovali, i ty zločince, jednoho na pravici, druhého pak na levici. Viz Bible Svatá podle posledního vydání Kralického z roku 1613.

39. Jím je slovo Gulgoleth, aramejsky Gulgoltha, řecky Golgota (Γολγοθα). Hebrejské slovo se vyvinulo z kořene slova galal, jež vyjadřuje myšlenku něčeho oblého, kulatého či kutálejícího. Viz Mikuláš Stanislav, O pravej „krížovej ceste“ Kristovej. Biblicko-archeologická štúdia, in: *Ružomerská kalvária. Vznik a dejiny (zborník)*. Ružomberok 1948, s. 42. – Silas Mushold, heslo Calvary, in: Berard L. Marthaler (ed.), *New Catholic Encyclopedia* 2.. Detroit 2003, s. 885. – <http://www.biblewheel.com/wheel/axis.asp#End2> (vyhledáno dne 10. 5. 2010).

40. Výraz „calvariae“ v tomto případě vychází ze slova calva – lebeční klenba (jinak také calvus – holý, lysý). Viz Clemens Kopp, heslo Golghota, in: Josef Hofer – Karl Rahner (eds.), *Lexikon für Theologie und Kirche IV*. Freiburg 1960, s. 1046. – Heslo Golgotha, in: Robert McHenry (ed.), *The new encyclopaedia Britannica* 5. Chicago 1993, s. 349.

41. Michael Morris, heslo Calvary, in: Jane Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art*, 5. New York – London 1996, s. 443. – Mushold (pozn.), s. 885. – Úryvek z cestopisu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic, popisující místo Kalvárie (vychází z Eusebia, životopisce Konstantina I.): „Mezi horou Calvariae aneb Golgatha, tj. česky: *popravní aneb lebu zločincův, kteříž na tom vrchu odpravováno bývali, a mezi zdí městskou prvnějšího Jerusaléma, byla jáma aneb malé údolí, kdežto těla mrtvá a spáleniny kostí odsouzených ... metávali. Do té tedy jámy když jsou vojáci ... hnáty dvou zločincům, kteříž s obou stran Krista pána*

*ukřižování byli, přelámali, a pro svátek tehdaž nastávajícího těla jejich i kříže, a při tom kříž Krista pána ... a nápis s tabulí do též rokle spolu vházeli. ... kříž Krista pána s jinými dvěma hluboko dole zasypaný zůstal, a tak trval v těch neřádích za tři sta let pořád.“ Viz Kryštof Harant z Polžic a Bezručic, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a Sv. Kateřiny v pusté Arabii. Díl I.* Praha 1854., 1854. s. 118.*

42. Legendu zmiňuje již alexandrijský teolog Origenes (185-245). Géza Jászai – Günter Ristow, heslo Golgotha, in: Engelbert Kirschbaum (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, 2. Bd.* Rom – Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1994, s. 164. – Morris (pozn. 41), s. 443. – Mushold (pozn. 39), s. 885. V umění bývá někdy při ztvárnění scény Ukřižování umístěna pod patu kříže lebka s ohledem na výše uvedenou legendu. Jako příklad může posloužit Ukřižování od Giotta v Padui (kaple Aréna) či Cimabuea v Assisi (kostel San Francesco). Michael David Coogan – Bruce Manning Metzger (eds.) *The Oxford Companion to the Bible.* New York – Oxford 1993, s. 258 – Morris (pozn. 41), s. 443. - V souvislosti s místem pohřbu Adama je také uváděna starožidovská tradice, jež umísťuje pohřební místo na horu Moriah (Jeruzalém), kam se zasazuje i místo obětování Izáka Abrahamem, Melchisedechův oltář a Šalamounův chrám, tedy oblast dnešní Chrámové hory v Jeruzalémě. Během 2. století se začalo věřit a spojovat historii spásy a božství s horou Kalvárií. Odráželo to teologii sv. Pavla, který Krista chápal jako „nového“ Adama, jež svojí smrtí odčinil první hříchy lidstva, tj. Adama a jeho potomků. Ibidem, s. 443. – Golgota bývá také považována za střed světa, chápána jako ústřední bod stvoření světa a vstup do nitra země. Jászai – Ristow (pozn. 42), s. 164.

43. Stanislav (pozn. 39), s. 43. – Adolf Novotný, *Biblický slovník A-P.* Praha 1992, s. 191. – Mushold (pozn. 39), s. 885.

44. Lokace Golgoty dle evangelií: Žd 13, 12: *Protož i Ježíš, aby posvětil lidu svou vlastní krví, vně za branou trpěl.*; J 19, 20: *Ten pak nápis mnozí z Židů četli; nebo blízko města bylo to místo, kdež ukřižován*

byl Ježíš. A bylo psáno Židovsky, Řecky a Latině. Mt 22, 39: *Ti pak, kteříž chodili tudy, rouhali se jemu, ukřivujíce hlav svých*; Mk 15, 29: *A kteříž chodili mimo něj, rouhali se jemu, potřásajíce hlavami svými, a říkajíce: Hahá, kterýž rušíš chrám, a ve třech dnech vzděláváš.* J 19, 20: „...*Ten pak nāpis mnozí z Židů četli...*“ - nāpisem je myšlen ten, jenž připevnil Pilát na Kristův kříž, označující jej za krále Židů (J 19, 19). – Shrnutí taktéž Stanislav (pozn. 39), s. 43-44. – Novotný (pozn. 43), s. 191. – Mushold (pozn. 39), s. 885-886. – Místo Kristova hrobu dle evangelií: J 19, 38-42: *Potom pak prosil Piláta Jozef z Arimatie, (kterýž byl učedník Ježíšův, ale tajný, pro strach Židovský), aby sňal tělo Ježíšovo. I dopustil Pilát. A on přišed, sňal tělo Ježíšovo; Přišel pak i Nikodém, (kterýž byl prvé přišel k Ježíšovi v noci), nesa smíšení mirry a aloes okolo sta liber; Tedy vzali tělo Ježíšovo, a obvinuli je prostěradly s těmi vonnými věcmi, jakž obyčej jest Židům se pochovávat; A byla na tom místě, kdež ukřižován byl, zahrada, a v zahradě hrob nový, v němž ještě žádný nebyl pochován; Protož tu pro den připravování Židovský, že blízko byl ten hrob, položili Ježíše. Hrob byl vytesán do skály a uzavíral se kamenem: Mt 27, 60: *A vložil do svého nového hrobu, kterýž byl vytesal v skále; a přivaliv kámen veliký ke dveřům hrobovým, odšel*; Mk 15, 46: *I koupiv plátna, a sňav ho, obvinul v plátno, a položil do hrobu, kterýž byl vytesán z skály, a přivalil kámen ke dveřům hrobovým*; L 23, 53: *A složiv je, obvinul v kment, a pochoval je v hrobě vytesaném, v kterémž ještě nikdy nebyl žádný pochován.**

45. Barnabé Meistermann, *Nouveau Guide de Terre Sainte*. Paris 1907, s. 67. – Stanislav (pozn. 39), s. 45-50. – Francis Edward Peters, *Jerusalem. The Holy City in the eyes of chroniclers, visitors, pilgrims, and prophets from the days of Abraham to the beginnings of modern times*. New Jersey 1995, s. 132-133. – Původně lokalita Kristova Ukřižování, hrobu a Zmrtvýchvstání ležela vně (severozápadně) starověkých městských hradeb. Jejich rozšířením za judského krále Heroda Agrippy (41-44) bylo místo budoucího chrámu začleněno do hradební ochrany města. Za císaře Hadriána, jenž se snažil obnovit zničený Jeruzalém po protiřímském povstání v letech 66-70 (první židovská válka) výstavbou

„nového“ města Aelia Capitolina, daly stavební práce vzniknout mimo jiné i pohanskému chrámu zasvěcenému Jupiterovi na místě Kristovy smrti a hrobu. Viz Meistermann (pozn. 45), s. 67. – Stanislav (pozn. 39), s. 46. – Otakar Dorazil, *Světové dějiny v kostce*. Vimperk 2002, s. 62. O zastavění a zneuctění posvátného místa hovoří jako jeden z prvních také Sv. Jeroným (347-420). Stanislav (pozn. 39), s. 47. – Překladem dle Meistermanna: „*Současné seskupení půdy dovoluje snadno rekonstruovat místa do takové podoby, jaká byla v době Utrpení. U města se nachází skalnaté 5 metrů vysoké návrší, jehož holý a zakulacený vrcholek ve formě lebky si získal jméno Golgota nebo Kalvárie. Na jeho úpatí, směrem na západ se nachází zvlněný terén, který se rozléhá od jihu na sever a na severozápadě se stupňuje. Na západě je ukončen strmou skalnatou stěnou, která prudce stoupá na úbočí Garebu. V bodě, kde se stáčí první ulice na západ od rotundy, dosahuje výšky 10 metrů... V bezprostřední blízkosti si Josef z Arimanthie za svého života nechal o něco výše vytesat novou hrobku ... Na východ od Golgoty, směrem k hradbám bývalého města, je pokles půdy daleko výraznější...*“ Meistermann (pozn. 45), s. 67.

46. Text z Itinerarium Burdigalense, s. 593-594. Dostupné online:

<http://www.christusrex.org/www1/ofm/pilgr/bord/10Bord01Lat.html> (vyhledáno 10. 5. 2010). Úryvek z textu překládá Peters (pozn. 45), s. 145.

47. „*Skalisko, které obsahovalo hrob Ježíše Krista, bylo spolu s blízkou Kalvárií izolováno od okolního terénu a osekáno. Okolí bylo sníženo až na úroveň prahu jako náhrobek a nad srovnaný povrch vztyčena rotunda završená kupolí.*“ Meistermann (pozn. 45), s. 68.

48. Robert Willis, *The architectural history of the Church of the Holy Sepulchre at Jerusalem*. London 1849. Dostupné online:

http://books.google.com/books?id=r84DAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (vyhledáno 10. 5. 2010).

49. Úryvek z popisu liturgického obřadu během Svatého týdne v Jeruzalémě poskytuje Peters (pozn. 45), s. 149. Zde se střídavě modlí v rotundě, Martyriu a „u Kříže“.

50. Thomas K. Reilly, heslo Calvary, Mount, in: Charles G. Herbermann (eds.), *The Catholic Encyclopedia. an international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church, Vol. 3, Brownson-Clairvaux*, New York 1913. Dostupné online: <http://oce.catholic.com/index.php?title=Home> (vyhledáno 10. 5. 2010).

51. Roku 614 došlo k porušení baziliky Peršany, později za patriarchy, opata Modesty, k jejímu zajištění. V roce 1009 za vpádu egyptského chalífa byla bazilika opět zničena, Boží hrob poškozen a z rotundy zůstaly zachovány vnější zdi. V rámci obnov prováděných křižáky získal chrám dnešní románský vzhled, dispozičně se uspořádání objektů blíží evropskému klášternímu založení. Ivana Melicharová, *Negotické historismy v české barokní architektuře* (diplomová práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 1998, s. 15. – Stavba Božího hrobu získala ve středověku, po dobytí Jeruzaléma křižáky, hmotný obal s polygonálním závěrem, vnější plášť zdobila kromě kamenných kvádrů slepá arkáda, tvořená dvanácti sloupky s hlavicemi, a nahoře čněl šestiboký edikulový altánek. Tyto prvky napodobují kopie Božího hrobu, vznikající v Evropě a u nás, přičemž obměňují převážně jen výzdobu vnějšího pláště.

52. Harant (pozn. 41), s. 122-123, 124-125.

53. Oltář byl vyroben ve Florencii v roce 1588 jako dar od kardinála Ferdinanda I. Medici.

54. Také Židy a muslimy. Židé v Jeruzalémě ctili jeruzalémský chrám. Muslimové uznávali proroky z Bible včetně Ježíše, který v Jeruzalémě působil, zejména to ale pro ně bylo místo, kam měl být v noci archandělem Gabrielem přenesen prorok Muhammed, jenž zde vystoupil na nebesa, kde se mu dostalo Božího zjevení. Karen Armstrongová, *Jeruzalém*. Praha 1999, s. 219.

55. Předobrazem putování je zde např. odchod Izraelitů z Egypta a jejich putování pouští do Země zaslíbené, líčené v knize Exodus. Izraelité

měli povinnost se tři krát během roku dostavit do jeruzalémského chrámu (Ex 23, 17), z čehož pak vznikly pravidelné poutě konané u příležitosti svátku nekvašených chlebů (Pésach, židovské Velikonoci), svátku týdnů (Letnice) a svátku stánků (Dožínky). V době velikonočních svátků se do Jeruzaléma vydávala každá izraelská rodina, stejně jako rodiče Krista (L 2, 41) a posléze sám Kristus (J 11, 55-56). *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*. Kostelní Vydří 2007, s. 190.

56. Rudolf Zuber, Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století, *Studie Muzea Kroměřížska* 1991, s. 76. – Direktář (pozn. 55), s. 191.

57. Jeruzalém byl v roce 632 dobyt a vlády se ujala umajjovská dynastie, sídlo však měla v syrském Damašku. V rámci prvotního pojetí islámu bylo tehdy možné soužití třech „pravých“, Abrahámových, náboženství (židovství, křesťanství, islám) v harmonii. Viz Petr Charvát, Pouti ke svatým místům ve středověké Evropě, *Dějiny a současnost* 1996, č. 4, s. 5-8.. – Armostrongová (pozn. 54), s. 222-223 a 240.

58. Roku 749 dynastie Abbásovců porazila poslední Umajjovce a chopila se vlády, jako hlavní město své říše založila Bagdád. Snaha Abbásovců v 9. století o sjednocení nehomogenních muslimských držav a s tím souvisejících bojů vedla k omezení práv představitelů jiných konfesí. Viz Charvát (pozn. 57), s. 5. – Armostrongová (pozn. 54), s. 239.

59. Charvát (pozn. 57), s. 5.

60. Relikvie se z Palestiny přesouvaly již od raných dob, kdy se dostávaly do Říma či Konstantinopole (centra západního a východního křesťanství). Po obsazení Konstantinopole křížáky v roce 1204 (čtvrtá křížová výprava) byly odtud přemístěny do západní Evropy. Například části nalezeného sv. Kříže sv. Helenou byly jednak ponechány v Jeruzalémě, jednak dopraveny do dvou zmiňovaných center. Před polovinou 13. století si francouzský král Ludvík IX., zvaný Svatý, nechal z Konstantinopole převést řadu svatých ostatků – fragmenty sv. Kříže, část Longinova kopí, trnové koruny, Kristova rubáše aj. Viz Luboš Kafka, *Dárek z pouti. Poutní a pout'ové umění*. Praha 2009, s. 42 a pozn. 52 a 53. – Hojně navštěvovanými se v Evropě postupně staly například Mont-Saint-Michel v Normandii, Tours s ostatky sv. Martina, korunovační

město římských králů Cáchy s řadou relikvií, Kolín nad Rýnem s ostatky Tří králů, z mariánských poutních míst dosáhly věhlasu Einsideln, Altötting, Loreto, oblíbené destinace především v období barokního poutnictví. Viz Ohler (pozn. 1), s. 26. – Kafka (pozn. 60), s. 42.

61. Zuber, Lidová zbožnost (pozn. 56), s. 77. - Přílišné uctívání obrazů a ikon bylo kritizováno již byzantskými církevními hodnostáři a vedlo k ikonoklastickému hnutí. První období proběhlo v letech 730-787 a ukončil jej 2. nikájský koncil rozhodnutím povolení uctívání obrazů. Druhé období spadá mezi léta 814-842, kdy císařovna Theodora opětovně uctívání povolila. Viz *Direktář* (pozn. 55), s. 162. – Kafka (pozn. 60), s. 46. – Tridentský koncil přišel se stanoviskem, že obraz slouží k uctívání toho, jehož podobu obraz znázorňuje *Direktář* (pozn. 55), s. 164. – Kafka (pozn. 60), s. 48.

62. Ohler (pozn. 1).

63. Nejstarším reprodukcí je pravděpodobně kaple sv. Michala ve Fuldě, původně sloužící jako pohřební kaple. Postavena byla kolem roku 820, v pozdním 11. století přestavěna. Další rané příklady jsou opět z Německa, Boží hrob v Kostnici (10. století, 13. století přestavba), postavený jako pohřební kaple biskupa Konrád, který za tímto účelem cestoval i do Jeruzaléma, či Boží hrob v Paderbornu (kolem roku 1036, nedochoval se), pohřební kaple biskupa Meinwerka, kvůli jejíž výstavbě poslal do Jeruzaléma svého zástupce, aby provedl nákres a zjistil míry tamějšího Božího hrobu. Morris (pozn. 41), s. 429.

64. Bohumil Zlámal, *Příručka českých církevních dějin V.* Olomouc 2008, s. 129.

65. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 9.

66. Petr Hlaváček, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku.* Praha 2005, s. 120.

67. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 9.

68. Barbero (pozn. 36), s.17.

69. Z předčítání biblického textu se ve středověku postupně vyvinuly církevní hry, jež časem přerostly až do velkých divadelních představení. Jejich vývoj směřoval od postupného přesouvání pořádaných akcí

z chrámů a klášterů pod širé nebe s přijímáním a obohacováním o rustikální prvky. Počátek „tzv. mystérií“ lze hledat ve Španělsku a Francii, u nás jsou známy například Hořice na Šumavě, Cvikov, Bozkov či Mimoň v severních Čechách. Viz Vojtěch Ron, *Pašije aneb Theatrum passionale aneb Zrcadlo umučení a vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista*. Praha 1998, s. 7-10.

70. Spodní pás: Zvěstování, Navštívení, Narození Krista, Klanění králů, Představení Krista v chrámu, Křest Krista, Soudný den, Poslední večeře, Mytí nohou, Olivetská hora; horní: Panna Marie podpírána sv. Janem, Bičování, Pilát si myje ruce, Kristus mezi vojáky, Nesení kříže, Zmrtvýchvstání, Kristus sestoupil do pekel a vysvobozuje Adama a Evu, Kristus se zjevuje Máří Magdaléně, Kristus je vysmíván a haněn; u paty kříže: Kristova rouška, Pieta, poutník.

71. Převážně s asistenčními postavami Panny Marie, sv. Jana Evangelisty, Máří Magdalény a svatých.

72. Longinus probodl oštěpem Kristův bok, Stefaton mu nabídl houbu máčenou v octu.

73. Kramer (pozn. 13), s. 126 a 131. – Lehmann (pozn. 15), s. 123 – Barbero (pozn. 36), s. 97-98.

74. Čičo, *Passio Christi* (pozn. 34), s. 87.

75. Více Kramer (pozn. 13), 132-133. – Lehmann (pozn. 15), s. 122-123. – Čičo, *Passio Christi* (pozn. 34), s. 87. – Barbero (pozn. 36), s. 142-143.

76. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 41.

77. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 24. – Barbero (pozn. 36), s. 41. – Sedm pádů zobrazovalo: 1. Pád Krista do Cedronu při cestě z Olivetské hory do Jeruzaléma, 2. Pád na cestě od Heroda k Pilátovi, 3. Pád na schodech před Pilátem, 4. Pád po bičování, 5. Pád pod křížem, 6. Odhození na kříž při přibíjení, 7. Pád kříže při jeho vztyčování. Sedm pádů bylo uváděno i v jiné variantě s vypočítáváním kroků při cestě na Golgotu, např. 1. 106 kroků od Piláta, 2. po 60 krocích a setkání s Pannou Marií. Viz Kramer (pozn. 13), s. 18. – Barbero (pozn. 36), s. 41.

78. K pokleknutí viz Kramer (pozn. 13), s. 18. – Zakladatelem friburské cesty, spojující kostel s kaplí a reprezentované sedmi sloupy se scénami z pašijí a Kalvárie, byl velmistr řádu johanitských rytířů Pierre d'Anglisberg, jež jej realizoval podle vzoru vybudovaného na Rhodu. Viz Kramer (pozn. 13), s. 17. – Barbero (pozn. 36), s. 100.

79. Kramer (pozn. 13), s. 119. – Barbero (pozn. 36), s. 126.

80. Ibidem, s. 117-126.

81. Ibidem, s. 126.

82. Kramer (pozn. 13), s. 123-124. – Barbero (pozn. 36), s. 124-125.

83. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 9.

84. Lehmann (pozn. 15), s. 122-123. – Barbero (pozn. 36), s. 133-143.

– Údaje v závorkách odkazují na dobu vzniku či počátku výstavby.

85. Bilska-Wodecka, *An Outline* (pozn. 4), s. 121-124.

86. Bania (pozn. 34), s. 50.

87. Kramer (pozn. 13), s. 135. – Lehmann (pozn. 15), s. 24.

88. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 18.

89. Ibidem, s. 16. – Data v závorkách jsou uváděna jako rok vzniku komplexu, pokud se hovoří obecně o lokalitě. Shrnující přehledy jednotlivých míst, pokud není v poznámce uveden přesný odkaz, jsou čerpány na základě dostupné literatury.

90. Miroslav Koudela, *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2008, s. 34-52. Dostupné online:

http://www.rmm.cz/regiom/2008/034-052_Koudelka_kopek.pdf

(vyhledáno 10. 5. 2010).

91. Cca dva kilometry leteckou čarou severně od Lorety.

92. Beran (pozn. 5), s. 11-12.

93. Literatura viz: Jan Smetana (pozn. 27). –Zavřel a kol. (pozn. 27) – Litomyšl 2001. – Walter (pozn. 27), s. 39-41. – Toufar (pozn. 27), s. 242-245 (lokalita Miličín). – *Křížový vrch ve Šluknově* (pozn. 27).

94. Čičo, *Passio Christi* (pozn. 34), s. 89.

95. Petr Kokaisl, *Geografie náboženství*. Praha 2009, s. 201-202.

96. Zdeněk Neubauer, O posvátnosti místa – genius loci, in: Helena Weberová, *O posvátnu*. Sborník příspěvků z kolokvia. Praha 1993, s. 57. – Jan Malura – Pavel Kosek (eds.), *Matěj Tanner, Hora Olivetská*. Brno 2001, s. 5.

97. Kokaisl (pozn. 95), s. 9.

98. Morper (pozn. 10), s. 122 a 140. – Kramer (pozn. 13), s. 12. – Matsche, *Gegenreformatrische Architekturpolitik* (pozn. 18).

99. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 17.

100. Huber (pozn. 21), s. 111.

101. Pro zmíněné lokality viz seznam literatury k jednotlivým titulům, uvedený z části v poznámce č. 93.

102. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 323.

103. Barbero (pozn. 36), s. 152.

104. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 20.

105. Robert Ousterhout, heslo *Sepulchre church*, in: Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art*, 27. New York – London 1996, s. 428-429.

106. Lehmann (pozn. 15), s. 122. Nápis Nový Jeruzalém byl vyhotoven nad vstupem do areálu Svaté hory ve Varallu („*Tento Nový Jeruzalém referuje o životě, utrpení a o tom, co pro nás Ježíš Kristus všemi jeho činy vykonal.*“).

107. Bania (pozn. 34), s. 51.

108. Mitkowska (pozn. 34), s. 72.

109. Bania (pozn. 34), s. 53.

110. Boží hrob byl postaven Janem Edmundem z popudu svého otce, majitele panství Jana Putze, svobodného pána z Adlersturnu, jenž údajně navštívil Řím a Jeruzalém, ten dokonce dvakrát, když si chtěl po druhé doplnit správné údaje k plánům. Viz Huber (pozn. 21), s. 111-112.

111. Ze sousoší Olivetské hory zachováno torzo, na návrší Kalvárie je nyní vybudován altánek, od roku 1796 první kříž. Na Velký pátek se zde konaly pašijové hry.

112. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 19.

113. *Ibidem*, s. 18.

114. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 53, pozn. 12.

115. Kramer (pozn. 13), s. 20. – Royt, Malý průvodce (pozn. 32.), s. 6.
116. Kramer (pozn. 13), s. 16. – Lehmann (pozn. 15), s. 124.
117. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 53, pozn. 12.
118. Kramer (pozn. 13), s. 20. – Lehmann (pozn. 15), s. 124. – Čičo, *Kalvárie* (pozn. 37), s.24-25 a 42.
119. Kramer (pozn. 13), s. 21. – Lehmann (pozn. 15), s. 124-125.
120. Vlastním jménem Christiaan van Adrichom (1533-1585), narozený v Delftu.
121. Celý název *Theatrum terrae sanctae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis aere expressis*, vydáno v Kolíně nad Rýnem. Čičo, *Kalvárie* (pozn. 37), s. 54.
122. Kramer (pozn. 13), s. 21.
123. Cesta zajeťí obsahuje zastavení od modlitby na Olivetské hoře a následné Zajeťí pŕes zastavení u Annáše, Kaifáše, Piláta a Heroda. Viz Christianus Adrichomius, *Wypsání Města Geruzaléma y Pŕedměstí geho. W gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pána w swé celosti a sláwě, pŕwé nežli ge Ržimané dokonce wybogowali a zkazyli. S pilnosti poznamenána gsau ta mista, na nichž Pán a Spasytel náš Gezus Krystus putowal a trpěl*. Staré město Pŕažské 1592, s. 47. Cesta činila 4410 kroků, pŕičemž jeden krok jsou dvě nohy a půl nebo pět čtvrtí pŕažského lokte. V metrech je to tedy 3298 m.
124. Zastavení tvoŕí: 1. Odsouzení Krista Pilátem 2. Kristus bere na ramena kŕíž, 3. Kristův pŕvní pád pod kŕížem, 4. Setkání s Pannou Marií, 5. Šimon Cyrénský pomáhá nést Kristovi kŕíž, 6. Setkání s Veronikou (Veronika otírá rouškou Kristovu tvář), 7. Druhý pád pod kŕížem, 8. Setkání s plačícími ženami, 9. Tŕetí pád pod kŕížem, 10. Svlékání z roucha, 11. Pŕíbití Krista na kŕíž, 12. Ukŕižování (Vztyčení kŕíže a Kristova smrt na kŕíži). Viz *Ibidem*. Cesta činila 1321 kroků, tj. 987 m. Viz Adrichomius (pozn. 123), s. 47.
125. Podle židovské tradice zde byl v 10. st. pŕ. Kr. zbudován pŕvní židovský chrám – Šalomounův, po něm v 6. st. pŕ. Kr. tzv. druhý chrám, rozšířený Herodem Velikým v 1. st. pŕ. Kr. a zničený Římany v roce 70 za pŕvní židovské války, Fabrizio Ardito (ed.), *Jeruzalém a Svatá země*.

Praha 2005, s. 57, 66-68, 70-71. Též je nazývaná Chrámovou horou, jsou zde stavby Skalní chrám (konec 7. st.), jenž v sobě zahrnuje skálu dle tradice připisovanou jako místu obětování Izáka Abrahamem, odtud se měl také Muhammad vznést na nebesa (pro muslimy je to třetí nejposvátnější místo islámu po Mekce a Medíně), či mešitou al-Aksá (počátek 8. st., současná podoba z počátku 11. st.). Pozůstatkem hradeb Chrámové hory, rozšířených Herodem Velikým, je tzv. Západní zeď neboli Zeď nářků, nejposvátnější místo Židů. Viz *Ibidem*, s. 24, a 71.

126. Mitkowska (pozn. 34), s. 61.

127. Kramer (pozn. 13), s. 24. – Royt, Malý průvodce (pozn. 32.), s. 6. – Peters (pozn. 45), s. 501. – Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 42.

128. Elbel, *Via Crucis* (pozn. 33), s. 17.

129. Kramer (pozn. 13), s. 89. – Elbel, *Via Crucis* (pozn. 33), s. 17. – Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 43. K potvrzení privilegia františkánů získat odpustky, udělovaných na dobu sedmi let, došlo za následujícího papeže Inocence XII v roce 1692. *Ibidem*, s. 54.

130. Potvrzení listinou ze dne 3. března 1726 papežem Benediktem XIII. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 43.

131. Listina ze dne 16. ledna 1731 papeže Klementa XII. zachovává privilegium františkánům. Viz Barbero (pozn. 36), s. 42. – Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 43. Jak uvádí Elbel téměř ve všech kostelích patřících františkánskému řádu v české provincii vznikly mezi lety 1729-1735 Křížové cesty, navíc v roce 1721 bylo ustanoveno konat každý pátek v těchto kostelích pobožnost křížové cesty. V roce potvrzení listinou papeže Benedikta XIV. Viz Elbel, *Via Crucis* (pozn. 33), s. 17.

132. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 43.

133. Elbel, *Via Crucis* (pozn. 33), s. 16-17. – Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 42. – Elbel uvádí jako příklad spis (*Fasciculus myrrhae in campis Palestinae collectus: Seu Sacrorum Locorum ibidem existentium (prout nunc sunt) brevi metodo descriptio*) z roku 1716 františkánského kněze polského původu české provincie, Joanna Cantia Solika, jež po návštěvě Svaté země sepsal svoje poznatky včetně pojednání o Via Dolorosa, i s uvedením její celkové vzdálenosti (1848 kroků). Viz Elbel,

Via Crucis (pozn. 33), s. 16. – Dalším příkladem může být kniha františkána Engelberta Paucka (*Tertia Seraphica Vinea*, Coloniae, 1720) s připojením textu o „Via sacra“ (*Via sacra seu Exercitium Viae ileus dolorosissimae Guam Deus – Homo ad mortem condemnatus Hierosolymis cruce onustus ambulavit ex preatorio Pilati ad montem Calavariae*). Viz Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 42.

134. Název se vžil v 16. století. Viz Elbel, *Via Crucis* (pozn. 33), s. 15.

135. Do prvního tisíciletí ale neexistují žádné zprávy o tom, že by poutníci obcházely tato místa, to se objevuje až s křížovými výpravami. Viz Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 54, pozn. 10.

136. Pod dojmem Křížové cesty ve švýcarském Friburku, kam v roce 1515 cestoval obchodník Romanet Boffin, vznikla ale na počátku 16. století například Křížová cesta v Romans-sur-Isère v jihovýchodní Francii. Původních šest kaplí s horou Kalvárií, sedmým zastavením, se zakrátko rozšířilo na čtyřicet staveb, jejichž součástí se stala i nedaleko vybudovaná kaple zasvěcená Božímu hrobu. Pověřením správy této lokality byli františkáni. Za hugenotských válek a nově za francouzské revoluce komplex utrpěl, od 19. století ohrazený prostor kolem Kalvárie sloužil jako hřbitov. Viz Kramer (pozn. 13), s. 127-128. – Lehmann (pozn. 15), s. 123. – Barbero (pozn. 36), s. 101.

137. Číslo sedm bylo chápáno jako tradiční a symbolické, v křesťanství je vůbec hojně zahrnuto. Bible používá číslo sedm velice často. Sedmiramenný svícen symbolizuje sedm archandělů a ti odpovídají sedmi Planetám. Podle archandělů židé nazvali dny týdne, kterých je mimochodem taktéž sedm. Evangelista Jan hovoří o knize se sedmi pečetěmi, o beránku se sedmi rohy a sedma očima. Existuje sedm ctností, sedm neřestí, sedm bolestí Panny Marie, sedm svátostí atd. Sedm zastavení bylo taktéž spojeno se sedmi římskými kostely, v nichž papež sloužil během velikonočního týdne stationární bohoslužby (v kostele San Croce in Jerusalemme bylo ctěno např. Nalezení sv. Kříže). Viz Kramer (pozn. 13), s. 16-17.

138. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 25.

139. Ibidem, s. 15.

140. Nezachovala se v původní podobě, viz *Ibidem*, s. 25.

141. *Ibidem*, s. 25.

142. *Ibidem*, s. 23.

143. Vít Hostomský, Křížová cesta na Petříně, in: Jan Zavřel a kol., *Pražský vrch Petřín*. Praha – Litomyšl 2001, s. 158. Kaple nechal postavit duchovní správce kostela sv. Vavřince opat Norbert s přispěním Bratrstva pražských kuchařů a dvou pražských měšťanek.

144. K ní více: Eva Zápalková, Křížové cesty při poutních místech ve východních Čechách, *Průzkumy památek* 2007, č. II, s. 135-154.

145. K historii Božího hrobu jako stavby i vzniku kopií byla učiněna již krátká zmínka v hlavním textu. Současná svatyně je výsledkem oprav po požáru v roce 1808. Reprodukce přebírají hmotný obal s románsko-gotickými prvky s polygonálním závěrem a završují stavbu šestibokým altánkem. Jednotlivá provedení obměňují vnější skladbu pláště s lichými arkádami na sloupcích, členící závěr. Jedním z nejstarších příkladů staveb Božích hrobů je Boží hrob na Svatém kopečku u Mikulova (1623, kardinál František z Ditrichsteinu) či při augustiniánském kostele sv. Václava v Praze na Zderaze (1643, Kryštof Vratislav z Mitrovic, nedochoval se). Dalšími příklady jsou: na vrchu Kvíček (1665, Bernard Ignác z Martinic), v Mimoni (1665), ve Voticích (1685, Marie Františka z Heisensteinu), z 18. století v Brně (1701), Liberci (1722), Havlíčkově Brodě (1724) aj. Více k tématu obecně viz Ousterhout (pozn. 105). – Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte architektonischer Devotionalkopien*. Regensburg 2003. – Jan Royt, Boží hroby, in: *Sion. Jeruzalém* (kat. výst.), Praha 2001. (poslední dva tituly viz Ivana Panochová, Biblicismy v české architektuře 17. století, *Umění* LII, 2004, s. 198–217.)

146. Podle středověké legendy představují schodiště z jeruzalémského paláce Pontia Piláta, po nichž několikrát vyšel Kristus při soudu. Z příkazu sv. Heleny byly převezeny do Říma, kde se staly součástí starého lateránského paláce. Domenico Fontana v letech 1585-1590, pověřený papežem Sixtem V., postavil novou budovu (starý palác

byl stržen) speciálně pro Svaté schody a pro kapli Sancta Sanctorum, situovanou nad nimi. Pětiosým průčelím se vstupuje do budovy ke schodištím, oddělených od sebe plnými stěnami. Střední část tvoří vlastní Svaté schody s dvaceti osmi stupni, jenž je možné vyjít pouze v kleče. Chráni je dřevěné obložení (18. století). Druhý, jedenáctý a osmnáctý stupeň má v místech dopadu Kristovy krve výřez krytý sklem. Nástěnná malba ústředního schodiště čerpá náměty z Kristových pašijí, boční schodiště ze Starého zákona. První nápodoby vznikají od 17. století. Napodobeniny různě varují, převážně užívají trojosého členění a shodují se v počtu dvaceti osmi stupňů. Příklady u nás: Olomouc (1702, při klášteře františkánů – bernardinů, nedochovaly se), Praha na Karlově (1708-1711, u jižní strany chrámu Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého), Králíky (1698-1710, královehradecký biskup Tobiáš Becker, uprostřed ambitů), Brno (1722-1726, autor Mořic Grimm, v loretánské kapli kostela sv. Janů), Svatý kopeček u Olomouce (1733), Potštejn (1766, jižní svahy hradního jádra gotického hradu Potštejnu), Rumburk (1768-1770, u kostela sv. Vavřince). Více k tématu např. Jiří Tkadlčík, *Bývalé Svaté schody v Olomouci* (diplomová práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 2000.

147. Kopie nazaretského domu, v němž archanděl Gabriel zvěstoval Panně Marii narození Krista. Podle legendy byl příbytek Panny Marie přenesen z Nazaretu anděly do Itálie v roce 1291 (dohromady čtyřikrát, nejdříve do Tersaty, poté k Anconě, na návrší Recanati a následně do Loreta). V 15. století byla chýše začleněna do trojlodního kostela, dnešní podoba je výsledkem Bramanteho úprav z počátku 16. století (doba pontifikátu papeže Julia II.), kdy stavba Lorety byla obestavěna výpravným mramorovým obalem. Loretánský kult se šířil od konce 16. století a rozvoji dosáhl v 17. a 18. století. Nápodoby loretánských kaplí z většiny vychází z Bramanteho úprav. Vznikající stavby opakuji kompoziční schéma obalu i s výzdobou s mariánskými výjevy, další typ vynechává figurální výzdobu a obal člení pilastry či lizénami, anebo se navazuje na původní podobu strohé Svaté chýše nečleněným obalem. Kopie se vyskytují zejména na území bývalé habsburské monarchie

(Rakousko, Čechy, Morava), ale také ve Švýcarsku či Bavorsku. První na území Čech byla Loreta v Horšovském Týně (1584, stavitel Krištof ml. z Lobkovic, nedochovala se), na Moravě nejstarší byla postavena 1623 v Mikulově (olomoucký biskup a kardinál František z Ditrichsteinu, roku 1784 zničena požárem). Nejstarší zachovaná je v Hájku u Unhoště z roku 1623 (Jetřich Florián Žďárský ze Žďáru). Loretám u nás se věnoval zejména Jan Bukovský, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha 2000.

148. Kotrba (pozn. 17), s. 51 a 56.

149. Melicharová (pozn. 51), s. 86. Toto platí pro 17. století, v 18. století se role ujímají církevní řády budující či obnovující ve stylu barokní gotiky svá sídla. – Jinak také viz Panochová, *Biblicismy* (pozn. 143). – Tématem se zabývali i jiní, namátkou: Zdeněk Wirth, Vojtěch Birnbaum, Ivo Kořán, Bohumil Procházka, Milada Radová-Štiková aj. Viz *Ibidem*, s. 198-200.

150. Čičo, *Passio Christi* (pozn. 34), s. 88.

151. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 29.

152. Dibelková (pozn. 28), s. 202. Autorem soch (1740) je následovník sochařů M. B. Brauna a F. M. Brokofa. Nyní se ovšem nacházejí v barokním kostele sv. Mikuláše ve Vraclavi.

153. Bilska, *Kalwaria Zebrzydowska* (pozn. 34), s.151-152.

154. V Kalváriích v Pakočí a Góre Kalwarii 1666 je to kombinace se svatými.

155. Čičo a kol., *Kalvárie* (pozn. 37), s. 26.

156. Martin Pavlíček, *Severin Tischler. Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*. Olomouc 2008, s. 29.

157. Zápalková (pozn. 144), s. 148.

158. Jiří Mikulec, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 32.

159. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 6-7. – Kovář (pozn. 27), s. 10.

160. Trajer (pozn. 4), s. 360. – Sommer (pozn. 2), s. 196. – Košňář (pozn. 7), s. 420. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 10.

161. Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 127.

162. Trajer (pozn. 4), s. 360. – Kosňář (pozn. 7), s. 419. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 10. – Roku 1784 byla zřízena českobudějovická diecéze, do té doby spadal Římov pod diecézi pražskou. Viz Hoppe (pozn. 8), s. 517.

163. Ibidem, s. 517. – Boháč (pozn. 28), s. 183. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Gurre pouze jako budovatel Pašijové cesty. Viz Sommer (pozn. 2), s. 196. – Kosňář (pozn. 7), s. 419-420. – Kovář (pozn. 27), s. 10.

164. Hoppe (pozn. 8), s. 517. Dále Košňář (pozn. 7), s. 420. – Kovář (pozn. 27), s. 10.

165. Hoppe (pozn. 8), s. 517. – Kovář (pozn. 27), s. 10. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 127.

166. Pravděpodobně již do roku 1655 ambity z velké části obklopily Loretu, dle nápisu na západní bráně. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7.

167. Trajer (pozn. 4), s. 360. – Hoppe (pozn. 8), s. 518. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 12. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 127. – Košňář uvádí, že se již 2. července 1650 na svátek Navštívení Panny Marie konala první mše a kaple byla vysvěcena. Viz Kosňář (pozn. 7), s. 419-420.

167. Pečírka (pozn. 12), s. 158.

168. Košňář (pozn. 7), s. 420. – Hoppe (pozn. 8), s. 518. – Boháč (pozn. 28), s. 189. – Kovář (pozn. 27), s. 13-14. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 129. Pašijová cesta dle Trajera byla dokončena roku 1670. Trajer (pozn. 4), s. 360.

169. Košňář (pozn. 7), s. 421. – Boháč (pozn. 28), s. 189. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 129. – Kovář (pozn. 27), s. 18. počátek stavby kostela sv. Ducha již roku 1672. – Dle Uměleckých památek byl vysvěcen roku 1677. Viz Poche, *Umělecké památky Čech P/Š* (pozn. 24), s. 304.

170. Původní jednopatrová budova se do nádvoří otvírala arkádami. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 18. a 21.

171. Z tohoto důvodu probíhaly misie v Bechyňském a Prácheňském kraji, viz Košnář (pozn. 7), s. 421. – Hoppe (pozn. 8), s. 518. – Boháč (pozn. 28), s. 183. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 24.

172. Hoppe (pozn. 8), s. 518. – Boháč (pozn. 28), s. 183. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 8. – Kovář (pozn. 27), s. 24-25.

173. Dle tradice zasazených Janem Gurrem. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 8.

174. Poche, *Umělecké památky Čech P/Š* (pozn. 24), s. 304. – Boháč (pozn. 28), s. 183. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 80.

175. Loretánské litanie pocházejí z italského Loreta, kde se je modlili věřící již v 16. století, v našich zemích je rozšířil Petr Canisius. Viz Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 129.

176. Např. nejstarší vyobrazení římovské Lorety umístěné proti hlavnímu vstupu do nádvoří.

177. Jednotlivá zobrazení rozepsána: Boháč (pozn. 28), s. 184-185. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 8-10. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 128-129. – Kovář (pozn. 27), s. 80, 82, 85, 91.

178. Poche, *Umělecké památky Čech P/Š* (pozn. 24), s. 305. – Boháč (pozn. 28), s. 184. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 10-11. – Kovář (pozn. 27), s. 92, 96, 98.

179. Klenby zdobí nástěnné malby s anděly s nástroji Kristova umučení.

180. Bukovský (pozn. 147), s. 65-66. Bukovský dělí stavby Loreta do čtyř základních dispozičních typů, v případě Říмова obsahuje kaple v plášti vnitřní schodiště při severní straně, tedy v levé chodbě, chodba je i na závěrové straně kaple.

181. Stěny napodobují vnitřní poškození požárem – odtud zachovalé fragmenty.

182. Jezuité v italském Loretu zastávali funkci duchovních správců loretánské kaple, odtud úcta k černé Panně Marii Loretánské.

183. Zemřel v roce 1684 v českobudějovickém klášteře kapucínů. Viz Kovář (pozn. 27), s. 14.

184. Sommer (pozn. 2), s. 196. – Hoppe (pozn. 8), s. 518. – Boháč (pozn. 28), s. 185. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 7. – Kovář (pozn. 27), s. 13-14. – Dle Černého cestoval dvakrát. Viz Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 127.

185. Kovář (pozn. 27), s. 14. – Černý, *Poutní místa Českobudějovicka* (pozn. 28), s. 127.

186. Poche, *Umělecké památky Čech P/Š* (pozn. 24), s. 305. – Kovář (pozn. 27), s. 14.

187. Boháč uvádí na 50 dřevěných soch, 8 kamenných a 8 štukových soch. Viz Boháč (pozn. 28), s. 185.

188. Původně se zde nacházely plastiky (1691), jež byly nahrazeny obrazy zachycujícími Obrácení sv. Máří Magdalény, Pláč v domě Šimona malomocného, Krista plačícího nad Jeruzalémem, Martu plačící při Lazarově vzkříšení a „Vstupujeme do Jeruzaléma“ (1697). Freska nahradila zřejmě již poškozená díla, oltář pochází z kostela sv. Ducha. Kaple je datována do roku 1658-1670. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13. – Kovář (pozn. 27), s. 103. do let 1687-1688.

189. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13. po 1658. – Kovář (pozn. 27), s. 103. rok 1668.

190. Asi 1658-1670. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13.

191. Ibidem, s. 13. Na počátku 19. století klasicistně upraveno. – Kovář (pozn. 27), s. 103.

192. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13. – Kovář (pozn. 27), s. 103.

193. Poté, co odejde Kristus se svými třemi učedníky do Getsemanské zahrady, jim říká, než se začne modlit: Mt (26, 38): Tedy dí jim: Smutnáť jest duše má až k smrti. Pozůstaňtež tuto, a bděte se mnou. – Výjev je z roku 1834 od malíře Felixe Fabera z Prachatic. Viz Kovář (pozn. 27), s. 103.

194. Zastavení se nazývá také Modlitba Krista Pána v zahradě či U anděla. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13. – Kovář (pozn. 27), s. 105.

195. Pečírka čte jako J. G. Viz Pečírka (pozn. 12), s. 160. – Ostatní I. G. Viz Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 13. – Kovář (pozn. 27), s. 105. – Umělecké památky jako I. B. Viz Poche, *Umělecké památky Čech P/Š* (pozn. 24), s. 306.
196. Kovář (pozn. 27), s. 106. – Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 15. 1658-1670.
197. Felix Faber, 1834. Viz Kovář (pozn. 27), s. 106.
198. Ibidem, s. 106.
199. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 15. – Kovář taktéž „U děvečky“, Kovář (pozn. 27), s. 108.
200. Ibidem, s. 108.
201. Kovář (pozn. 27), s. 109. – 1658-1670, Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 15.
202. Ibidem, s. 15. – Kovář (pozn. 27), s. 109.
203. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 16. – Kovář (pozn. 27), s. 110.
204. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 16. – Kovář (pozn. 27), s. 110.
205. Ibidem, s. 113.
206. Royt, *Římov* (pozn. 27), s.16. – Kovář (pozn. 27), s. 113.
207. Royt, *Římov* (pozn. 27), s. 16. – Kovář (pozn. 27), s. 113.
208. Pečírka (pozn. 12), s. 160.
209. Pečírka (pozn. 12), s. 154.
210. Vincenz Luksch, *Beschreibung der Alertümlichkeiten von Leitmeritz II. Umgebung* (kopie strojopisu), s. 113. – Otakar Votoček, Centrální pravoúhlé kaple na Litoměřicku, *Zprávy památkové péče XVIII*, 1958, s. 193-194. Odkazuje na Vincenze Luksche – Poche, *Umělecké památky Čech K/O* (pozn. 24), s. 556. – Rok vzniku je brán s otazníkem. Viz: Mojmír Horyna – Jaroslav Macek – Petr Macek – Pavel Preiss, *Oktavián Broggio: 1670 - 1742* (kat. výst.), Galerie výtvarného umění v Litoměřicích 1992, s. 123. – Petr Prášil, *Ústecko na starých pohlednicích*. Hostivice 2004, s. 13.
211. Diecézní archiv Litoměřice (dále jen DA Litoměřice), Pamětní kniha Úštěk 1764-1969, f. 107.

212. Text o třech zachovaných dopisech, pojednáváných v odstavci, je čerpán ze stavebně historického průzkumu, provedeném v roce 2008 na Kalvárii. Viz: Nový – Nová (pozn. 29), s. 4. – Dopisy se nacházejí ve Státním okresním archivu v Litoměřicích, fond Biskupská konzistoř I, inv. č. 7, Kniha emanat 1702-1708, karton č. 6.

213. Informace o Václavu Františku Růžičkovi a Ferdinandu Waldhauserovi jako stavebnicích stručně zmiňuje Horyna – J. Macek – P. Macek – Preiss (pozn. 210), s. 121.

214. Nový – Nová (pozn. 29), s. 4.

215. Luksch (pozn. 210), s. 113. – Nový – Nová (pozn. 29), s. 7. k tomu uvádí, že o nápisu nad vstupem se zmiňuje také Georg Adalbert Wahner, jež sepsal kolem roku 1830 knihu o farnostech a kostelích v Litoměřickém okrese.

216. Horyna – J. Macek – P. Macek – Preiss (pozn. 210), s. 121.

217. Nový – Nová (pozn. 29), s. 4. Čerpají ze Státní okresní archiv Žitenice, Velkostatek Liběšice, inv. č. 984, Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém 1715-1827.

218. V Litoměřicích postavil například kostel sv. Václava (1714-1716), barokně přestavěl děkanský kostel Všech svatých (1717-1724), budova starého děkanství v Úštěku (1721, je mu připisována stylově) aj. Viz: Věra Naňková, Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Kolektiv autorů, *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 391-454.

219. Horyna – J. Macek – P. Macek – Preiss (pozn. 210), s. 39-40.

220. Ibidem, s. 121.

221. Votoček (pozn. 210), s. 193-194. V článku o kaplích hovoří jako o centrálních, uvádí je zde jako obdobný typ kaplí kapli sv. Jana Křtitele, jež se v Čechách objevoval již od poloviny 17. století. – Stylově se řadí k dílům Julia Broggia, otce Oktaviána. Viz Horyna – J. Macek – P. Macek – Preiss (pozn. 210), s. 36.

222. Dle mapy katastru z roku 1843 a písemných pramenů bylo kapliček patnáct, dnes chybí zřejmě šestá kaple. Viz Nový – Nová (pozn. 29), s. 14.

223. Ibidem, s. 21.

224. Ibidem, s. 19.
225. Ibidem, s. 23.
226. Luksch (pozn. 210), s. 113. – Národní památkový ústav, Kartotéka Ostré.
227. Nový – Nová (pozn. 29), s. 23.
228. DA Litoměřice, Archivy far I, Auscha – Úštěk 1668-1904, karton č. 7.
229. Nový – Nová (pozn. 29), s. 31 a 36.
230. Ibidem, s. 31 a 38.
231. DA Litoměřice, Archivy far I, Auscha – Úštěk 1668-1904, karton č. 7.
232. Oltáře pocházejí až z roku 1724, Heintsch zemřel již 1713, pravděpodobně je tedy nenamaloval. Viz Nový – Nová (pozn. 29), s. 48.
233. Luksch (pozn. 210), s. 114. Píše, že ve zbytku dřevěného ostění byl proveden nápis „Silentium“.
234. DA Litoměřice, Archivy far I, Auscha – Úštěk 1668-1904, karton č. 7. – Poustevník zde zůstal do roku 1767, Nový – Nová (pozn. 29), s. 5.
235. Johann Schlenz, *Geschichte des Bistums und der Diöcese Leitmeritz II. Maximilian Rudolf Freiherr von Schleinitz und seine Zeit*. Warnsdorf 1914, s. 456-457.
236. Košnář (pozn. 7), s. 231.
237. Upozorňuje na to Miroslav Nový. Viz Schlenz (pozn. 234), s. 19 a 50.
238. Ibidem, s. 50.
239. Zvažují to Mgr. Noví. Ibidem, s. 50.
240. Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 43.
241. Antonín Markus, Kaple na Křížové hoře v Č. Krumlově, *Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku v Českých Budějovicích*, Svazek I, 1934-1936, s. 4. – Müller, *Průzkumová zpráva* (pozn. 29), s. 2. – Hansová (pozn. 27), s. 1.
242. Ibidem, s. 2. – Španělský kříž je dvouramenný. Bývá také nazýván „caravacký“, podle města Caravaca ve Španělsku, kde jej v 16. a 17. století uctívali věřící jako kříž větrný. Jako caravacký kříž jej označil

Rudolf Schmidtmayer, Krummauer Geschichten aus der Zeit vom Jahre 1584 bis zum Jahre 1720, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 50, 1912, s. 374.

243. Michael Buchberger (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche II.* Freiburg im Breisgau 1931, s. 753.

244. Státní okresní archiv Český Krumlov (dále jen SOKA ČM), Purkmistrovský úřad Český Krumlov (dále jen PÚ ČK), 1347-1791 (1883), K-1, C V 3a, karton č. 440.

245. Markus (pozn. 241), s. 4. – Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 3. – Koppe dostal částečku sv. Kříže od pátera Paplera v Itálii. Viz Hansová (pozn. 27), s. 1.

246. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 2.

247. Ibidem, s. 2. – Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 43.

248. Ibidem, s. 43. uvádí Reikinová.

249. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 2-3.

250. Hansová (pozn. 27), s. 4-5. Hansová popisuje situaci na počátku 18. století ve městě a spory mezi městem a vrchností, jimiž se více zabýval Rudolf Jordan, ze kterého při líčení Hansová vychází. Viz Rudolf Jordan, Ein Krummauer Stadtschreiber aus dem Beginne des 18. Jahrhunderts (Johann Franz Anton Tschernichen), *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 52, 1914, s. 365-413.

251. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440, nedatovaná žádost Liebenhausena pražské konzistoři. Uvádí Hansová (pozn. 27), s. 6.

252. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440, dopis knížeti Liebenhausovi ze 30. února 1709. Uvádí také Hansová (pozn. 27), s. 6., která dále čte, že sloužené mše neměly narušovat bohoslužby v dolním farním kostele a mohly být slouženy i v jiných dnech.

253. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440.

254. Hansová (pozn. 27), s. 6. překládá z fundační listiny

255. Markus (pozn. 241), s. 4.

256. Václav Girsá, Rekonstrukce poutního areálu na Křížové hoře v Českém Krumlově, *Zprávy památkové péče*, č. 1, 1993, s. 24 – Také Markus (pozn. 241), s. 4. – Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 43.

257. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 2. – Hansová (pozn. 27), s. 8.

258. Ibidem, s. 19, pozn. 131. – Markus (pozn. 241), s. 4-5.

259. Hansová (pozn. 27), s. 18-19, 21, při plánování rozpočtu v roce 1714 Hansová zmiňuje pět zastavení každé se třemi sochami. Ibidem, s. 22.

260. Město se zavázalo financovat výstavbu morového sloupu na náměstí od sochaře Matěje Václava Jäckela už v roce 1707. Po smrti knížete z Eggenberku panovaly spory mezi městem a vdovou, kdo bude financovat sloup, kdo kapli. Spor byl nakonec v roce 1714 ujednan tak, že financovat sloup bude kněžna a o Křížový vrch se postará město. Hansová (pozn. 27), s. 19-21. – Také Markus (pozn. 241), s. 5.

261. Girsá (pozn. 256), s. 22. – Jan Müller, Český Krumlov v umělecko-historické literatuře, bilance a perspektivy, *Průzkumy památek* II, 1999, s. 13. – Markus (pozn. 241), s. 5. Zastřešení ambitů proběhlo v roce 1717, dokončení krovu roku 1719, úprava fasád roku 1720, zaklenutí roku 1726. Viz Hansová (pozn. 27), 23-24.

262. Ibidem, s. 22. – S Planskerem byla uzavřená smlouva ze 3. listopadu roku 1717, sepsaná „kvůli cestě na horu Kalvárii“. Ibidem, s. 22.

263. SOKA ČK, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440.

264. SOBA Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov, staré oddělení, 3 K alfa 56.

265. Byly zachovány do dnešní doby, první dvě umístěné v šedesátých letech 20. století do výklenkových kaplí na mostě u Českobudějovické brány, nyní se zde nachází pouze kopie Krista u sloupu, třetí socha tvoří exteriérový doplněk na kostele sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 5. – Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 44. Černý sochy zařazuje k prvotním (třem) zastavením, jež financovala výše zmiňovaná Veronika Sininová.

O těch se ale nedozvídáme, je jen jedna informace a to o opravě sochy Krista na hoře Olivetské sochařem Martinem Lindenmeyerem v roce 1714, jež měl být vzorem pro plánovaných pět zastavení se sochami. Hansová (pozn. 27), s. 18.

266. Markus (pozn. 241), s. 5. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 14. – Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 44.

267. Ibidem, s. 44. – Prvním poustevníkem byl eremita z řádu františkánů serafínů, Jakob Krössnig. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 14.

268. Markus (pozn. 241), s. 5. – Girsá (pozn. 256), s. 22-23. – Černý, *Poutní místa* (pozn. 28), s. 44.

269. Oprava byla provedena nákladem 160 000 Kčs. Markus (pozn. 241), s. 5. – Obnova trvající čtyři roky se týkala také renovaci mobiliáře. Viz: Girsá (pozn. 256), s. 23 .

270. Zbytky mobiliáře jsou deponovány v depozitáři krumlovského zámku.

271. Rekonstrukci areálu předcházela důkladný průzkum, na jehož základě byla mimo jiné obnovena původní barevnost fasád ambíků i vnitřní kaple s užitím kombinace výrazných barevných odstínů modré a červené – jižní průčelí, spolu se žlutavým odstínem a bílou barvou. Viz: Girsá (pozn. 256), s. 24-25, více průzkumová zpráva Viz: Müller, Český Krumlov (pozn. 261).

272. Poche mylně uvádí dvanáct zastavení. Poche, *Umělecké památky Čech A/J* (pozn. 24), s. 227, heslo Český Krumlov.

273. Mapa z roku 1827, zachycuje důlní práce a naznačuje chybně osm kaplí. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, inv. č. 2932, Plán dolování v Rozsipu, na Křížové hoře a u sv. Ducha.

274. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440, dostal za ně zapláceno 120 zlatých.

275. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 4. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 14.

276. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 4. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 14.

277. V SOKA ČM se nachází tři půdorysy, se zakresleným východně položeným oltářem dle kresby kříž zasvěcené sv. Kříži. S největší pravděpodobností jsou to návrhy různých půdorysných řešení kaplí, jež byly vytvořeny, ale nakonec dostala přednost dispozice osmiboká. Ve dvou případech se jedná o centrály, jedna položená na půdorysu rovnoramenného kříže s kratšími rameny, zřejmě klenutá kupolí, druhou tvoří prostor na půdorysu čtverce s kupolí, k němuž se po stranách pojí nehluboké obdélné kněžiště a na západě obdélná předsíň řeckého kříže. Třetí verze je obdélná dispozice valeně zaklenutá a s výsečemi nad okenními vstupními otvory s půlkruhovou apsidou. Hansová (pozn. 27), s. 11.

278. SOKA ČM, PÚ ČK, K-1, C V 3a, karton č. 440. - Hansová (pozn. 27), s. 11.

279. Doplnuje Hansová na základě pramenů. Viz Hansová (pozn. 27), s. 10.

280. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 3. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 14. – Hansová (pozn. 27), s. 14. – K bohatému inventáři v kapli více *ibidem*.

281. Například Poche, *Umělecké památky Čech A/J* (pozn. 24), s. 227. – Müller, Český Krumlov (pozn. 261), s. 43.

282. Mučednice Florida, Klementie a Justina. Viz Hansová (pozn. 27), s. 32.

283. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 4.

284. Do sedmdesátých let 18. století o něm nejsou zmínky.

285. Müller, *Průzkumová zpráv* (pozn. 29), s. 8.

286. Šubířové se v 15. století objevují na Náchodsku, na přelomu 16. a 17. století se dělí ve dvě větve, českou a moravskou. Blíže k historii Alfons Ševčík, *Po stopách pánů Šubířů z Chobyně. Historická monografie*. Šubířov u Jevíčka, 1947. Jaroměřické panství v roce 1660 odkoupila Anna Marie ze Žerotína od Zikmunda Rudolfa ze Zástřizl za 16000 zlatých. Po její smrti jej odkazem manželky získal František Zdenek Šubíř z Chobyně. V majetku rodiny Šubířů zůstal do roku 1756, kdy již řádně zadlužený sirotčí statek získal v dražbě Karel Otto, hrabě

Salm-Neuburg, jenž jej přičlenil ke svému velkoopatovickému panství. Postupně jej spolu s Velkými Opatovicemi drželi Herberštejni (od 1784), Thurn-Taxisové (od 1874). Viz Jaroslav Mackerle – František Továrek – Pavla Vacová, *Moravskotřebovský okres*. Jevíčko 1946, s. 109. – Mlateček (pozn. 27), s. 32-33 a 35.

287. K pověsti více *Jaroměřice u Jevíčka a Hora Kalvárie*, Jaroměřice 1932, s. 5. – Jaroslav Pinkava, *Jaroměřická zastavení. Vybrané kapitoly z minulosti Jaroměřic u Jevíčka*, Jaroměřice u Jevíčka 1992, s. 9–10. – Odehnal (pozn. 28), s. 49 – Jaroslav Pinkava, *Dějiny Jaroměřic na Malé Hané, I. díl (do roku 1848)*. Jaroměřice u Jevíčka 1995, s. 52. – Mlateček (pozn. 27), s. 63.

288. Literatura uvádí buď rok 1680, anebo 1683.

289. Na jaroměřické panství si v této době neustále činilo nárok pražské biskupství, jež Jaroměřice původně vlastnilo. Julius Ferdinand Šubíř jej proto v roce 1703 odkoupil za 10000 zlatých rýnských. Na základě jeho prosby z roku 1713 rytířský rod Šubířů císař Karel VI. povýšil do panského stavu, Šubířové tak získali dědičný titul „*svobodný pán – svobodná paní*.“ Viz Benjamin Popelka, *Vlastivěda moravská, II. Místopis. Jevický okres*. Brno 1912, s. 132. – Mackerle – Továrek – Vacová (pozn. 286), s. 108. – Ševčík (pozn. 286), s. 42, 43-45. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 53–55.

290. Podobně jako u morové epidemie, rok výstavby se rozchází ve dvou datech – 1860/1863. Dvě listiny, uložené v Okresním archivu v Olomouci, informují: první (německy psaná) zmiňuje Šubířův slib z roku 1683 postavit kapli, s datem 9. září 1692 s vlastnoručním podpisem a pečeti. Druhá (latinsky psaná) z 11. září povoluje v kapli sloužit mše. Viz SOkA Olomouc, ACO 3, fond G3, Stavby, přestavby a opravy filiálních kostelů a kaplí podle míst, karton č. 4817. – Eichler (pozn. 6), s. 152. uvádí, že roku 1693 kapli vysvětil Norbert Želecký, opat hradištského kláštera.

291. Jedná se o nezvyklé zasvěcení. Za papežského pontifikátu (236-250) rozdělil duchovní správu Říma na sedm okrsků. Zemřel za pronásledování křesťanů císařem Deciem. Spolu se sv. Šebestiánem

mají svátek 20. ledna. Sv. Fabián je patronem hrncířů a slévačů cínu, podobně jako sv. Šebestián, který má patronství v řadě dalších věcí – patronem umírajících, válečných invalidů, vojáků, ochránce studní proti moru aj. Vera Schaubert – Hanns Michael Schindler, *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1995, s. 27.

292. Rok 1704 uvádí: Mackerle – Továrek – Vacová (pozn. 286), s. 109. – Ludmila Kuklíková, *Jaroměřice u Jevíčka a Giovanni Santini-Aichel* (diplomová práce). Brno 1967, s. 20. – Mlateček (pozn. 27), s. 33. Rok 1707: Ševčík (pozn. 286), s. 47. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 57. – Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004, s. 539. – Josef Franz Schwoy, *Topographie vom Markgrathum Mähren, Band I., Allgemeine Einleitung und Olmützer Kreis*. Wien 1793, s. 290 uvádí dokonce rok 1723 jako rok převzetí panství.

293. Z deseti dětí se stal dědicem jaroměřického panství stal v roce 1735 František Xaver Antonín (1713–1753). Viz Bogar (pozn. 9), s. 5.

294. František Michal Šubíř vystudoval filozofii v Olomouci a práva ve Vídni. Roku 1712 byl na vlastní žádost přijat za přísedícího zemského soudu, od roku 1717 byl hejtmanem kraje brněnského, od roku 1722 královským hejtmanem města Olomouce. Poté byl v roce 1726 jmenován císařem Karlem VI. zemským sudím, jehož funkci zastával deset let. Od roku 1728 vykonával post císařského tajného rady a od roku 1736 funkci nejvyššího zemského sudího. Šubíř byl také předsedou a ředitelem pro stavbu a udržování státních a zemských silnic na Moravě (velkou měrou se zasloužil o vybudování císařské silnice mezi Olomoucí a Brnem) a královským komisařem v zemském sněmu, k jeho úkolům patřilo i vybírání robotních desátků, úprava honiteb, živění zvěře aj. Jeho významným činem bylo prosazení založení zvláštní rytířské akademie, kde se prováděla světská výchova šlechticů a jeho přičiněním došlo také k rozšíření olomoucké univerzity o právnickou fakultu. Viz Eva Košťálová, *Poutní areál Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka* (bakalářská diplomová práce). Olomouc 2006, s. 9-10, čerpala z Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287). – I Ševčík (pozn. 286),

295. Uváděn také v přepisu Hieronymus Weith.

296. Kuklíková (pozn. 292), s. 21. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 71.

297. Celý jeho titul zněl Vilém Adalbert Libštejn, hrabě z Kolovrat, pán na Biskupicích a Lhotě.

298. Vladimír Maňas, Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku, in: Vladimír Maňas – Zdeněk Orlita – Markéta Potůčková (eds.), *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy* (kat. výst.), Muzeum umění v Olomouci 2010, s. 24.

299. Eichler (pozn. 6), s. 157. – Dagmar Hejdová, *Moravské barokní stavby Giovanni Santiniho* (dizertační práce). Praha 1950, s. 62. – Kuklíková (pozn. 292), s. 23. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 88–91.

300. Na její stavbu odkázala ve své poslední vůli 500 zlatých Anna Želecká, rozená Straienová. Viz Kuklíková (pozn. 292), s. 26–27. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 92. – Mlateček (pozn. 27), s. 112–113. – Podle Dagmar Hejdové vznikl oktogonální sál o něco později, viz Hejdová (pozn. 299), s. 63.

301. Zakladatelem řádu Pasionistů nebo-li Společenství utrpení Ježíše Krista (Congregatio Passionis) byl sv. Pavel od Kříže (1694–1775), pocházející ze severozápadní Itálie. Papežem Piem IX. byl v roce 1853 prohlášen za blahoslaveného, v roce 1864 za svatého. Kolébkou řádu byl klášter na Monte Argentario u města Orbetello, blízko toskánského středomořského pobřeží, od roku 1767 byl řád přeložen do Říma do kláštera sv. Jana a Pavla. Řádový oděv pasionistů je černý hábit, s emblémem kříže a srdce. Více Mlateček (pozn. 27), s. 183–188.

302. Překlad dle Mlatečka, který uvádí i latinský přepis „*MILLIES AMABILI DNO NRO IESV XIO PRETIOSI SAIGVINS SVI CAVSA HOMINIS PRO DIGO SALUTIS CVPIDIS SIMVS SACRAT*“ „*HIC EST OMNIS SANGVINI EPICTA VIA*“ („*Zde je samou krví zbrocená cesta.*“) Viz Mlateček (pozn. 27), s. 155.

303. Pořadí je následující: 1. Odsouzení Krista Pilátem, 2. Nesení kříže, 3. Setkání Krista s Pannou Marií, 4. Šimon pomáhá nést Kristovi kříž, 5. Setkání s jeruzalémskými ženami, 6. Setkání s Veronikou, 7. Druhý pád Krista pod Křížem, 8. Třetí pád Krista pod křížem.

304. Eichler (pozn. 6), s. 179.

305. Ibidem, s. 177–179.

306. Více k pobožnostem též Pucek (pozn. 9), s. 44 a 82 – Zmiňují se také Popelka (pozn. 289), s. 140 a 142. – *Jaroměřice u Jevíčka* (pozn. 9), s. 10.

307. Uvedení jednotlivých scén je od levé kaple při vstupu, dále ve směru hodinových ručiček. Zařazení scény Korunování by mělo následovat Bičování.

308. V patře věží se původně nacházely zvony. K nim více Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 73. – Mlateček (pozn. 27), s. 108–110.

309. Kuklíková zmiňuje nástěnnou malbu *Nanebevzetí Panny Marie*, pokrývající východní stěnu. Kuklíková (pozn. 292), s. 31.

310. Bernardino Amico, *Trattato delle Piante & Immagini de Sacri Edifizi di Terra Santa Disegnate in Jerusalemme secondo le regole della Prospettiva & uera misura della lor grandezza*. Firenze 1620.

311. Ve spisu, jež je překladem Harantova cestopisu do němčiny, z roku 1678 Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic, *Der Christliche Ulysses: Oder Weit-versuchte Cavallier Fürgestellt In der Denckwürdigen Bereisung So wol deß Heiligen Landes, Als vieler anderer morgenländischer Provintzen Landschafften und berühmter Städte: Welche mit sonderbarer kuriosität und klüglicher Bemerkung... im Jahr 1598. rühmlich vollenbracht... Folgends hernach aber dessen leiblicher Herr Bruder... Nürnberg 1678*, je na plánu Jeruzaléma pod číslem 37 zakreslena stavba hrobu Panny Marie. Ta odpovídá jaroměřickému ve smyslu užití obdélných oken, které Amico nezakresluje.

312. V Božím hrobě se dříve nacházela malba Zjevení Krista Panně Marii. Kuklíková (pozn. 292), s. 73.

313. Pod reliéfem je osazen kamenný stolec, jakoby menza, možná mohl sloužit jako oltář.

314. Obdobným způsobem je položení Betlémské jeskyně pod Svaté schody, přistavěnými v letech 1708-1711 ke kostelu Panny Marie a sv. Karla Velikého v Praze na Karlově.

315. Do kostela lze vstoupit i přes zadní přístavbu Getsemanské zahrady a také vchodem přes sakristii, ústící spojovací chodbou do chrámu.

316. Těla jsou malována na plechu.

317. Přepis latinského textu uvádí Mlateček. Kartuš s erbem Františka Michala Šubíře: *AB ILLMO : D : D : FRANC : MICH : SCHUBIRZ : L : B : DECHOB : D : JAR : S : CR : MAI : CON : ACILL : PR : AS.* Kartuš Jany Konstancie: *ET AB EJUS CONSOR : ILLM(A) : D : D : JOAN : CONS : L : B : D : SC(H :) NA : B : D : SAK ET BO(H :).* Text střední kartuše: „*QUOD ROMAE SANCTA SANCTORUM PRAECONIO INSIGNE EST HAEC ILLI STRUES LEGALITATE FILIA EST INDUL : PRIVI : IURIB : EXEM CONIUNX : POSITA VOTIVE GLORIAE ET HON : SALVI FIC?E PAS : DOM.*“ Mlateček (pozn. 27), s. 69.

318. Hejdová (pozn. 299), s. 66 je umísťuje na atiku. – Dle Kudělky šlo o sochy čtyř andělů se symboly Kristova utrpení, měly být nad hlavní římsou Zdeněk Kudělka, Katalog architektury, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 255. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 73 mluví o čtyřech evangelistech a neurčitě je klade na zeď po stranách kostela.

319. K uspořádání vnitřního prostoru více viz Hejdová (pozn. 299), s. 67. – Kuklíková (pozn. 292), s. 34–35. – Rostislav Švácha, K vývoji díla Jana Santiniho, *Umění XXVII*, 1979, s. 387. – Prostorové uspořádání jaroměřického kostela je blízké haagskému kostelu Nieuwe Kerk (budovaný od roku 1649) a mauzoleu Piastovců ve slezském Krzeczovu (1728-1735). Viz Košťálová (pozn. 294), s. 51.

320. Z důvodů napojení sakristie je okno k ní přiléhající zazděno.

321. Prostorové uspořádání jaroměřického poutního kostela je blízké kostelu Nieuwe Kerk v Haagu, stavěnému od roku 1649, a mauzoleu

Piastovců ve slezském Krzeczowě (1728-1735). Viz Košťálová (pozn. 294), s. 51.

322. Kardinál je daroval v roce 1735, kdy byly s velkou nádherou převezeny do Jaroměřic. Mělo se jednat o kosti těla a krev v nádobě, jež byly nalezeny v pohřebišti sv. Felixe a Adauca v Římě, jenž biskup dostal darem. Pinkava 81 – Podle legendy měl sv. Felicián bratra Prima a oba přestoupili na křesťanství, které šířili. Byli zajati, umučeni a pohřbeni na Nomentánské cestě poblíž Říma. Během 7. století se jejich ostatky dostaly zpět do Říma, odkud původně bratři pocházeli. Schaubert – Schindler (pozn. 291), s. 285. Řada ostatků, objevených v Římě však pocházela od obyčejných křesťanů, pochovaných v katakombách.

323. Martin Pavlíček, *Severin Tischler. Dizertační práce (nepublikovaný tiskopis)*. Olomouc 2001, s. 40–41. Sochařská výzdoba Pašijového cyklu se dnes nachází ve františkánském kostele v Moravské Třebové. Více viz *Ibidem*, s. 36–39.

324. Smlouva se dochovala v okresním olomouckém archivu (opis smlouvy uvádí Martin Pavlíček dle fondu Archiva města Uničov, fotokopie smlouvy, i. č. 989, kopie smlouvy z archivního fondu Národního muzea v Praze). Uničovským děkanem byl Ondřej Antonín Richter. *Ibidem*, s. 16–17.

325. Kudělka, Katalog architektury (pozn. 299), s. 254, č. kat. 45. – Proti tomuto se staví už i údaj Jaroslava Pinkavy, který uvádí, že pod podlahou přístavby je hrob prvního administrátora Mathiase Barteleho, který zemřel v roce 1726, tudíž grotta již musela stát Pinkava (pozn.), s. 73. – V knize *Jaroměřice u Jevíčka* (pozn. 9), s. 10 se uvádí, že jde o hrob P. Wagnera. Ten ale podle Pinkavy z Kalvárie odešel.

326. Bukovský ji řadí k Loretám jako „přistavěný objekt“. Viz Bukovský (pozn. 147), s. 83.

327. Kronika kalvárského kaplana Františka Schupplera (v Jaroměřicích působil v letech 1735–1738), na ni odkazuje Kuklíková (pozn. 292), s. 20 a 69. Jinak ostatní autoři: Prucek (pozn. 9), s. 8–9. – Eichler (pozn. 6), s. 153–154. – Bogar (pozn. 9), s. 14–16. – *Jaroměřice u Jevíčka* (pozn. 9), s. 6. – Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 71–

72. Zřejmě přejímají údaj z kroniky kalvárského kaplana Františka Schupplera (v Jaroměřicích působil v letech 1735–1738), tak, jak ho uvádí i Kuklíková (pozn. 292), s. 20 a 69. – Schupplerovu kroniku se mi nepodařilo objevit. – Ve Vědecké knihovně v Olomouci se ale uchovává příručka, kterou sepsal sekretář kalvarské konfraternity, farář ze Slatiny, Bohumír Hynek Bilovský v roce 1709. Zde věnuje pozornost vzniku Kalvárie, následně se věnuje bratrstvu a modlitbám. Spisu si všimli autoři publikace Vladimír Maňas – Zdeněk Orlita – Markéta Potůčková (eds.), *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy* (kat. výst.), Muzeum umění v Olomouci 2010.

328. Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. 1. Abt.: Olmützer Erzdiocese, Bd. 2.* Brünn 1857, s. 427.

329. Literatura se o epidemii v tomto roce nezmiňuje, mohlo jít ale o epidemii lokálního charakteru.

330. Oldřich Stefan, *Das Hochbarock in der Architektur Böhmens und Mährens.* Giovanni Santini Aichel, *Prager Rundschau*, ročník VI., č. 2, 1936, s. 136.

331. Václav Richter, *Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě, Volné směry*, ročník 37, 1941–1942, s. 286–296. – Hejdrová (pozn.). – Jan Sedlák, *Jan Blažej Santini. Setkání baroka s gotikou.* Praha 1987, s. 91. – Zdeněk Kudělka, *Drobnosti k barokní architektuře Moravy V*, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, F33–34, 1985, s. 43–44. – Zdeněk Kudělka, *Architektura od 90. let 17. století do 30. let 18. století na Moravě*, in: Kolektiv autorů, *Dějiny českého výtvarného umění II/2. Od počátků renesance do závěru baroka.* Praha 1989, s. 469–471. – Poche, *Umělecké památky A/J* (pozn. 24), s. 574. Viktor Kotrba o tvůrčí účasti Santiniho také hovoří Viktor Kotrba (pozn. 17), s. 57. Rostislav Švácha mu přisuzuje kostel, viz Švácha (pozn. 319), s. 382–400. Rostislav Švácha hovoří o umělcově proměně kolem roku 1710 vůči předešlým stavbám, a to nástup užívání konvex-konkávních forem. K nositelům těchto změn řadí i architekturu jaroměřického poutního kostela.

332. Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini-Aichel*. Praha 1998, s. 414. Podle vztahu hmoty střechy a průčelního štítu soudí, že úprava fasády je mladší než samotná stavba.

333. Poche, *Umělecké památky A/J* (pozn. 24), s. 574.

334. Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 73.

335. Mackerleho cituje Mlateček (pozn. 27), s.153. Oba umělci působili na Olomoucku kolem roku 1700, tedy dříve než se uvažuje o vytvoření této Křížové cesty (vznik bývá kladen do počátků poutního místa), proto Mackerlův názor nelze brát za závazný.

336. Pinkava, *Dějiny Jaroměřic* (pozn. 287), s. 73.

337. Miloš Stehlík, Sochařství, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 94.

338. Pozdně gotický kostel Povýšení sv. Kříže byl postaven v areálu hřbitova, založeném ke konci 15. století Ladislavem z Boskovic (1455-1520) přeložením z města (Ladislav z Boskovic mimo jiné nechal původně gotický hrad ve městě přestavět koncem 15. století na renesanční zámek). Zaklenutí výše uvedeného kostela proběhlo za vlády Ladislava Velena ze Žerotína (1579-1683), jež se pohyboval ve vysokých stavovských vrstvách. Byl moravským hejtmanem, radou a komorníkem zimního krále Fridricha Falckého a stoupencem radikálního proudu české stavovské opozice. Po bitvě na Bílé hoře mu byl zkonfiskován majetek. Kostel představuje síňové trojlodí valeně zaklenuté, s polygonálním presbytářem, se strmým krovem, s přiléhající sakristií při severní straně. Do vnějšího pláště jsou zasazeny renesanční náhrobníky, vnitřní stěnu nedalekého lapidária zdobí také reliéfní náhrobní desky, přenesené sem z městského hřbitova. Franz Fritscher, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau und den zum ehemaligen Mähr. Trübauer Dominium gehörigen Gemeinden, welche jetzt den land- und forstwirtschaftlichen Vereinsbezirk bilden*. Mährisch Trübau 1880, s. 117-122. – Řehoř Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. 1. Abt.: Olmützer Erzdiöcese, Bd. 2. Brünn 1857, s. 449. – Alois Czerny, *Der politische Bezirk Mährisch-Trübau. Heimatkunde für*

Schule und Haus. Mährisch Trübau 1904, s. 115. – Josef Matzke, Religiöse Barockdenkmäler im Ostsudetenland. 2. Königstein 1965, s. 34. – Poche, Umělecké památky Čech K/O (pozn. 24), s. 426-427. – Karel Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV., MI-Pan. Praha 2000, s. 122.

339. V literatuře psán také jako Stehr, Sther.

340. Bohumil Zlámal, *Poutní tradice na Moravě, 2.* (studijní text), Olomouc 1972, s. 7. – Czerny (pozn. 338), s. 128. – Dle kronikářských záznamů před rokem 1662. Viz: Ladislav Loubal, *Hřebečské baroko.* Moravská Třebová 1996.

341. Fritscher (pozn. 338), s. 121 odkazuje na „*Datenbuch des Tobias Haschke*“

342. Práci provedli sochaři „Fauler“ a „Gatchner.“ Ibidem, s. 121.

343. Czerny (pozn. 338), s. 128.

344. Rudolf Hikl je umístěje za oltář hřbitovního kostela. Viz: Rudolf Hikl, *Moravská Třebová v dějinách.* Moravská Třebová 1948, s. 93.

345. Miloš Stehlík, K činnosti J. F. Pacáka na Moravě, *Umění III,* 1955, s. 85, pozn. 4.

346. Fritscher (pozn. 338), s. 122. – Czerny (pozn. 338), s. 127. – Matzke (pozn. 338), s. 37. Poche uvádí rok 1742. Viz: Poche, *Umělecké památky Čech K/O* (pozn. 24), s. 427.

347. Matzkův překlad, originál Vt honoretVr sal.Vator Marrl VaLeDICens statVae hae a Martlno neVDeCker ponVntVr. Viz: Matzke (pozn. 338), s. 37.

348. Czerny (pozn. 338), s. 127. – Matzke (pozn. 338), s. 34. – Zlámal (pozn. 340), s. 7. – Poche, *Umělecké památky Čech K/O* (pozn. 24), s. 427.

349. Loubal (pozn. 340). – Jiří Šír – Kamila Šírová-Motyčková, *Klenoty českého baroka.* Praha 2008, s. 120.

350. Nápis na levé kamenné desce líčí povodeň ze dne 7. června 1663, kdy došlo k zatopení oblasti pod Křížovým vrchem: Karel Eusebius, kníže Lichtenštejnský, vévoda ze Slezska, Opavy a Krnova. 7. července 1663 se během dne zvedla strašlivá bouře a záplava.

Schovali se na přilehlých kopcích a vyháněli vodu ze zničených, bahnem plných, mlýnů a zřícených domů a 33 osob přišlo o život. Tato ulice zůstala uchráněna jen díky splavu, který byl s velkým úsilím v létě roku 1665 vybudován. – Restaurováno nařízením nejjasnějšího knížete Lichtenštejna v roce 1772. Léta Páně 1770, 5. září okolo desáté hodiny ranní se zvedla ošklivá bouře se silným krupobitím, která zničila kostel, vinici, chlévy a přilehlá stavení a pole a způsobila velké škody.

351. Oba zastupují typ erbu čtvrceného a jejich jednotlivá pole rodové državy. Shodně u obou erbů je ve třetím poli zobrazení (stříbrněčerveného) znaku Opavska, v patě štítu krnovský lovčí roh (na modrém poli zlatá trubka). Znak vlevo v prvním poli zobrazuje routovou korunu, symbolizující Künring (přesně by se jednalo o osm zlatočerných vodorovných břeven, přes něž probíhá zelená routová koruna), druhé pole představuje boskovický hřeben a čtvrté pole vyplňuje (černá) slezská orlice. Ve vrcholu štítu je umístěna koruna a erb je vsazen do vavřínového věnce. Erb vpravo se srdečním štítkem (zlatočerveně dělený erb, původní znak Lichtenštejnů) má v prvním poli znázorněnou slezskou orlici, ve druhém routovou korunu (Künring) a čtvrté má ve svém (zlatém) poli orla s dívčí hlavou za hrabství Východní Frísko. Štít rámuje řádová dekorace a z koruny v klenotu se spouští knížecí plášť. Rudolf Bačkovský, *Bývalá česká šlechta předbělohorská i pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích 1*. Praha 1948, s. 98-99. – Milan Mysliveček, *Erbovník, aneb, Kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě podle starých pramenů a dávných ne vždy věrných svědectví*. Praha 1997, s. 373-374.

352. Nápis zní: „Gott zu Ehren ist dise Vorstellung im Jahre 1718 errichtet um in Jahre 1898 durch fromme Wohlthäter renoviert worden“. Matzke uvádí tento rok, nyní čitelný jako 1846. Viz: Matzke (pozn. 338), s. 34.

353. Czerny (pozn. 338), s.127. – Matzke (pozn. 338), s. 34. – Híkl (pozn. 344), s. 93.

354. Kuča (pozn. 338), s. 122.

355. Rok 1723 je v literatuře zmiňován bez bližší specifikace. Viz: Czerny (pozn. 338), s. 127. – Matzke (pozn. 1), s. 35. – Oliva Pechová, *Moravská Třebová*. Moravská Třebová 1957, s. 42. – Zlámal (pozn. 340), s. 7. – Fritscher uvádí letopočet 1710, kdy byly kaple postaveny odkazem vdovy po zámeckém hejtmanovi Alžbětě Mayerové z Kempfenštejnu. Viz: Fritscher (pozn. 338), s. 122. – Rok 1722 Matzke (pozn. 338), s. – Poche, *Umělecké památky Čech K/O* (pozn. 24), s. 427. Rok 1742 Zlámal (pozn. 340), s. 7.

356. Martin Pavlíček, *Severin Tischler. Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*. Olomouc 2008, s. 29.

357. Stehlík, K činnosti (pozn. 345), s. 83.

358. Matzke (pozn. 338), s. 36-37.

359. Miloš Stehlík, Nástin dějin sochařství 17. a 18. století na Moravě, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, F 19-20, 1975-1976, s. 34.

360. Pavlíček, *Severin Tischler* (pozn. 356).

361. Ibidem, s. 25-26.

362. Loubal (pozn. 340). – Pavlíček, *Severin Tischler* (pozn. 356), s. 26.

363. Ibidem, s. 26 a 29.

364. Ibidem, s. 27 a Soupis dochovaného díla II.5, s. 90.

365. Stehlík (pozn. 8), s. 84. – Oldřich J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. a 18. věku*. Praha 1958, pozn. 262 apod.

366. Vojtěch Václav Štech, *Die Barockskulptur in Böhmen*, Praha 1959, s. 112.

367. Stehlík, Nástin dějin (pozn. 359), s. 34, pozn. 65.

368. Severin Tischler, František Josef Seidl, Řehoř Thény, Ignác Rohrbach se zúčastnili svatby Jiřího Františka Pacáka s Annou Marií Davidovou 16. 10. 1738 v Moravské Třebové. Viz: Loubal (pozn. 340). Ukazuje to na úzké vazby nejen profesionální, ale i přátelské.

369. Pavlíček, *Severin Tischler* (pozn. 356), s. 29.

370. Híkl (pozn. 340), s. 98.

III. Závěr

V této práci jsem se zaměřila na soubory barokních Kalvárií a Křížových vrchů, které se v 17. a 18. století uplatnily jako exteriérová souborná díla, reprezentující utrpení a smrt Ježíše Krista. Počátky jejich výskytu spadají do poloviny 15. století, kdy vznikají první soubory v oblasti Francie, Itálie a jižního Německa. Jejich podstata se dále rozvíjela v období baroka a to jak ve střední Evropě, tak i v českých zemích, kde se začínají objevovat s nástupem pobělohorské rekatolizace kolem poloviny 17. století. Jedním z prvních příkladů je Svatý Kopeček u Mikulova, charakterově blízký severoitalským Svatým horám, jejichž kaple jsou rozesety v příběhu na kopcích. Následuje jej vznikající poutní místo v Římově a brzy po něm Starém Hroznavě, kde vyrostly velké okruhy s Pašijovou cestou spolu s loretánskými svatyněmi. Rozvoj nastává v 18. století, kdy přibývají lokality v Ostrém, Českém Krumlově, Jaroměřicích u Jevíčka, Moravské Třebové, Česticích, Cvikově, na Petříně, ve Šluknově, Miličíně a v Jiřetíně pod Jedlovou. K charakteristickým prvkům, jimiž se tato poutní místa vyznačují, se řadí upřednostňování kopcovitého terénu, sledy pašijových zastavení, vazby na originální vzory, ať už kopírováním topografického rozložení města Jeruzaléma, více uplatňovaných usouborů ze 17. století, či možným začleněním imitací kultovních objektů Božích hrobů a Svatých schodů. České celky se kromě Říмова a Starého Hroznavy oproti polským či italským souborům nevyznačují obsáhlým výpravným programem v podobě náročného kladení zastavení za sebou, těžištěm zpodobňovaných témat jsou zejména události z tajemství bolestného růžence. Rozbor pěti poutních míst přinesl hlubší pohled do vzniku, historie, uspořádání a ikonografie jedněch

z nejvýznamnějších souborů u nás: v Římově, Ostrém, Českém Krumlově, Jaroměřicích u Jevíčka a Moravské Třebové.

Zpracované téma se touto diplomovou prací nestává zdaleka a vůbec ne vyčerpaným a uzavřeným. Můj příspěvek se snad může stát odrazovým můstkem k sepsání ucelené monografie, doplněné dalšími, dosud v pramenech neodhalenými údaji k jednotlivým lokalitám, ale také obohacené poutními místy ve výše sepsaném textu pouze zmíněnými.

IV. Seznam pramenů a literatury

PRAMENY

Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha

NPÚ Praha, kartotéka Ostré.

NPÚ Praha, sbírka plánů.

Diecézní archiv Litoměřice

DA Litoměřice, Pamětní kniha Úštěk 1764-1969, f. 107.

DA Litoměřice, Archivy far, Auscha – Úštěk 1668-1904, karton č. 7.

Státní oblastní archiv Český Krumlov

SObA Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov, nové oddělení
map a plánů, sk. I A B, 591.

SObA Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov, staré oddělení,
3 K alfa 56.

Státní okresní archiv Český Krumlov

SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad Český Krumlov, 1347-
1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440 a 441.

SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad Český Krumlov, K-1,
inv. č. 2932.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

SOkA Svitavy, fond Farní úřad Jaroměřice, karton č. 14. (*Historia Montis Calvariae Jaromierzicensis Juxta Documenta Authentica Elaborata. ANNO MDCCCXXIX, per Antonium Benetschik, Cooperatorem*).

SOkA Svitavy, fond Farní úřad Jaroměřice, inventář (1712-1947)

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

SOkA Olomouc, ACO 1, fond C9, Seznamy poutí, karton č. 2212 a 2214.

SOkA Olomouc, ACO 2, fond G1, Stavby, přestavby a opravy kostelů 1749–1931, karton č. 4595.

SOkA Olomouc, ACO 3

fond G3, Stavby, přestavby a opravy filiálních kostelů a kaplí podle míst, karton č. 4817.

fond G6, Jaroměřice 1882–1893, Pořizování, opravy a svěcení soch, obrazů, pomníků, křížových cest, zvonů dle far, karton č. 4923.

fond G8, Správa kostelních peněz dle far, karton č. 5058.

fond H8, Františkáni 1650–1782, karton č. 5125.

LITERATURA

Christianus Adrichomius, *Wypsání Města Geruzaléma y Předměstí geho. W gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pána w swé celosti a sláwě, prvé nežli ge Ržimané dokonce wybogowali a zkazyli. S pilnosti poznamenána gsau ta místa, na nichž*

Pán a Spasytel náš Gezus Krystus putoval a trpěl. Staré město Pražské 1592.

Bernardino Amico, *Trattato delle Piante & Immagini de Sacri Edifizi di Terra Santa Disegnate in Jerusalemme secondo le regole della Prospettiva & uera misura della lor grandezza.* Firenze 1620.

Fabrizio Ardito (ed.), *Jeruzalém a Svatá země.* Praha 2005.

Karen Armstrongová, *Jeruzalém.* Praha 1999.

Rudolf Bačkovský, *Bývalá česká šlechta předbělohorská i pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích 1.* Praha 1948.

Zbigniew Bania, Góra Świętej Anny. Jerozolima i Rzym Górnego Śląska, in: Joanny Lubos-Kozieł (red.), *Pielgrzymowanie i sztuka. Góra Świętej Anny i inne miejsca pielgrzymkowe na Śląsku. Sborník z konference.* Wrocław 2005.

Amilcare Barbero (ed.), *Atlante dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei/Atlas of holy mountains, calvaries and devotional complexes in Europe.* Ponzano Monferrato – Novara 2001.

Petr Beran, *Píseň o Loretě.* Cheb 2003.

Bible svatá aneb všechna svatá písma starého i nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. Brno 2004.

Elżbieta Bilka, Kalwaria Zebrzydowska jako wzór dla innych kalwarii na ziemiach polskich, in: Antoni Jackowski (red.), *Tradycje współczesność i przyszłość pielgrzymek w Kalwarii Zebrzydowskiej, Peregrinus Cracoviencis 1995,* II, s. 143-162.

- Elżbieta Bilaska-Wodecka, Typology of European Calvaries, in: Antoni Jackowski (ed.), Selected Research Problems in the Geography of Pilgrimage, *Peregrinus Cracoviensis X*, 2000, s. 143-164.
- Elżbieta Bilaska-Wodecka, An Outline of the Development of the Pilgrimages to the Polish Calvaries (Ways of the Cross), in: Antoni Jackowski (red.), Sacred Geography, *Peregrinus Cracoviensis 2002*, sešit XIII, s. 119-131.
- Oldřich J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. a 18. věku*. Praha 1958.
- Jan Bogar, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích*. Jaroměřice 1905.
- Zdeněk Boháč, *Poutní místa v Čechách*. Praha 1995.
- Michael Buchberger (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche II*. Freiburg im Breisgau 1931.
- Jan Bukovský, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha 2000.
- Michael David Coogan – Bruce Manning Metzger (eds.) *The Oxford Companion to the Bible*. New York – Oxford 1993, s. 258.
- Alois Czerny, *Der politische Bezirk Mährisch-Trübau. Heimatkunde für Schule und Haus*. Mährisch Trübau 1904.
- Jiří Černý, *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko: Českobudějovicko, Hlubocko, Lišovsko, Novohradsko, Trhosvinensko, Vltavotýnsko*. České Budějovice 2004.
- Jiří Černý, *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Pelhřimov 2005.

- Jiří Černý, *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. České Budějovice 2006.
- Martin Čičo, *Passio Christi und Scala Sancta. Bemerkungen zur Ikonografie der Heiligen Stiegen und deren Beziehung zu den Kalvarienbergen*, in: Markus Hörsch - Elisabeth Oy-Marra (eds.), *Kunst – Politik – Religion: Studien zur Kunst in Süddeutschland, Österreich, Tschechien und der Slowakei. Festschrift für Franz Matsche zum 60. Geburtstag*. Petersberg 2000, s. 87-98.
- Martin Čičo a kol., *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku*. Bratislava 2002.
- Irena Dibelková, *Poutní místa v Čechách*. Praha 2004.
- Irena Dibelková, *Poutní místa na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2005.
- Direktář o lidové zbožnosti a liturgie. Směrnice a zásady*. Kostelní Vydří 2007.
- Otakar Dorazil, *Světové dějiny v kostce*. Vimperk 2002.
- Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Brno 1887.
- Martin Elbel, *Viae Crucis jako poutní cesta par excellence*, in: *Staré stezky. Poutní cesty. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21.4.1999*. Brno 1999, s. 14-20.
- Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Olomouc 2001.
- Franz Fritscher, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau und den zum ehemaligen Mähr. Trübauer Dominium gehörigen*

Gemeinden, welche jetzt den land- und forstwirthschaftlichen Vereinsbezirk bilden. Mährisch Trübau 1880.

Václav Girsá, Rekonstrukce poutního areálu na Křížové hoře v Českém Krumlově, *Zprávy památkové péče* LIII, 1993.

Heslo Golgotha, in: Robert McHenry (ed.), *The new encyclopaedia Britannica* 5. Chicago 1993, s. 349.

Jarmila Hansová, „Výšina velmi úrodná“. Okolnosti vzniku kaple na Křížové hoře v Českém Krumlově přelomu 17. a 18. století, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví.* České Budějovice 2010, s. 579-606.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic, *Der Christliche Ulysses. Oder Weit-versuchte Cavallier Fürgestellt In der Denckwürdigen Bereisung So wol deß Heiligen Landes, Als vieler andrer morgenländischer Provintzen, Landschafften und berühmter Städte: Welche mit sonderbarer Kuriosität und klüglicher Bemerkung... im Jahr 1598, rühmlich vollenbracht... Folgends hernach aber dessen leiblicher Herr Bruder...* Nürnberg 1678.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a Sv. Kateřiny v pusté Arabii. Díl I.* Praha 1854.

Dagmar Hejdová, *Moravské barokní stavby Giovanni Santiniho* (dizertační práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 1950.

Rudolf Hikl, *Moravská Třebová v dějinách.* Moravská Třebová 1948.

Petr Hlaváček, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*. Praha 2005.

Alfred Hoppe, *Des Österreichers Wallfahrtsorte*. Wien 1913.

Mojmír Horyna – Jaroslav Macek – Petr Macek – Pavel Preiss, *Oktavián Broggio: 1670 - 1742* (kat. výst.), Galerie výtvarného umění v Litoměřicích 1992.

Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini-Aichel*. Praha 1998.

Kurt Augustinus Huber, Italienische Kultmotive im Barock der böhmischen Länder, in: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*. Bd. 6, Königstein – Taunus, 1982, s. 103-131.

Géza Jászai – Günter Ristow, heslo Golgotha, in: Engelbert Kirschbaum (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, 2. Bd.* Rom – Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1994, s. 163-165.

Rudolf Jordan, Ein Krummauer Stadtschreiber aus dem Beginne des 18. Jahrhunderts (Johann Franz Anton Tschernichen), *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 52, 1914.

Petr Charvát, Pouti ke svatým místům ve středověké Evropě, *Dějiny a současnost* 1996, č. 4, s. 5-8.

Jaroměřice u Jevíčka a Hora Kalvárie, Jaroměřice 1932.

Zdeněk Kalista, *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Praha 2005. (1. vydání Mnichov 1982).

Zdeněk Kalista, *Česká barokní pout'. K religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou 2001.

- Luboš Kafka, *Dárek z pouti. Poutní a pouťové umění*. Praha 2009.
- Engelbert Kirschbaum (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, 2. Bd.* Rom –Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1994.
- Petr Kokaisl. *Geografie náboženství*. Praha 2009.
- Clemens Kopp, heslo Golghota, in: Josef Hofer – Karl Rahner (eds.), *Lexikon für Theologie und Kirche IV*. Freiburg im Breisgau 1960, s. 1046-1047.
- Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*. Praha 1906.
- Eva Košťálová, *Poutní areál Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka* (bakalářská diplomová práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 2006.
- Helena Koutecká, *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.
- Daniel Kovář, *Římov. Historie obce a poutního místa*. České Budějovice 1998.
- Ernst Kramer, Kreuzweg und Kalvarienberg. Historische und baugeschichtliche Untersuchung, in: *Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Bd. 313*. Kehl – Strassburg 1957.
- Jaroměřice u Jevíčka a Hora Kalvárie*. Jaroměřice 1932.
- Miroslav Koudela, Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2008, s. 34-52 (dostupný online).
- Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*. Praha 1976.

- Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996.
- Křížový vrch ve Šluknově/Kreuzberg in Schluckenau. Šluknov 2008.
- Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I., A/G*, Praha 1996.
- Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV., MI-Pan*, Praha 2000.
- Zdeněk Kudělka, Drobnosti k barokní architektuře Moravy V, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, F33–34, 1985.
- Zdeněk Kudělka, Architektura od 90. let 17. století do 30. let 18. století na Moravě, in: Kolektiv autorů, *Dějiny českého výtvarného umění II/2. Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989.
- Ludmila Kuklíková, *Jaroměřice u Jevíčka a Giovanni Santini-Aichel* (diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 1967.
- Michael Lehmann, Die Kalvarienberganlagen im Donauraum, in: Viktor Flieder (ed.), *Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag. Sammlung „Aus Christentum und Kultur“*, Bd. 1. Wien 1970, s. 113-159.
- Ladislav Loubal, *Hřebečské baroko*. Moravská Třebová 1996.
- Vincenz Luksch, *Beschreibung der Alertümlichkeiten von Leitmeritz II. Umgebung* (kopie strojopisu, uloženo v: Litoměřické biskupství).
- Jaroslav Mackerle – František Továrek – Pavla Vacová, *Moravskotřebovský okres*. Jevíčko 1946.

Jan Malura – Pavel Kosek (eds.), *Matěj Tanner, Hora Olivetská*. Brno 2001.

Vladimír Mañas, Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku, in: Vladimír Mañas – Zdeněk Orlita – Markéta Potůčková (eds.), *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy* (kat. výst.), Muzeum umění v Olomouci 2010.

Antonín Markus, Kaple na Křížové hoře v Č. Krumlově, in: *Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku v Českých Budějovicích, Svazek I, 1934-1936*, s. 4-5.

Bernard L. Marthaler (ed.), *New Catholic encyclopedia 2, Baa-Cam*. Detroit 2003.

Franz Matsche, Gegenreformatorische Architekturpolitik. Casa-Santa-Kopien und Habsburger Loreto-Kult nach 1620, in: *Jahrbuch für Volkskunde, neue Folge 1, 1978*, s. 80-118.

Franz Matsche, Wallfahrtsarchitektur: Die Ambitenanlagen böhmischer Wallfahrtsstätten im Barock, in: Lenz Kriss-Rettenbeck – Gerda Möhler (eds.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen, Themen zu einer Ausstellung des Bayerischen Nationalmuseums und des Adalbert Stifter Vereins, München* (kat. výst.), München - Zürich 1984, s. 352–367.

Josef Matzke, *Religiöse Barockdenkmäler im Ostsudetenland. 2. Schönhengstgau und Ostmähren*. Königstein 1965.

Heslo Golgotha, in: Robert McHenry (ed.), *The new encyclopaedia Britannica 5*. Chicago 1993, s. 349.

Barnabé Meistermann, *Nouveau Guide de Terre Sainte*. Paris 1907.

- Ivana Melicharová, *Negotické historismy v české barokní architektuře* (diplomová práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 1998.
- Jiří Mikulec, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000.
- Anna Mitkowska, Kalwaria na Górze Świętej Anny w kontekście europejskiej sztuki ogrodowej, in: Joanny Lubos-Kozieł (red.), *Pielgrzymowanie i sztuka. Góra Świętej Anny i inne miejsca pielgrzymkowe na Śląsku. Sborník z konference*. Wrocław 2005, s. 59-74.
- František Mlateček, *Poutní místo Kalvárie, Jaroměřice u Jevíčka*. Boskovice 2002.
- Michael Morris, heslo Calvary, in: Jane Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art*, 5. New York – London 1996, s. 442-444.
- Josef Morper, Zur Geschichte des osteuropäischen Wallfahrtskirchentypus. Heilige Berge und Marianische Gnadenburgen in Böhmen und Mähren, in: *Die Christliche Kunst, Monatsschrift für alle Gebiete der christlichen Kunst und Kunstwissenschaft sowie für das gesamte Kunstleben* 22, 1925/1926, s. 120-142.
- Jan Müller, *Průzkumová zpráva. Český Krumlov, Křížová hora*. (Odběratel průzkumu Girs A., Ateliér pro rekonstrukce historických staveb, Praha. Doba provádění průzkumu leden – březen 1991). Český Krumlov 29. března 1991.
- Jan Müller, Český Krumlov v umělecko-historické literatuře, bilance a perspektivy, *Průzkumy památek* 1999, č.II, s. 3-19.

- Milan Mysliveček, *Erbovník, aneb, Kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě podle starých pramenů a dávných ne vždy věrných svědectví*. Praha 1997.
- Silas Mushold, heslo Calvary, in: Berard L. Marthaler (ed.), *New Catholic Encyclopedia 2.*, Detroit 2003, s. 885-886.
- Věra Naňková, Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Kolektiv autorů, *Dějiny českého výtvarného umění II/2*. Praha 1989, s. 391-454.
- Zdeněk Neubauer, O posvátnosti místa – genius loci, in: Helena Weberová, *O posvátnu*. Sborník příspěvků z kolokvia. Praha 1993.
- Adolf Novotný, *Biblický slovník A-P*. Praha 1992.
- Miroslav Nový – Eliška Nová, *Standardní stavebněhistorický průzkum. Ostré (okr. Litoměřice). Areál Kalvárie. Ostré – Ústí nad Labem říjen 2007 – leden 2008*.
- František Odehnal, *Poutní místa Moravy a Slezska*. Praha 1995.
- František Odehnal, *Poutní místa Moravy a Slezska*. Rosice u Brna 2004.
- Norbert Ohler, *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha 2002.
- Robert Ousterhout, heslo Sepulchre church, in: Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art, 27*. New York – London 1996, s. 427-429.
- Ivana Panochová, Biblicismy v české architektuře 17. století, *Umění LII*, 2004, s. 198–217.
- Martin Pavlíček, *Severin Tischler* (dizertační práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 2001.

- Martin Pavlíček, *Severin Tischler. Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*. Olomouc 2008.
- Jaromír Pečírka, Římovské pašije, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých (K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře)*, svazek II, 1930, s. 151-162.
- Oliva Pechová, *Moravská Třebová*, Moravská Třebová 1957.
- Francis Edward Peters, *Jerusalem. The Holy City in the eyes of chroniclers, visitors, pilgrims, and prophets from the days of Abraham to the beginnings of modern times*. New Jersey 1995.
- Jaroslav Pinkava, *Posvátná hora Kalvárie v Jaroměřicích*. Jaroměřice 1991.
- Jaroslav Pinkava, *Jaroměřická zastavení. Vybrané kapitoly z minulosti Jaroměřic u Jevíčka*. Jaroměřice u Jevíčka 1992.
- Jaroslav Pinkava, *Dějiny Jaroměřic na Malé Hané, I. díl (do roku 1848)*. Jaroměřice u Jevíčka 1995.
- Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech I, A/J*. Praha 1977.
- Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech II, K/O*. Praha 1978
- Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech III, P/Š*. Praha 1980.
- Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech IV, T/Ž*. Praha 1982.
- Benjamin Popelka, *Vlastivěda moravská, II. Místopis. Jevický okres*. Brno 1912.
- Petr Prášil, *Ústecko na starých pohlednicích*. Hostivice 2004.

- Josef Prucek, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka na Moravě*. Brno 1884.
- Václav Richter, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě, *Volné směry*, ročník 37, 1941–1942, s. 286–296.
- Vojtěch Ron, *Pašije aneb Theatrum passionale aneb Zrcadlo umučení a vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista*. Praha 1998.
- Jan Royt, Barokní pouť a poutní místa, *Dějiny a současnost* 1991, č. 3, s. 27-31.
- Jan Royt, Křesťanská pouť po barokních Čechách, *Český lid* LXXIX, 1992, s. 323-337.
- Jan Royt, Bohuslav Balbín a barokní pouť, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (eds.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Praha 1992, s. 122-126.
- Jan Royt, *Římov. Poutní areál s loretou a kalvárií*. Velehrad 1995.
- Jan Royt, Malý průvodce po křesťanské ikonografii. Křížová cesta a hory Kalvárie I, *Katolický týdeník* XII, 2001, č. 26, 24. 6., příloha Perspektivy, s. 6.
- Jan Royt, Malý průvodce po křesťanské ikonografii. Křížová cesta a hory Kalvárie II, *Katolický týdeník* XII, 2001, č. 30, 29. 7., příloha Perspektivy, s. 6.
- Ružomerská kalvária*. Ružomberok 1948.
- Vratislav Ryšavý, *Stavebně-historický průzkum. Starý Hroznav-Loreta*. Plzeň 1993.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I, A/I*. Praha 1994.

- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II, J/N*. Praha 1999.
- Jan Sedlák, Jan Blažej Santini. Setkání baroka s gotikou. Praha 1987.
- Jan Smetana, *Jiřetín pod Jedlovou. 450 let města v Lužických horách*. Jiřetín pod Jedlovou 1998.
- Vera Schauber – Hanns Michael Schindler, *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1995.
- Johann Schlenz, *Geschichte des Bistums und der Diöcese Leitmeritz II. Maximilian Rudolf Freiherr von Schleinitz und seine Zeit*. Warnsdorf 1914.
- Rudolf Schmidtmayer, Krummauer Geschichten aus der Zeit vom Jahre 1584 bis zum Jahre 1720, in: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 50, 1912, s. 374. 373-405.
- Josef Franz Schwoy, *Topographie vom Markgrafthum Mähren, Band I., Allgemeine Einleitung und Olmützer Kreis*. Wien 1793.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt, Budweiser Kreis, Bd. 3*. Prag 1835.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt, Budweiser Kreis, Bd. 9*. Prag 1841.
- Jan Soukup, Kostel Povýšení sv. Kříže na Křížovém vrchu, *Zpravodaj plzeňské diecéze. Informační měsíčník římskokatolické církve* 2006, č. 7-8, s. 6-7.

- Mikuláš Stanislav, O pravej „křížovej ceste“ Kristovej. Biblicko-archeologická štúdia, in: *Ružomerská kalvária. Vznik a dejiny (zborník)*. Ružomberok 1948, s. 11-73.
- Oldřich Stefan, Das Hochbarock in der Architektur Böhmens und Mährens. Giovanni Santini Aichel, Prager Rundschau, ročník VI., č. 2, 1936.
- Miloš Stehlík, K činnosti J. F. Pacáka na Moravě, *Umění III*, 1955, s. 83-85.
- Miloš Stehlík, Nástin dějin sochařství 17. a 18. století na Moravě, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, F 19-20, 1975-1976, s. 23-39.
- Miloš Stehlík, Heinz, Pacák, Thény, Rorhbach nebo Tischler?, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada uměnovědná (F)*, č. 26-27, roč. 31-32, 1983, s. 41-47.
- Miloš Stehlík, *Moravskotřebovské pašije*. Moravská Třebová 1994.
- Alfons Ševčík, *Po stopách pánů Šubířů z Chobyně. Historická monografie. Šubířov u Jevíčka* 1947.
- Jiří Šír – Kamila Šírová-Motyčková, *Klenoty českého baroka*. Praha 2008.
- Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště 2000.
- Vojtěch Václav Štech, *Die Barockskulptur in Böhmen*, Praha 1959.
- Rostislav Švácha, K vývoji díla Jana Santiniho, *Umění XXVII*, 1979, s. 382 an.
- Pavel Toufar, *Česká sibiř. Tajemnou českou krajinou*. Benešov 2004.

- Otakar Votoček, Centrální pravoúhlé kaple na Litoměřicku, *Zprávy památkové péče* XVIII, 1958, s. 193-194.
- Jiří Tkadlčík, *Bývalé Svaté schody v Olomouci* (diplomová práce), Katedra dějin umění FFUP, Olomouc 2000.
- Johann Trajer, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis 1862.
- Petr Walter (ed.), *Cvikov. 650 let*. Praha 2002.
- Řehoř Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. 1. Abt.: Olmützer Erzdiöcese, Bd. 3. Brünn 1859.
- Řehoř Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. 1. Abt.: Olmützer Erzdiöcese, Bd. 2., Brünn 1857.
- Eva Zápalková, Křížové cesty při poutních místech ve východních Čechách, *Průzkumy památek* 2007, č. II, s. 135-154.
- Jan Zavřel a kol., *Pražský vrch Petřín*. Praha – Litomyšl 2001.
- Bohumil Zlámal, *Poutní tradice na Moravě*, 2. (studijní text). Olomouc 1972.
- Bohumil Zlámal, *Příručka českých církevních dějin V*. Olomouc 2008.
- Rudolf Zuber, Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století, *Studie Muzea Kroměřížska* 1991, 74-86.

V. Internetové zdroje

<http://www.biblewheel.com/wheel/axis.asp#End2>

Golgotha - The Axis of the Wheel

<http://www.christusrex.org/www1/ofm/pilgr/bord/10Bord01Lat.html>

Itinerarium Burdigalense

http://books.google.com/books?id=r84DAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Robert Willis, *The architectural history of the Church of the Holy Sepulchre at Jerusalem*. London 1849.

<http://oce.catholic.com/index.php?title=Home>

Thomas K. Reilly, heslo Calvary, Mount, in: Charles G. Herbermann (eds.), *The Catholic Encyclopedia. an international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church, Vol. 3, Brownson-Clairvaux*, New York 1913.

http://www.rmm.cz/regiom/2008/034-52_Koudelka_kopek.pdf

Miroslav Koudela, Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2008, s. 34-52.

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Pleyben>

<http://www.sacrimonti.net>

<http://www.sagen.at/doku/kalvarienberge/kalvarienberge.html>

<http://www.flickr.com>

<http://picasaweb.google.com>

<http://www.panoramio.com>

<http://www.fotocommunity.de>

<http://www-stud.kfunigraz.ac.at/~moestlr/kalvarienberg.html>

<http://www.ckrumlov.cz/obr/region/histor/>

<http://www.jaromerice.cz/fotogalerie/historie/>

VI. Summary

Originally a Calvary, also called Mount Golgotha, was a place where Jesus Christ was crucified in Jerusalem. Together with the Holy Sepulchre it became one of the most important sanctuaries of Christian religion. In an art history point of view the Calvary, as well as a Cross Hill, is a complex of sacred objects consisted of chapels and churches, situated in the landscape usually on a hill or raised terrain, symbolising the Jerusalem's events from Christ's life, his suffering and death. The beginning of their occurrence goes back to the middle of the 15th century when first structures developed in the Bretagne region in France, in the Piemont region in northern Italy and in southern Germany. Concerning the Central-European area they first occur in Poland at the beginning of the 17th century, represented by Kalwarya Zebrzydowska, a model for other calvaries occurring shortly after. The outset in the Czech lands comes during the Thirty years war when an Olomouc bishop, František of Ditrichstein founds the Holy Mountain near Mikulov. It is followed by other two places in Římov and Starý Hroznav, where the Passion of Christ are celebrated in a long route with stations in form of chapels with sculptures. Among the most significant pilgrimage places of this kind occurring mainly in the 18th century belong Calvary in Ostré, the Cross Mountain in Český Krumlov, Calvary in Jaroměřice u Jevíčka and the Cross Hill in Moravská Třebová. Characteristic features of this complexes are sequences of stations from Passion, connection to original models, whether copying the topography of the city of Jerusalem or eventually involving the sanctuaries of the Holy Sepulchre or the Holy Stair, also symbolic representatives of Christ's bitter suffering. With regard to the original Mount Golgotha,

the other aspect which can be seen in most Calvaries is their location on a hill. The architectural and sculptural objects are supplemented by paintings to increase the reality of the ongoing story.

VII. Seznam vyobrazení

1. Ukřižování, 1602-1604, Plougastel, Francie. Reprodukce z: <http://www.flickr.com/photos/suzume/4048840339/in/pool-calvaires> (vyhledáno 10. 5. 2010).
2. Ukřižování, 1555, Pleyben, Francie. Reprodukce z: http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:FRANCE_-_Bretagne_-_Pleyben_-_Calvaire_%2806-08-2004%29,_1.JPG (vyhledáno 10. 5. 2010).
3. Plán Svaté hory, Varallo. Reprodukce z: http://www.sacrimonti.net/User/index.php?PAGE=Sito_en/sacro_monte_varallo_geog&argo_id=5 (vyhledáno 10. 5. 2010).
4. Plán sedmi zastavení, 1468, Lübeck. Reprodukce z: Barbero (2001).
5. Letecký pohled na Svatý kopeček u Mikulova. Reprodukce z: <http://picasaweb.google.com/lena.vacenovska/VyhlidkovyLetLednickoValtickyAreal#5333557632705179154> (vyhledáno 10. 5. 2010).
6. Poutní areál, 1664, Starý Hroznatov. Foto autor.
7. Kaple Poslední večeře Páně, součást pašijové cesty, Starý Hroznatov. Foto autor.
8. Kaple sv. Kříže se zastaveními pašijové cesty, Starý Hroznatov. Foto autor.
9. Seskupení tří žen jdoucích pomazat tělo Krista ke hrobu, poutní areál, Starý Hroznatov. Foto autor.
10. Kristus a žoldněř, poutní areál, Starý Hroznatov. Foto autor.
11. Kalvárie v Česticích, 1728 (úpravy 1755). Foto autor.
12. Kaple se druhým a třetím zastavením z Křížové cesty, 1728 (úpravy 1755), Kalvárie v Česticích. Foto autor.
13. Křížová cesta, vrch Kalvárie u Cvikova. Foto autor.
14. Pohled na cestu s kaplemi od Křížového vrchu, od 1738, Šluknov. Reprodukce z:

<http://picasaweb.google.com/odadozet.z/Luknov#5227603455182321538>
(vyhledáno 10. 5. 2010).

15. Kaple Utrpení Krista, 1747, Kalvárie v Miličíně. Foto autor.

16. Jedenáct kaplí Křížové cesty na Křížovou horu, 1759, Jiřetín pod Jedlovou. Foto autor.

17. Kalvárie v Hernals u Vídně, 1709-1714. Reprodukce z:

http://www.sagen.at/doku/kalvarienberge/hernals_wien_kalvarienberg.html
(vyhledáno 10. 5. 2010).

18. Kalvárie v Eisenstadtu, 1701-1707. Reprodukce z:

<http://www.fotocommunity.de/pc/pc/display/12835302> (vyhledáno 10. 5. 2010).

19. Kalvárie s Božím hrobem v Győr. Reprodukce z:

<http://www.panoramio.com/photo/21087306> (vyhledáno 10. 5. 2010).

20. Plán zastavení Kalvarie Zebrzydowské. Reprodukce z: Barbero (2001).

21. Kalvárie v Banské Štiavnici, 1744. Reprodukce z: Čičo a kol. (2002).

22. Nákres Kalvárie v Banské Štiavnici, 1744. Reprodukce z: Čičo a kol. (2002).

23. Kalvárie v Prešově, 1752.

<http://picasaweb.google.com/vasi84/KalvariaPresov#5318526821945060066>
(vyhledáno 10. 5. 2010).

24. Svaté schody s Pilátovým palácem, Kalwaria Zebrzydowska. Foto autor.

25. Ecce Homo, Pilátův palác, Kalwaria Zebrzydowska. Foto autor.

26. Kostel se Svatými schody v interiéru a scénou Ecce Homo, 1723, Graz. Reprodukce z:

<http://www-stud.kfunigraz.ac.at/~moestlr/kalvarienberg.html> (vyhledáno 10. 5. 2010).

- 27.** Kaple Bolestné Panny Marie, 1728, Kalvárie u Čestic. Foto autor.
- 28.** Modlící se Kristus, sousoší Olivetské hory, Šluknov. Reprodukce z:
<http://picasaweb.google.com/odadozet.z/Luknov#5227603272985821330>
(vyhledáno 10. 5. 2010).
- 29.** Sv. Jan Evangelista, sousoší Olivetské hory, Šluknov. Reprodukce z:
<http://picasaweb.google.com/odadozet.z/Luknov#5227602389657251746>
(vyhledáno 10. 5. 2010).
- 30.** Sv. Petr, sousoší Olivetské hory, Šluknov. Reprodukce z:
<http://picasaweb.google.com/odadozet.z/Luknov#5227602585347414034>
(vyhledáno 10. 5. 2010).
- 31.** Sv. Jakub, sousoší Olivetské hory, Šluknov. Reprodukce z:
<http://picasaweb.google.com/odadozet.z/Luknov#5227602773428097650>
(vyhledáno 10. 5. 2010).
- 32.** Sousoší Olivetské hory, Jiřetín pod Jedlovou. Foto autor.
- 33.** Modlící se Kristus, Sousoší Olivetské hory, Jiřetín pod Jedlovou. Foto autor
- 34.** Kresba Pilátova domu z pašijové cesty, zničeno, Starý Hroznatov. Reprodukce z: Beran (2003).
- 35.** Letecký pohled na loretánský areál, Římov. Reprodukce z: Kovář (1998).
- 36.** Malířská výzdoba ambitů, 1652-1658, Římov, areál Lorety. Reprodukce z: Kovář (1998).
- 37.** Loreta, 1648-1650, Římov. Foto autor.
- 38.** Kostel sv. Ducha, 1677-1697, Římov, areál Lorety. Foto autor.
- 39.** Okruh Pašijové cesty, Římov. Reprodukce z: Římovská pašijová cesta (mapa), měřítko 1:66. Římov 2001.
- 40.** Kaple Loučení Krista s Pannou Marií, 80. léta 17. století (?), Římov, 1. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.

- 41.** Kaple Poslední večeře Páně, 80. léta 17. století (?), Římov, 2. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 42.** Tzv. Stádní brána, 80. léta 17. století (?), Římov, 3. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 43.** Kaple Pustá ves, 1691, Římov, 4. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 44.** Kristus a apoštolové, výjev z Getsemanské zahrady, 1691, Římov, 4. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple Pustá ves. Foto autor.
- 45.** Výklenková kaple "U smutné duše", 1691, Římov, 5. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 46.** Olivetská hora, 1660, Římov, 6. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 47.** Modlící se Kristus, detail, 1660, Římov, 6. zastavení Pašijové cesty, Olivetská hora. Foto autor.
- 48.** Kaple se scénou Jidášovy zrady (malba), Římov, 7. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 49.** Kaple se scénou Krista vyváděného z Getseman (malba), Římov, 8. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 50.** Kaple se scénou Krista spoutaného a vlečeného žoldněřem, 1660, Římov, 9. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 51.** Kaple se scénou Krista vedeného přes Cedron, 1658-1670, Římov, 10. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 52.** Kristus vedený přes Cedron, Římov, 10. zastavení Pašijové cesty, výklenek kaple. Foto autor.
- 53.** Kaple s nikou, Římov, 11. zastavení Pašijové cesty se scénou tupení Krista. Foto autor.
- 54.** Tzv. Vodní brána, před 1697, Římov, 12. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.

- 55.** Kaple u Annáše, Římov, 13. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 56.** Kaple u Kaifáše, 1663, Římov, 14. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 57.** Kristus vyslýchaný Kaifášem, 1663, Římov, 14. zastavení Pašijové cesty, interiér levého prostoru kaple. Foto autor.
- 58.** Kaple tzv. Malý Pilát, počátek 18. století, Římov, 15. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 59.** Kaple U Heroda, Římov, 16. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 60.** Kaple tzv. Velký Pilát, 1662, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty se sochařskými výjevy Bičování Krista, Korunování Krista a Ecce Homo. Reprodukce z: Římovská pašijová cesta (mapa), měřítko 1:66. Římov 2001.
- 61.** Bičování Krista, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát. Foto autor.
- 62.** Korunování Krista, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát. Foto autor.
- 63.** Ecce Homo, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát. Foto autor.
- 64.** Kaple se scénou Nesení kříže, 1835, Římov, 18. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 65.** Kaple Setkání Krista s Pannou Marií, 1660, Římov, 19. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 66.** Kaple Setkání Krista s Veronikou, Římov, 20. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 67.** Tzv. Soudní brána, před 1697, Římov, 21. zastavení Pašijové cesty s malbou Setkání Krista s plačícími ženami. Foto autor.
- 68.** Šimonova kaple, 1660, Římov, 22. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.

- 69.** Šimon pomáhá nést Kristovi kříž, Římov, 22. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple. Foto autor.
- 70.** Kalvárie, 1705, Římov, 23. zastavení Pašijové cesty se třemi dřevěnými kříži a na plechu malovaným Kristem a lotry. Foto autor.
- 71.** Kamenné sochy Panny Marie, sv. Jana Evangelisty a Máří Magdalény pod křížem, Římov, 23. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 72.** Kaple se scénou Piety, 1686, Římov, 24. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 73.** Boží hrob, 1658, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 74.** Boží hrob, pohled zezadu, 1658, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 75.** Vstup do Božího hrobu, 1658, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 76.** Tělo Krista v hrobě, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.
- 77.** Ostré, Kalvárie, 1707 (?), dálkový pohled od Úštěku, před 1945. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 78.** Ostré, Kalvárie, 1707 (?), dálkový pohled od Úštěku, současnost. Foto autor.
- 79.** Plán zaměření poutního areálu u Ostrého, Císařský povinný otisk stabilního katastru, 1843. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 80.** Plán zaměření poutního areálu u Ostrého, snímek pozemkové mapy, 1976. Reprodukce z: NPÚ Praha, kartotéka Ostré.
- 81.** Celkový plán poutního areálu u Ostrého, 2007-2008. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 82.** Půdorys areálu kaplí, Maier a Hollmann, květen 1914. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).

- 83.** Podélný řez areálu kaplí, Maier a Hollmann, květen 1914. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 84.** První zastavení Křížové cesty, první polovina 18. století, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 85.** Zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 86.** Zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 87.** Poslední zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie, severní strana, pohled severozápadním směrem do údolí. Foto autor.
- 88.** Dolní terasa, Ostré, Kalvárie, pohled z první podesty hlavního přístupového schodiště. Foto autor.
- 89.** Dolní terasa, Ostré, Kalvárie, pohled z druhé podesty hlavního přístupového schodiště. Foto autor.
- 90.** Pohled na terasu od jihozápadu, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 91.** Socha modlícího se Krista (chybí hlava), první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa. Foto autor.
- 92.** Socha modlícího se Krista (chybí hlava), zadní pohled, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa. Foto autor.
- 93.** Socha spícího apoštola Pavla, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa. Foto autor.
- 94.** Socha spícího apoštola (chybí hlava), první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa. Foto autor.

- 95.** Kaple Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, stav při opravě (2008), Ostré, Kalvárie, hlavní přístupové schodiště, pohled od západu. Foto autor.
- 96.** Kaple Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, stav po částečné opravě, Ostré, Kalvárie, hlavní přístupové schodiště, pohled od západu. Reprodukce z:
<http://picasaweb.google.com/lh/view?q=ostr%C3%A9%20kalv%C3%A1rie&psc=G&filter=1#5398535532702202066> (vyhledáno 10. 5. 2010).
- 97.** Anděl s kalichem utrpení (chybí hlava), první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, první mezipodesta. Foto autor.
- 98.** Anděl s kalichem utrpení (chybí hlava), první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, první mezipodesta. Reprodukce z: NPÚ Praha, kartotéka Ostré.
- 99.** Kristus klesající pod křížem, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta. Foto autor.
- 100.** Kristus klesající pod křížem, detail, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta. Foto autor.
- 101.** Bičovaný Kristus, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta. Foto autor.
- 102.** Bičovaný Kristus, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta. Foto autor.
- 103.** Socha Panny Marie/Máří Magdalény (?), torzo, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: NPÚ Praha, kartotéka Ostré.
- 104.** Socha Panny Marie/Máří Magdalény (?), torzo, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 105.** Plány poutního areálu u Ostrého, Alexandr Grandissa, červenec 1928. Reprodukce z: NPÚ Praha, sbírka plánů, sign. PPOP-991-5-8036.

- 106.** Plány poutního areálu u Ostrého, Alexandr Grandissa, červenec 1928. Reprodukce z: NPÚ Praha, sbírka plánů, sign. PPOP-991-5-8037.
- 107.** Půdorys staveb na horní terase, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 108.** Boží hrob mezi kaplemi Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie, horní terasa, pohled od jihozápadu. Foto autor.
- 109.** Severní přístupové schody na horní terasu před Boží hrob, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 110.** Boží hrob, 1707 (?), Ostré, Kalvárie, pohled z jižní strany. Foto autor.
- 111.** Boží hrob, zastřešení, podstavec po bývalé lucerně, Ostré Kalvárie. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 112.** Kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 113.** Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), pohled k západní stěně na kruchtě, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 114.** Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), pohled k západní stěně na kruchtě, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: NPÚ, kartotéka Ostré.
- 115.** Pozůstatek po šnekovém schodišti, Ostré, Kalvárie, kaple Povýšení sv. Kříže. Foto autor.
- 116.** Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie, kruchta. Foto autor.
- 117.** Zakreslení suterénních prostor pod horní terasou, Ostré, Kalvárie. Reprodukce z: Nový – Nová (2007-2008).
- 118.** Vystupující jižní suterénní prostora s kaplí Nalezení sv. Kříže, Ostré, Kalvárie. Foto autor.

- 119.** Zaklenutí jižní suterénní prostory, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 120.** Zaklenutí severní suterénní prostory, Ostré, Kalvárie. Foto autor.
- 121.** Český Krumlov, Křížová hora, pohled od města. Foto autor.
- 122.** Dva původní návrhy cesty zastavení (verze osm a jedenáct zastavení) na Křížovou horu (Calvarien Berg) v Českém Krumlově, 1709. Reprodukce z: SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad ČK, 1347-1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440.
- 123.** Dva původní návrhy cesty zastavení (verze osm a jedenáct zastavení) na Křížovou horu (Calvarien Berg) v Českém Krumlově, 1709. Reprodukce z: SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad ČK, 1347-1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440.
- 124.** Trasa Kristovy cesty z Olivetské hory na Kalvárii, Český Krumlov. Reprodukce z: SObA Český Krumlov, Velkostatek ČK, staré oddělení, 3 K alfa 56.
- 125.** Jidášův polibek, původní výzdoba první cesty zastavení, Český Krumlov, kaple na mostě u Budějovické brány.
Reprodukce z: <http://www.ckrumlov.cz/obr/region/histor/3470b.jpg>
(vyhledáno 10. 5. 2010)
- 126.** Bičovaný Kristus, původní výzdoba první cesty zastavení, Český Krumlov, kaple na mostě u Budějovické brány. Reprodukce z: <http://www.ckrumlov.cz/obr/region/histor/3467b.jpg> (vyhledáno 10. 5. 2010)
- 127.** Kaple z cesty zastavení, první v pořadí, 1740 / 1753-1755, Český Krumlov, Křížová hora. Foto autor.
- 128.** Kaple z cesty zastavení, pátá v pořadí, 1740 / 1753-1755, Český Krumlov, Křížová hora. Foto autor.

- 129.** Půdorys areálu, 1928, Český Krumlov, Křížová hora. Reprodukce z: SObA Český Krumlov, Velkostatek ČK, nové oddělení map a plánů, sk. I A B, 591.
- 130.** Vnější ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled od západu. Foto autor.
- 131.** Vstupní (jižní) průčelí do areálu, Český Krumlov, Křížová hora. Foto autor.
- 132.** Portikus s třemi kříži, Český Krumlov, Křížová hora, severní strana. Foto autor.
- 133.** Portikus s třemi kříži, Český Krumlov, Křížová hora, severní strana, boční pohled. Foto autor.
- 134.** Náskres severní strany areálu, Český Krumlov, Křížová hora. Reprodukce z: SObA Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov, nové oddělení map a plánů, sk. I A B, 591.
- 135.** Ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled do vnitřního dvora. Foto autor.
- 136.** Ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled do vnitřního dvora. Foto autor.
- 137.** Tři půdorysné návrhy ke kapli Panny Marie Bolestné, před 1709, Český Krumlov, Křížová hora. Reprodukce z: SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad ČK, 1347-1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440.
- 138.** Tři půdorysné návrhy ke kapli Panny Marie Bolestné, před 1709, Český Krumlov, Křížová hora. Reprodukce z: SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad ČK, 1347-1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440.
- 139.** Tři půdorysné návrhy ke kapli Panny Marie Bolestné, před 1709, Český Krumlov, Křížová hora. Reprodukce z: SOkA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad ČK, 1347-1791 (1883), K-1, sg. C V 3a, karton č. 440.

- 140.** Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, exteriér. Foto autor.
- 141.** Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, exteriér. Foto autor.
- 142.** Johann Ferdinand Rapotz, Kalvárie, 1735, Český Krumlov, Křížová hora, východní stěna kaple Bolestné Panny Marie. Foto autor.
- 143.** Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, interiér. Foto autor.
- 144.** Nástrpní freska s oslavou sv. Kříže, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, kaple Panny Marie Bolestné. Foto autor.
- 145.** Poutní areál Kalvárie, první třetina 18. století, Jaroměřice u Jevíčka. Reprodukce z: <http://www.jaromerice.cz/fotogalerie/historie/14> (vyhledáno 10. 5. 2010)
- 146.** Sedmé zastavení Křížové cesty, Kristův druhý pád pod křížem, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka. Foto autor.
- 147.** Sedmé zastavení Křížové cesty, Kristův druhý pád pod křížem, detail, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka. Foto autor.
- 148.** Poutní areál Kalvárie, první třetina 18. století, Jaroměřice u Jevíčka, pohled od severozápadu. Foto autor.
- 149.** Ambity s vystupujícími půlválcovými výklenky kaplí, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, pohled od severozápadu. Foto autor.
- 150.** Ambity s vystupujícími půlválcovými výklenky kaplí, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, pohled od jihozápadu. Foto autor.
- 151.** Vstupní brána se schodištěm, před opravou, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 152.** Vstupní brána se schodištěm, po opravě, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.

- 153.** Ecce Homo, Jaroměřice u Jevíčka, vstupní brána do areálu, Kalvárie. Foto autor
- 154.** Hrob Panny Marie, Boží hrob a kostel Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 155.** Hrob Panny Marie, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 156.** Hrob Panny Marie, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 157.** Boží hrob, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, pohled od jhozápadu, Kalvárie. Foto autor.
- 158.** Boží hrob, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, pohled od jihovýchodu, Kalvárie. Foto autor.
- 159.** Boží hrob, hrob Panny Marie a vstupní brána, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, celkový pohled. Foto autor.
- 160.** Reliéf Narození Páně, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, Betlémská jeskyně pod Božím hrobem. Foto autor
- 161.** Kostel Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 162.** Interiér kostela Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 163.** Oltář sv. Salvátora, interiér kostela Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 164.** Oltář sv. Salvátora, detail, interiér kostela Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor
- 165.** Prostor Getsemanské zahrady, zadní část kostela Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 166.** Olivetská hora s očištěm, Jaroměřice u Jevíčka, zadní část kostela Povýšení sv. Kříže, Kalvárie. Foto autor.
- 167.** Kněžská rezidence, 1730-1731, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.

- 168.** Kaple s přistavěnou Loretou, 1730-1731, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie. Foto autor.
- 169.** Moravská Třebová, Křížový vrch, 1730-1731, přístupová cesta. Foto autor.
- 170.** Severin Tischler, Sousoší Kalvárie, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch. Foto autor.
- 171.** Sousoší Loučení Krista s Pannou Marií, 1722 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem. Foto autor.
- 172.** Kristus a anděl na Olivetské hoře, 1718 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem. Foto autor.
- 173.** Kristus, detail, 1718 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem, Sousoší Olivetské hory. Foto autor.
- 174.** Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, první kaple na přístupové cestě. Foto autor.
- 175.** Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, druhá kaple na přístupové cestě. Foto autor.
- 176.** Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, třetí kaple na přístupové cestě. Foto autor.
- 177.** Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, čtvrtá kaple na přístupové cestě. Foto autor.
- 178.** Interiér první barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, přístupová cesta. Foto autor.
- 179.** Severin Tischler, Ukřižovaný Kristus, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 180.** Severin Tischler, Panna Marie, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 181.** Severin Tischler, Sv. Jan Evangelista, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 182.** Severin Tischler, Dismas, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.

- 183.** Severin Tischler, Gesmas, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 184.** Severin Tischler, levý anděl, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 185.** Severin Tischler, pravý anděl, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 186.** Severin Tischler, Ukřižovaný Kristus s Bohem Otcem, detail, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie. Foto autor.
- 187.** Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Kristus podpíraný andělem, detail ze scény Kristus na Olivetské hoře, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu. Foto autor.
- 188.** Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Sv. Petr a sv. Jakub, detail ze scény Kristus na Olivetské hoře, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu. Foto autor.
- 189.** Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Sv. Jan Evangelista, detail ze scény Kristus na Olivetské hoře, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu. Foto autor.
- 190.** Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Kristus před Kaifášem, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu. Foto autor.
- 191.** Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Kristus korunovaný trním, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu. Foto autor.

192. Severin Tischler – František Josef Seitel (?), Kristus korunovaný trním, detail, po 1730, Pašijový cyklus, Moravská Třebová, františkánský klášter, původně z kaplí na Křížovém vrchu.
Foto autor.

Obrazová příloha

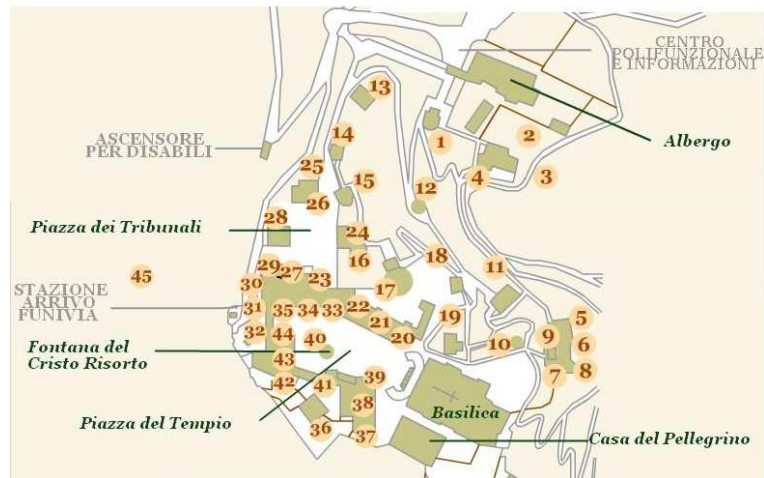

1. Ukřižování, 1602-1604, Plougastel, Francie.

2. Ukřižování, 1555, Pleyben, Francie.

The Sacred Mount of Varallo

3. Plán Svaté hory, 1491, Varallo.

4. Plán sedmi zastavení, 1468, Lübeck.

5. Letecký pohled na Svatý kopeček u Mikulova.

6. Poutní areál, 1664-1689, Starý Hroznatov.

7. Kaple Poslední večeře Páně, součást pašijové cesty, 1664-1689, Starý Hroznatov.

8. Kaple sv. Kříže se zastaveními pašijové cesty, 1664-1689, Starý Hroznatov.

9. Seskupení tří žen jdoucích pomazat tělo Krista ke hrobu, poutní areál, 1664-1689, Starý Hroznatov.

10. Kristus a žoldněř, poutní areál, 1664-1689, Starý Hroznatov.

11. Kalvárie v Čestcích, 1728 (úpravy 1755).

12. Kaple se druhým a třetím zastavením z Křížové cesty, 1728 (úpravy 1755), Kalvárie v Čestcích.

13. Křížová cesta, první kaple z let 1729-1747, ostatní první polovina 19. století, vrch Kalvárie u Cvikova.

14. Pohled na cestu s kaplemi od Křížového vrchu, od 1738, Šluknov.

15. Kaple Utrpení Krista, 1747, Kalvárie v Miličíně.

16. Jedenáct kaplí Křížové cesty na Křížovou horu, 1759, Jiřetín pod Jedlovou.

17. Kalvárie v Hernals u Vídně, 1709-1714.

18. Kalvárie v Eisenstadtu, 1701-1707

19. Kalvárie s Božím hrobem v Győr.

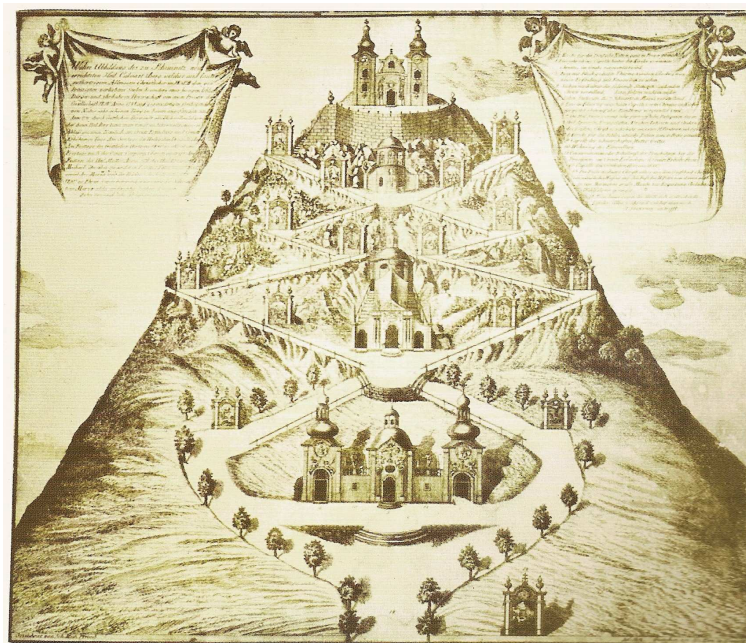

20. Plán zastavení Kalvarie Zebrzydowské.

21. Kalvárie v Banské Štiavnici, 1744.

22. Nákres Kalvárie v Banské Štiavnici, 1744.

23. Kalvárie v Prešově, 1752.

24. Svaté schody s Pilátovým palácem, Kalwaria Zebrzydowska.

25. Ecce Homo, Pilátův palác, Kalwaria Zebrzydowska.

26. Kostel se Svatými schody v interiéru a scénou Ecce Homo, 1723, Graz.

27. Kaple Bolestné Panny Marie, 1728, Kalvárie u Čestic

28. Modlící se Kristus, sousoší Olivetské hory, Šluknov.

29. Sv. Jan Evangelista, sousoší Olivetské hory, Šluknov.

30. Sv. Petr, sousoší Olivetské hory, Šluknov.

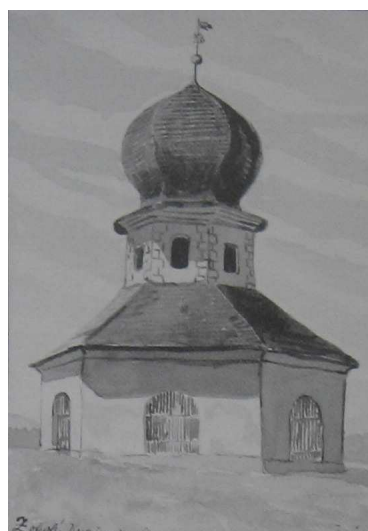
31. Sv. Jakub, sousoší Olivetské hory, Šluknov.

32. Sousoší Olivetské hory, Jiřetín pod Jedlovou.

33. Modlící se Kristus, Sousoší Olivetské hory, Jiřetín pod Jedlovou.

34. Kresba Pilátova domu z pašijové cesty, zničeno, Starý Hroznatov.

35. Letecký pohled na loretánský areál, Římov.

36. Malířská výzdoba ambitů, 1652-1658, Římov, areál Lorety.

37. Loreta, 1648-1650, Římov.

38. Kostel sv. Ducha, 1677-1697, Římov, areál Lorety.

39. Okruh Pašijové cesty, Římov.

40. Kaple Loučení Krista s Pannou Marií, 80. léta 17. století (?). Římov, 1. zastavení Pašijové cesty.

41. Kaple Poslední večeře Páně, 80. léta 17. století (?), Římov, 2. zastavení Pašijové cesty.

42. Tzv. Stádní brána, 80. léta 17. století (?), Římov, 3. zastavení Pašijové cesty.

43. Kaple Pustá ves, 1691, Římov, 4. zastavení Pašijové cesty.

44. Kristus a apoštolové, interiér kaple Pustá ves, 1691, Římov, 4. zastavení Pašijové cesty.

45. Výklenková kaple "U smutné duše", 1691, Římov, 5. zastavení Pašijové cesty.

46. Olivetská hora, 1660, Římov, 6. zastavení Pašijové cesty.

47. Modlící se Kristus, detail, Olivetská hora, 1660, Římov, 6. zastavení Pašijové cesty.

48. Kaple se scénou Jidášovy zrady, Římov, 7. zastavení Pašijové cesty.

49. Kaple se scénou Krista vyváděného z Getseman, Římov, 8. zastavení Pašijové cesty.

50. Kaple se scénou Krista spoutaného a vlečeného žoldněřem, 1660, Římov, 9. zastavení Pašijové cesty.

51. Kaple se scénou Krista vedeného přes Cedron, 1658-1670, Římov, 10. zastavení Pašijové cesty.

52. Kristus vedený přes Cedron, Římov, 10. zastavení Pašijové cesty, výklenek kaple.

53. Kaple s nikou, Římov, 11. zastavení zastavení Pašijové cesty se scénou tupení Krista.

54. Tzv. Vodní brána, před 1697, Římov, 12. zastavení Pašijové cesty.

55. Kaple u Annáše, Římov, 13. zastavení Pašijové cesty.

56. Kaple u Kaifáše, 1663, Římov, 14. zastavení Pašijové cesty.

57. Kristus vyslýchaný Kaifášem, 1663, Římov, 14. zastavení Pašijové cesty, interiér levého prostoru kaple.

58. Kaple tzv. Malý Pilát, počátek 18. století, Římov, 15. zastavení Pašijové cesty.

59. Kaple U Heroda, Římov, 16. zastavení Pašijové cesty.

60. Kaple tzv. Velký Pilát, 1662, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty se sochařskými výjevy Bičování Krista, Korunování Krista a Ecce Homo.

61. Bičování Krista, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát.

62. Korunování Krista, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát.

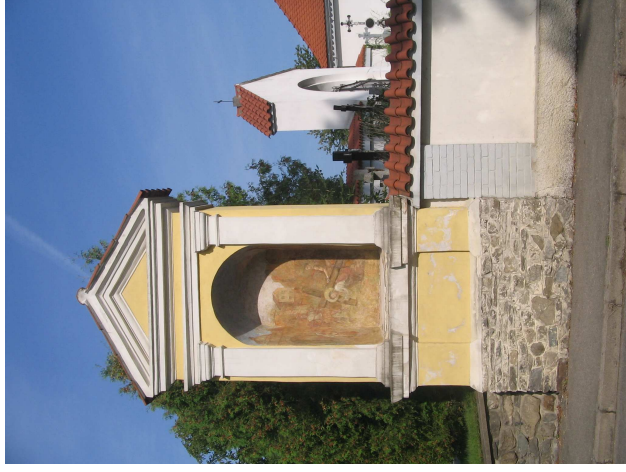
63. Ecce Homo, Římov, 17. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple tzv. Velký Pilát.

64. Kaple se scénou Nesení kříže, 1835, Římov, 18. zastavení Pašijové cesty.

65. Kaple Setkání Krista s Pannou Marií, 1660, Římov, 19. zastavení Pašijové cesty.

66. Kaple Setkání Krista s Veronikou, Římov, 20. zastavení Pašijové cesty.

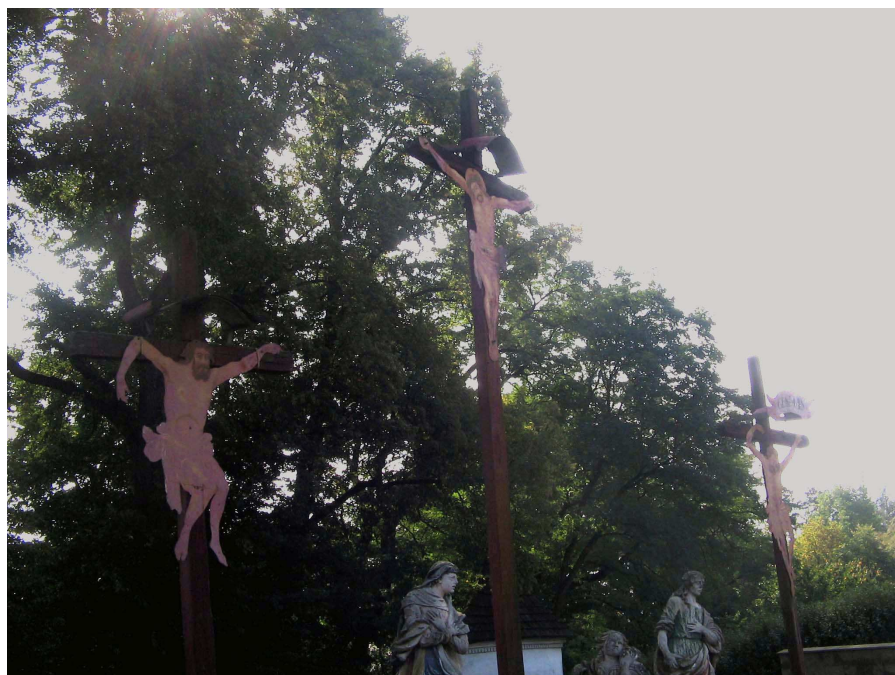
67. Tzv. Soudní brána, před 1697, Římov, 21. zastavení Pašijové cesty s malbou Setkání Krista s plačícími ženami.

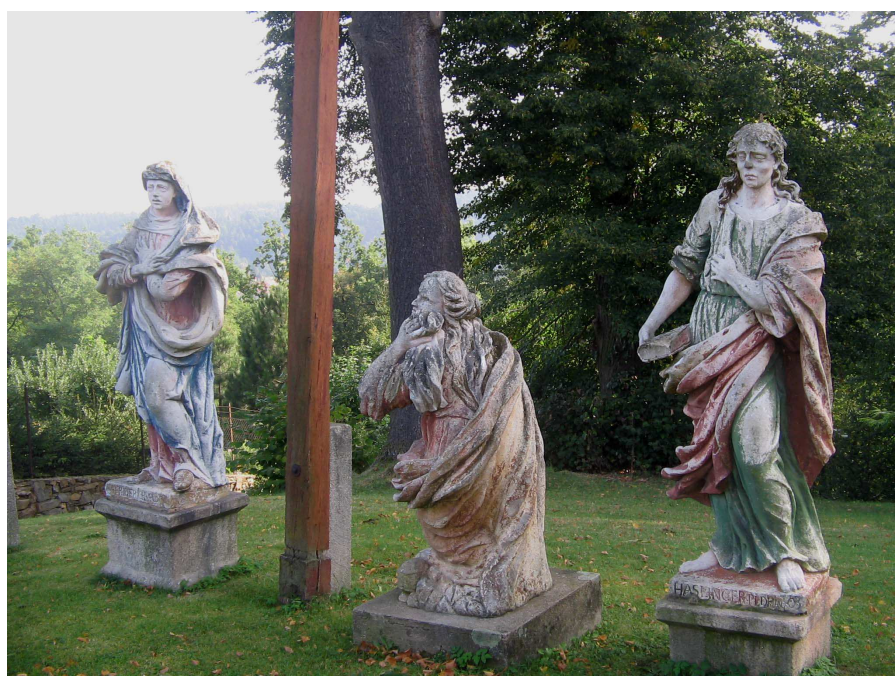
68. Šimonova kaple, 1660, Římov, 22. zastavení Pašijové cesty.

69. Šimon pomáhá nést Kristovi kříž, Římov, 22. zastavení Pašijové cesty, interiér kaple.

70. Kalvárie, 1705, Římov, 23. zastavení Pašijové cesty se třemi dřevěnými kříži a na plechu malovaným Kristem a lotry.

71. Kamenné sochy Panny Marie, sv. Jana Evangelisty a Máří Magdalény pod křížem, Římov, 23. zastavení Pašijové cesty.

72. Kaple se scénou Piety, 1686, Římov, 24. zastavení Pašijové cesty.

73. Boží hrob, 1658, 25. zastavení Pašijové cesty. Foto autor.

74. Boží hrob, pohled zezadu, 1658, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty.

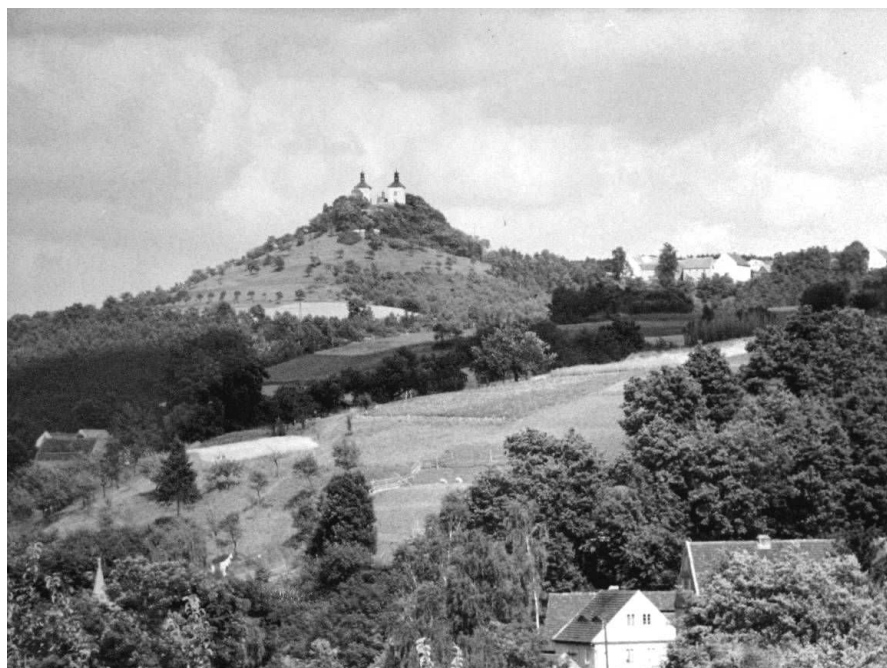

75. Vstup do Božího hrobu, 1658, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty.

76. Tělo Krista v hrobě, Římov, 25. zastavení Pašijové cesty.

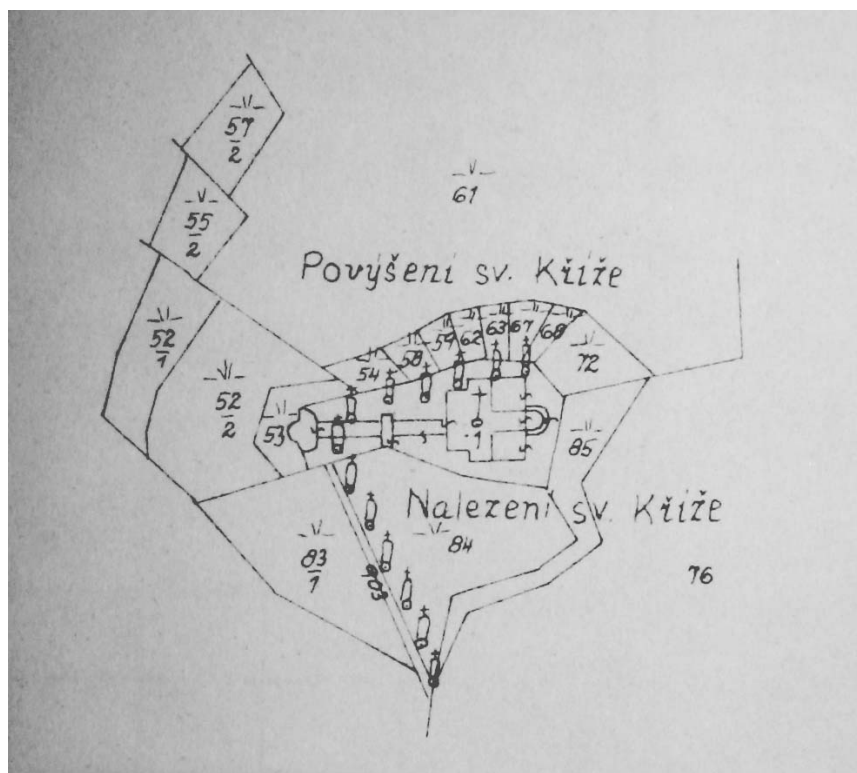
77. Ostré, Kalvárie, 1707 (?), dálkový pohled od Úštěku, před 1945.

78. Ostré, Kalvárie, 1707 (?), dálkový pohled od Úštěku, současnost.

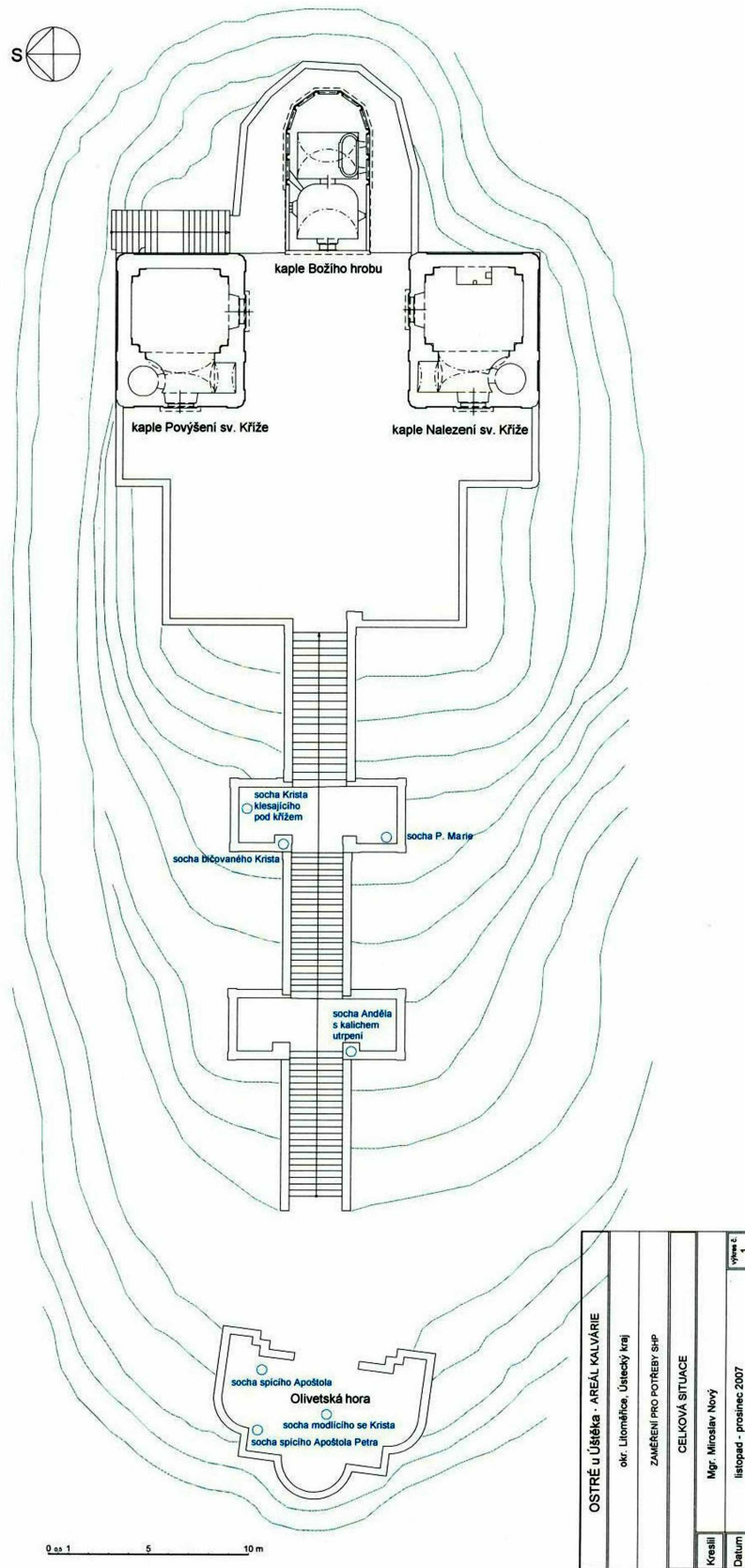

79. Plán zaměření poutního areálu u Ostrého, Císařský povinný otisk stabilního katastru, 1843.

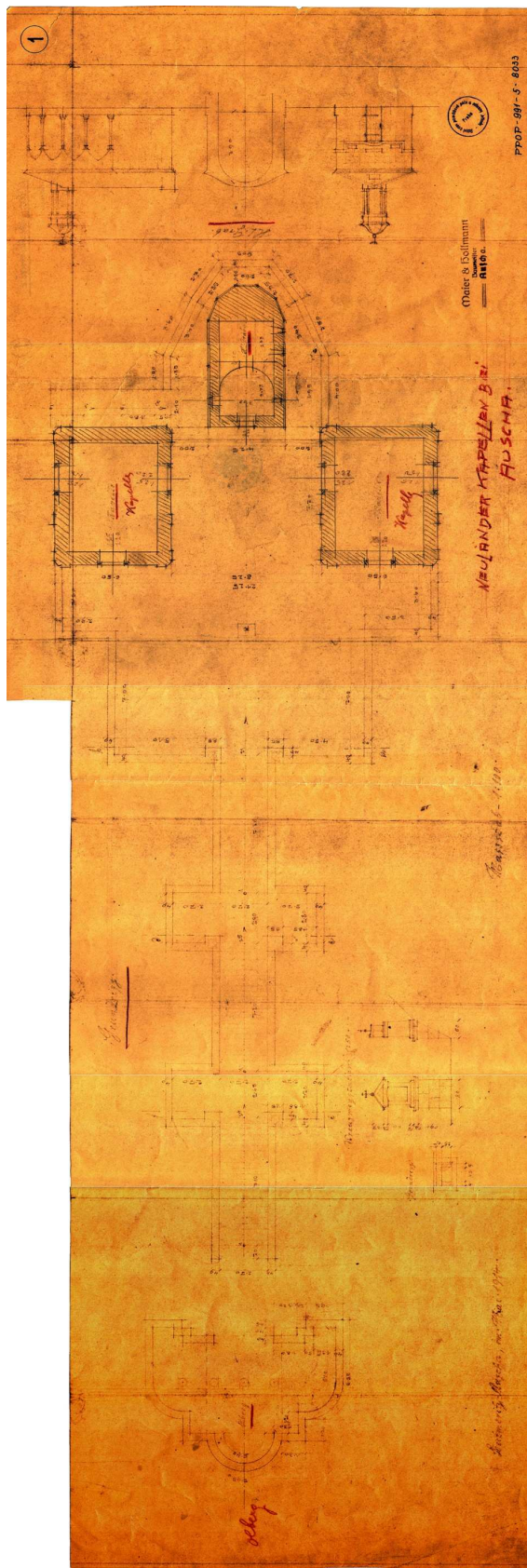

80. Plán zaměření poutního areálu u Ostrého, snímek pozemkové mapy, 1976.

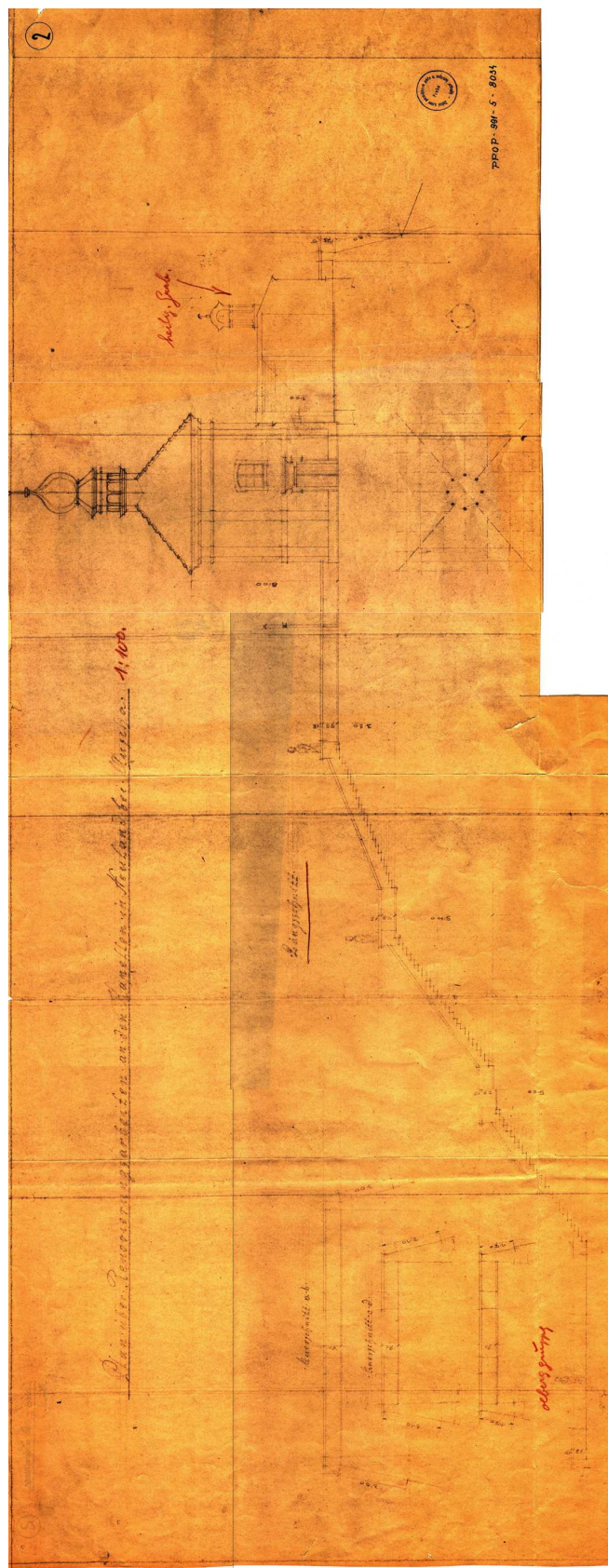

81. Celkový plán poutního areálu u Ostrého, 2007-2008.

82. Půdorys areálu kaplí, Maier a Hollmann, květen 1914.

83. Podélný řez areálu kapli, Maier a Hollmann, květen 1914.

84. První zastavení Křížové cesty, první polovina 18. století, Ostré, Kalvárie.

85. Zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie.

86. Zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie.

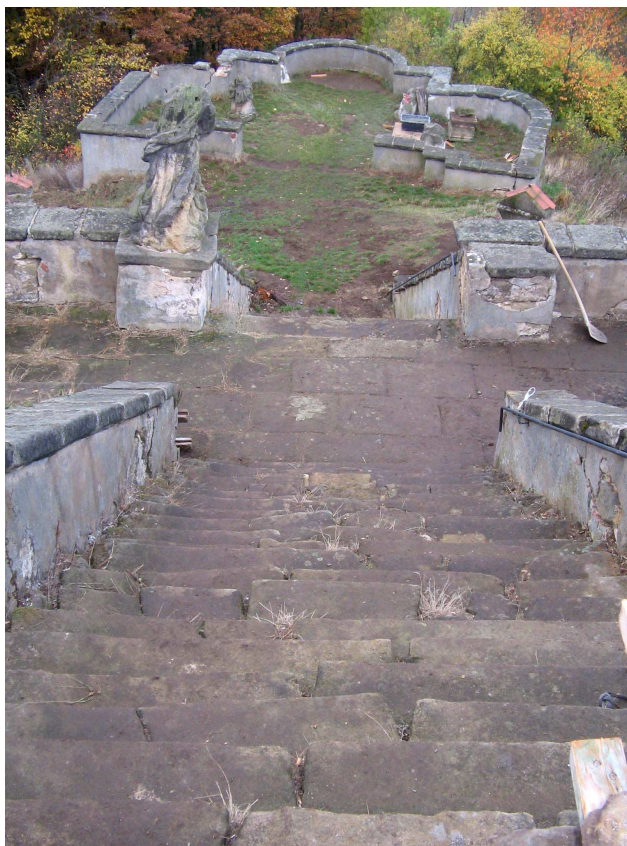

87. Poslední zastavení Křížové cesty, počátek 19. století, Ostré, Kalvárie, severní strana, pohled severozápadním směrem do údolí.

88. Dolní terasa, Ostré, Kalvárie, pohled z první podesty hlavního přístupového schodiště.

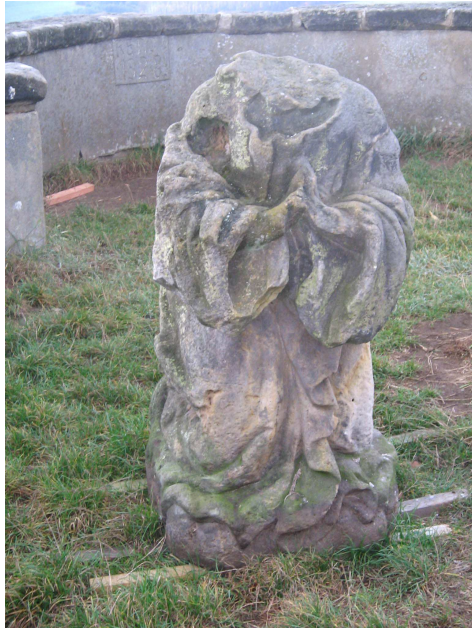

89. Dolní terasa, Ostré, Kalvárie, pohled z druhé podesty hlavního přístupového schodiště.

90. Pohled na terasu od jihozápadu, Ostré, Kalvárie.

91. Socha modlícího se Krista, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa.

92. Socha modlícího se Krista, zadní pohled, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa.

93. Socha spícího apoštola Pavla, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa.

94. Socha spícího apoštola, první třetina 18. století, výjev ze scény Krista na Olivetské hoře, Ostré, Kalvárie, dolní terasa.

95. Kaple Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, stav při opravě (2008), Ostré, Kalvárie, hlavní přístupové schodiště, pohled od západu.

96. Kaple Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, stav po částečné opravě, Ostré, Kalvárie, hlavní přístupové schodiště, pohled od západu.

97. Anděl s kalichem utrpení, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, první mezipodesta.

98. Anděl s kalichem utrpení, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, první mezipodesta.

99. Kristus klesající pod křížem, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta.

100. Kristus klesající pod křížem, detail, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta.

101. Bičovaný Kristus, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta.

102. Bičovaný Kristus, první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie, druhá mezipodesta.

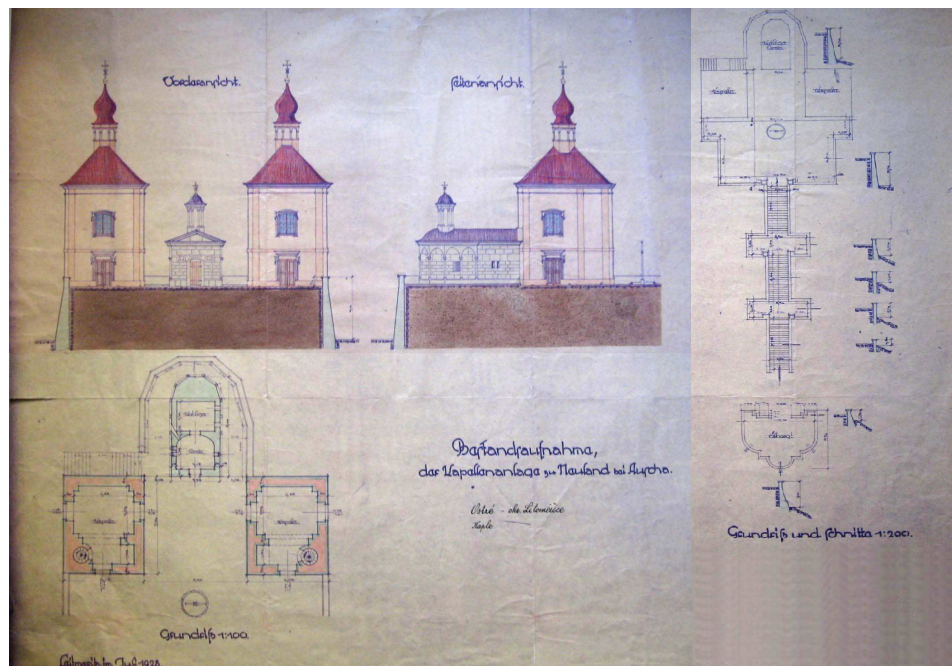

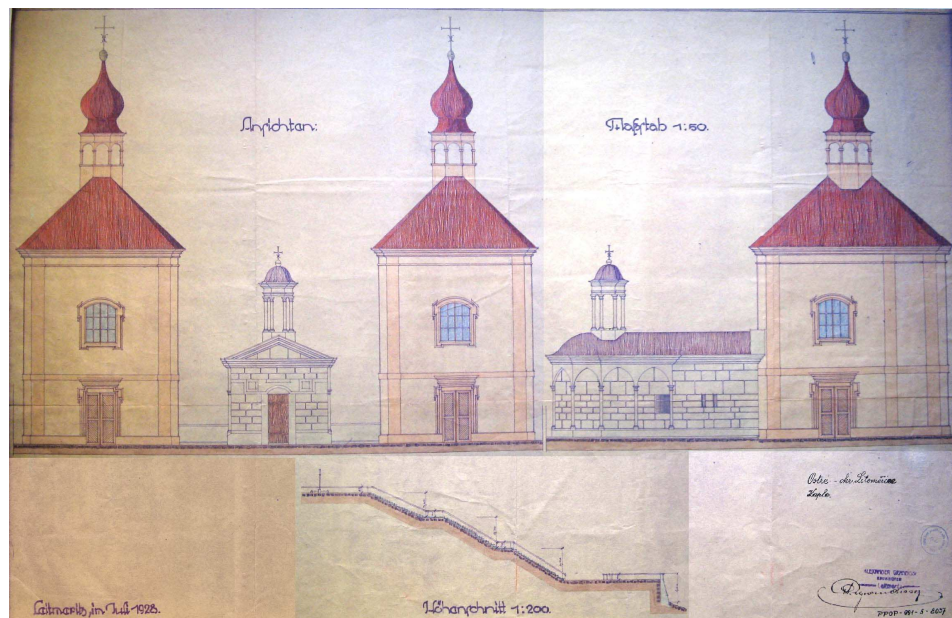
103. Socha Panny Marie / Máří Magdalény (?) (torzo), první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie.

104. Socha Panny Marie / Máří Magdalény (?) (torzo), první třetina 18. století, Ostré, Kalvárie.

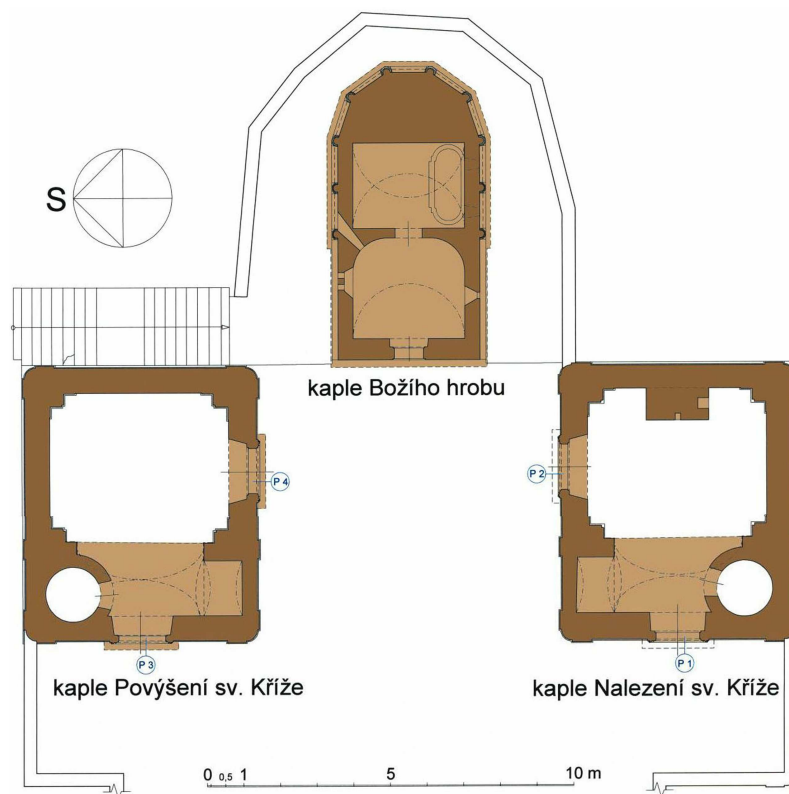

105. Plány poutního areálu u Ostrého, Alexandr Grandissa, červenec 1928.

106. Plány poutního areálu u Ostrého, Alexandr Grandissa, červenec 1928.

**LEGENDA
STAVEBNĚHISTORICKÉHO VÝVOJE**

konstrukce v rovině fezu	konstrukce nad rovinou fezu	
		baroko I (1. desetiletí 18. století)
		baroko II (1724 ?)
		2. polovina 20. století

OSTRÉ u Úštěka · AREÁL KALVÁRIE	
okr. Litoměřice, Ústecký kraj	
ZAMĚŘENÍ PRO POTŘEBY SHP	
PŮDORYS V ÚROVNI VSTUPŮ	
Kreslil	Mgr. Miroslav Nový
Datum	listopad - prosinec 2007
	výkres č. 2

107. Půdorys staveb na horní terase, Ostré, Kalvárie.

108. Boží hrob mezi kaplemi Povýšení sv. Kříže a Nalezení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie, horní terasa, pohled od jihozápadu.

109. Severní přístupové schody na horní terasu před Boží hrob, Ostré, Kalvárie.

110. Boží hrob, 1707 (?), pohled z jižní strany, Ostré, Kalvárie.

111. Boží hrob, zastřešení, podstavec po bývalé lucerně, Ostré Kalvárie.

112. Kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie.

113. Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), pohled k západní stěně na kruchtě, Ostré, Kalvárie.

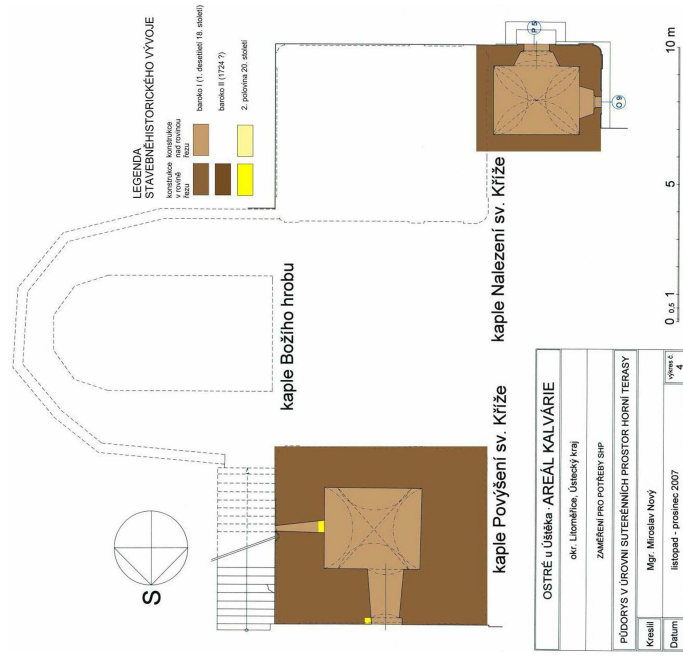
114. Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), pohled k západní stěně na kruchtě, Ostré, Kalvárie.

115. Pozůstatek po šnekovém schodišti, Ostré, Kalvárie, kaple Povýšení sv. Kříže.

116. Interiér kaple Povýšení sv. Kříže, 1707 (?), Ostré, Kalvárie, kručhta.

117. Zakreslení suterénních prostor pod horní terasou, Ostré, Kalvárie.

118. Vystupující jižní suterénní prostora s kaplí Nalezení sv. Kříže, Ostré, Kalvárie.

119. Zaklenutí jižní suterénní prostory, Ostré, Kalvárie.

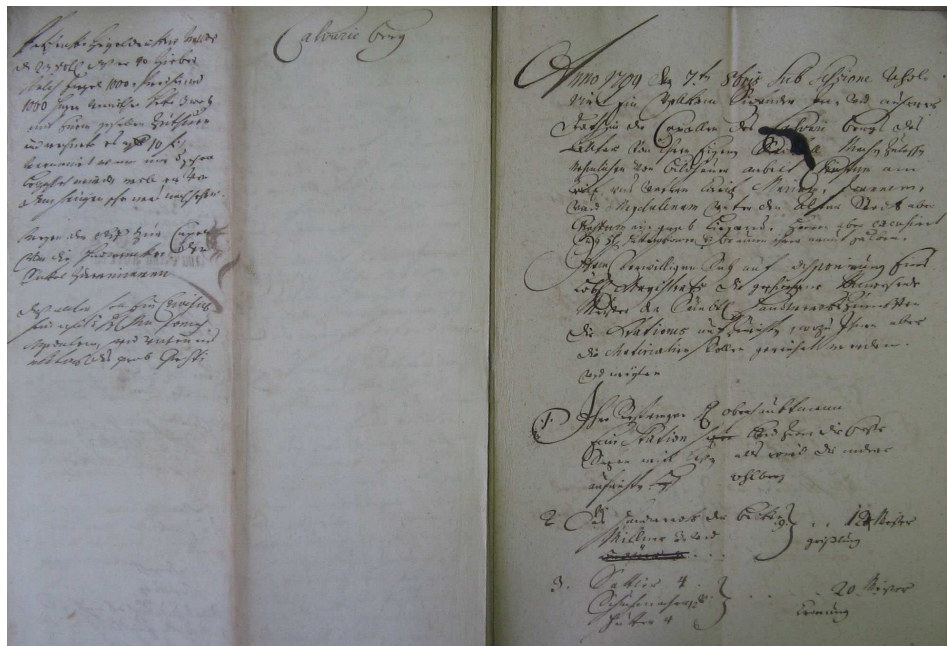

120. Zaklenutí severní suterénní prostory, Ostré, Kalvárie.

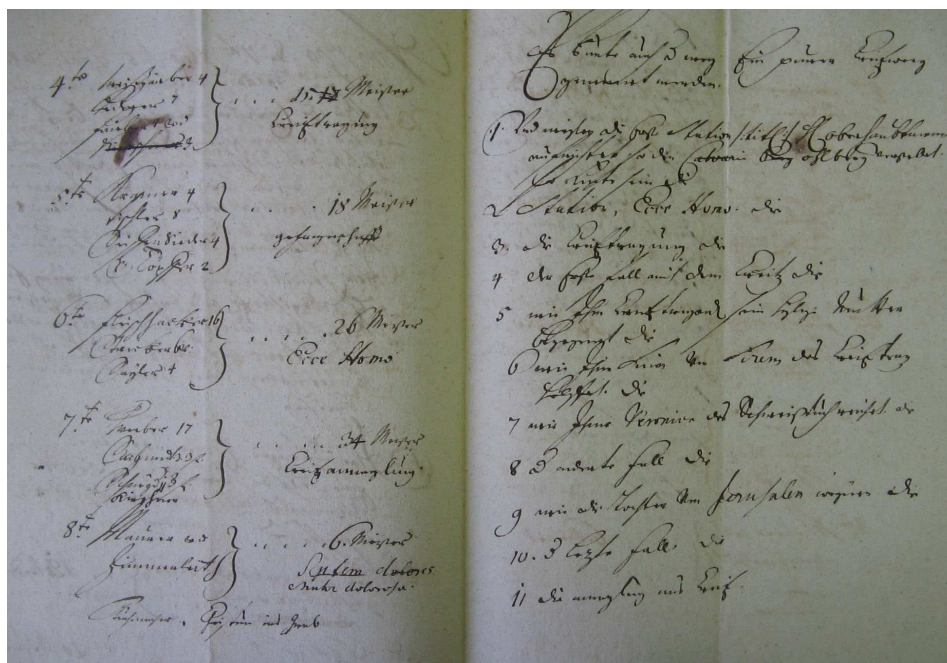

121. Český Krumlov, Křížová hora, pohled od města.

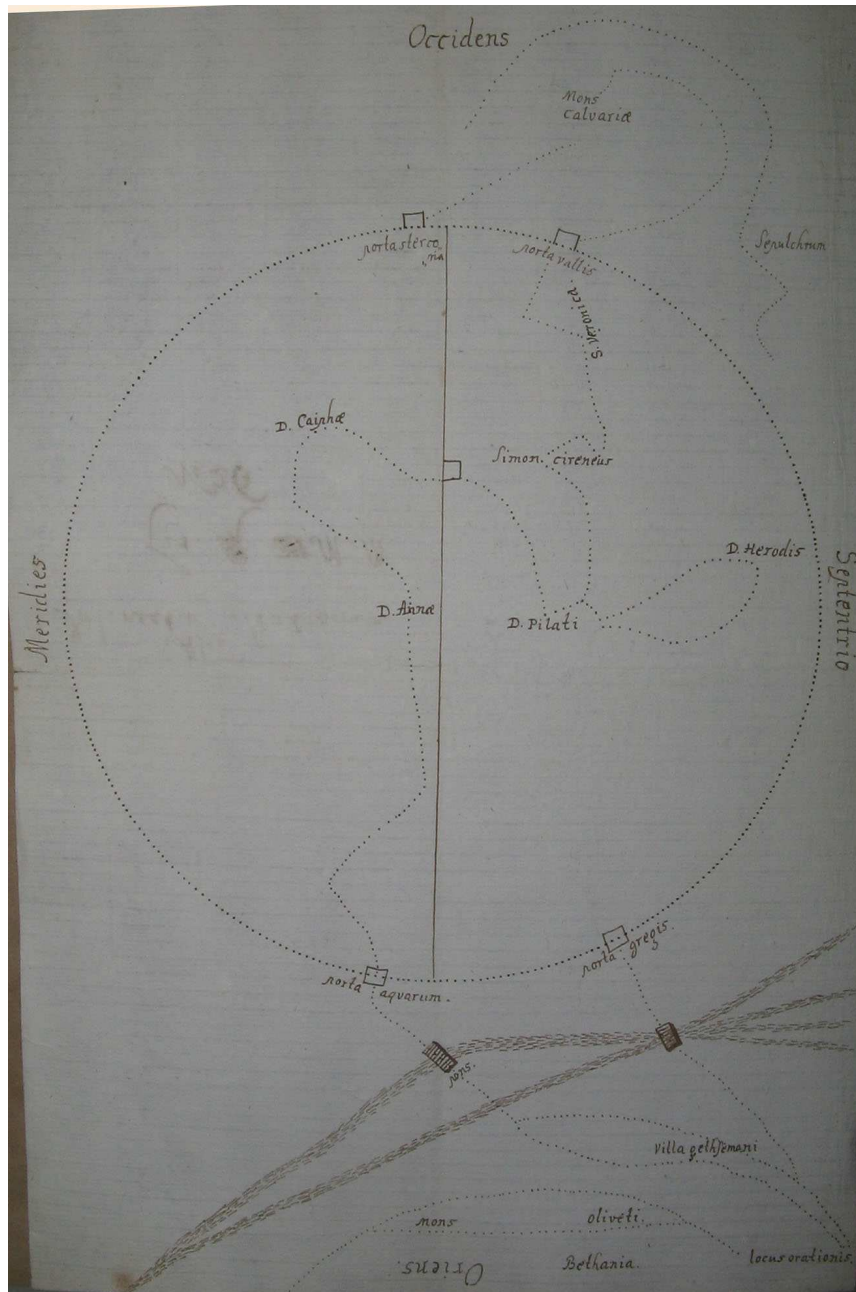

122.

123.

122. a 123. Dva původní návrhy cesty zastavení (verze osm a jedenáct zastavení) na Křížovou horu (Calvariens Berg) v Českém Krumlově, 1709.

124. Trasa Kristovy cesty z Olivetské hory na Kalvárii, Český Krumlov.

125. Jidášův polibek, původní výzdoba první cesty zastavení, Český Krumlov, kaple na mostě u Budějovické brány.

126. Bičovaný Kristus, původní výzdoba první cesty zastavení, Český Krumlov, kaple na mostě u Budějovické brány.

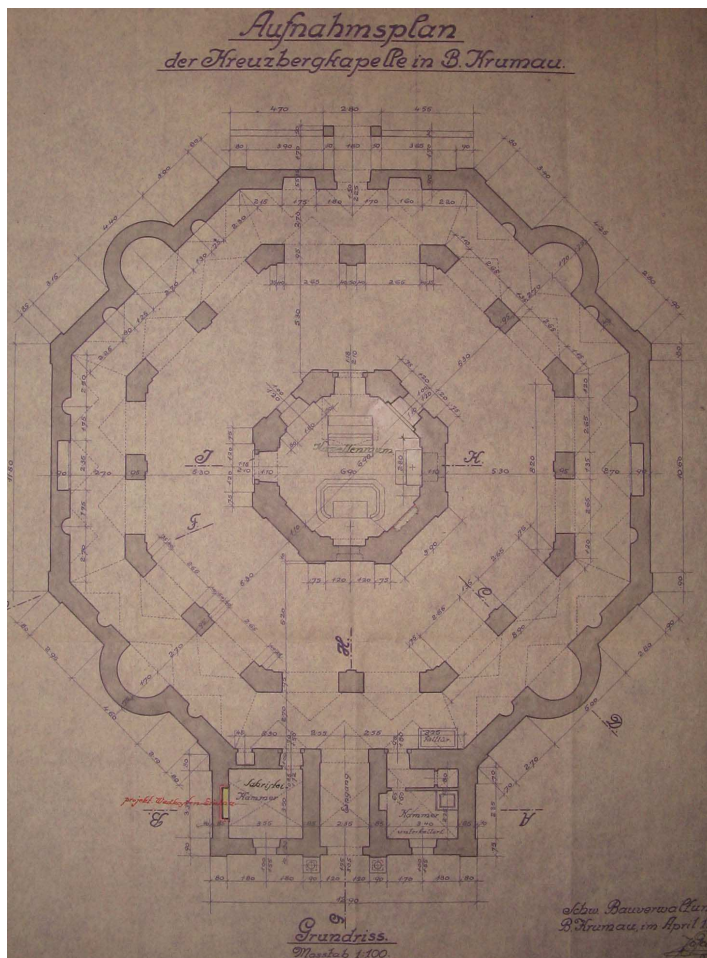

127. Kaple z cesty zastavení, první v pořadí, 1740 / 1753-1755, Český Krumlov, Křížová hora.

128. Kaple z cesty zastavení, pátá v pořadí, 1740 / 1753-1755, Český Krumlov, Křížová hora.

129. Půdorys areálu, 1928, Český Krumlov, Křížová hora.

130. Vnější ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled od západu.

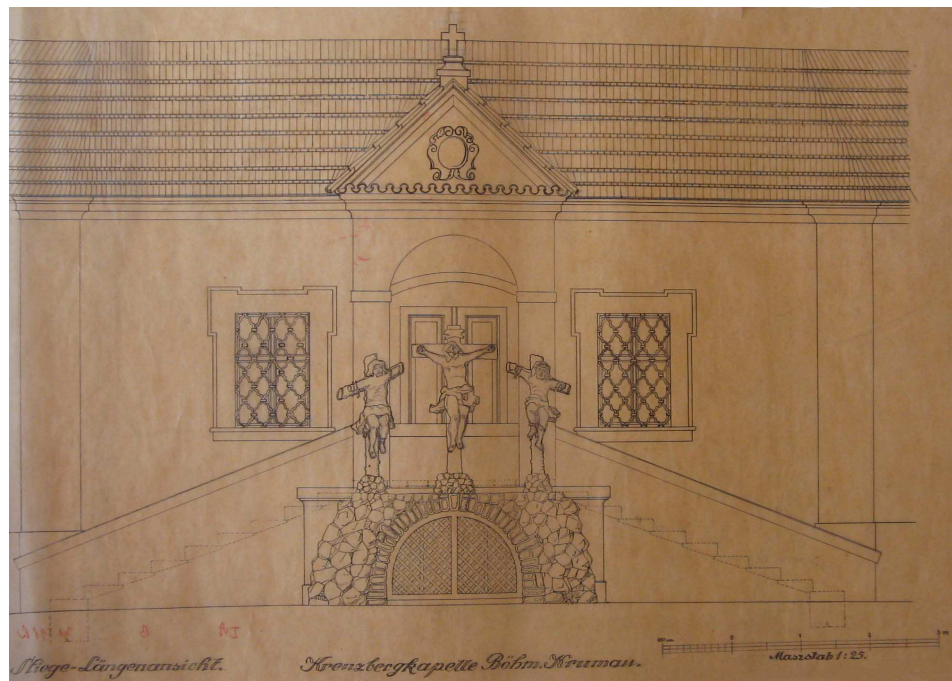
131. Vstupní (jižní) průčelí do areálu, Český Krumlov, Křížová hora.

132. Portikus s třemi kříži, Český Krumlov, Křížová hora, severní strana.

133. Portikus s třemi kříži, Český Krumlov, Křížová hora, severní strana, boční pohled.

134. Nákres severní strany areálu, Český Krumlov, Křížová hora.

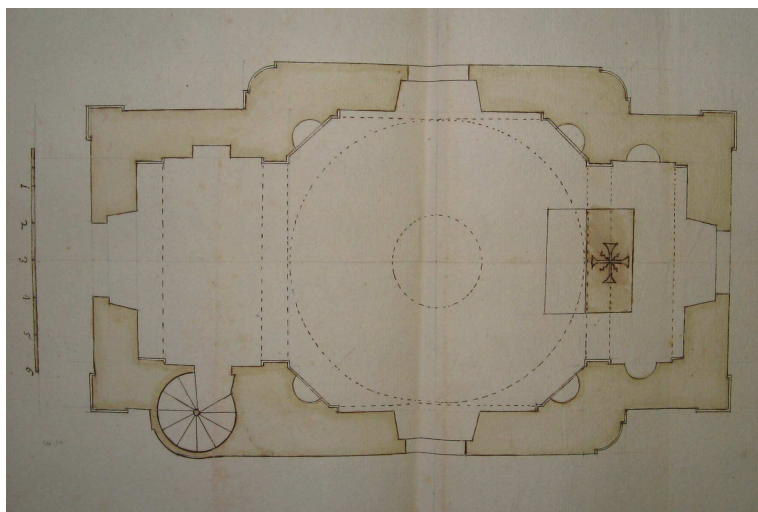

135. Ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled do vnitřního dvora.

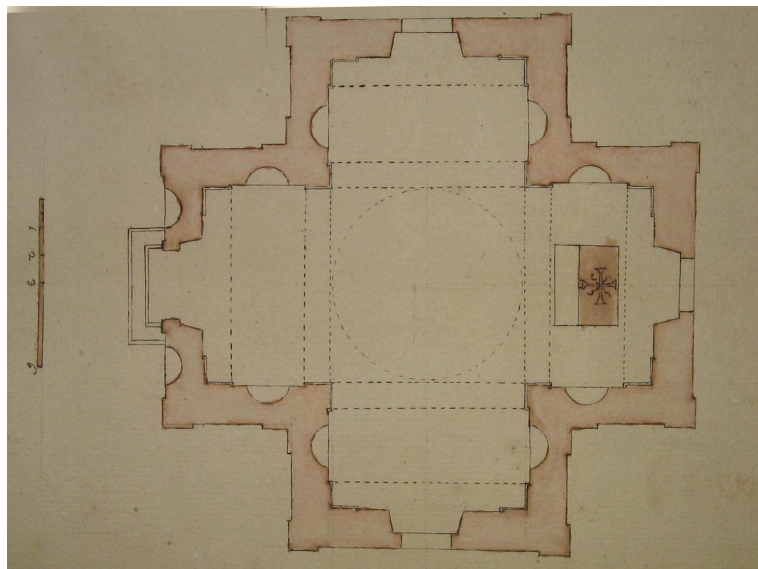

136. Ambity, 1714-1726, Český Krumlov, Křížová hora, pohled do vnitřního dvora.

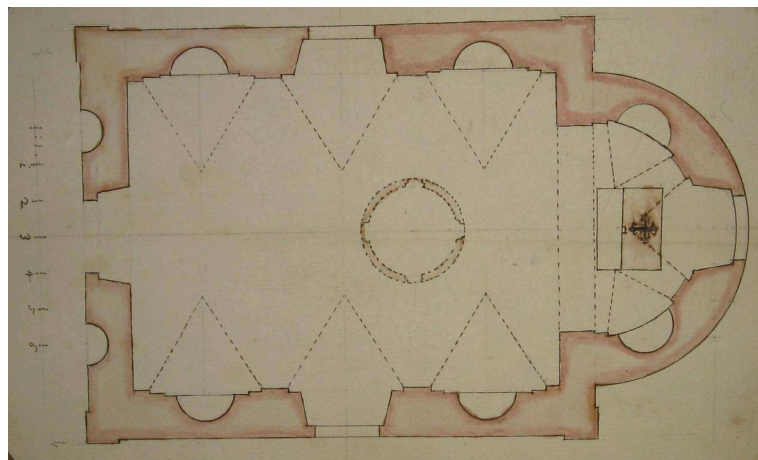

137.

138.

139.

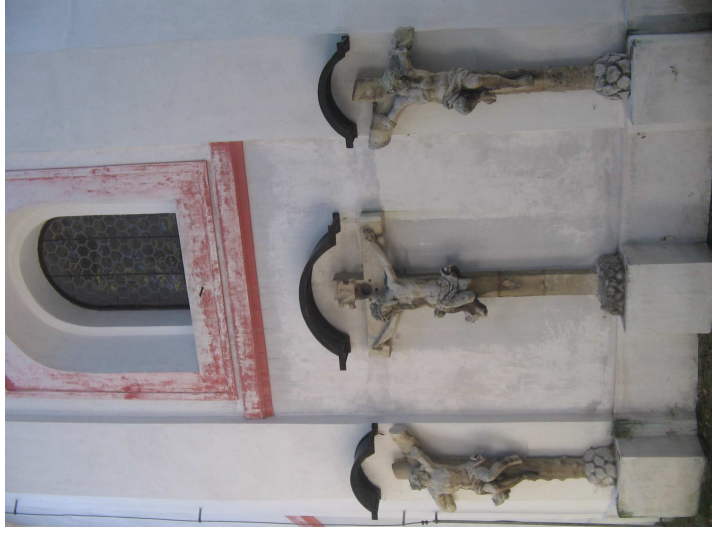
137., 138., 139. Tři půdorysné návrhy ke kapli Panny Marie Bolestné, před 1709, Český Krumlov, Křížová hora.

140. Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, exteriér.

141. Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, exteriér.

142. Johann Ferdinand Rapotz, Kalvárie, 1735, Český Krumlov, Křížová hora, východní stěna kaple Bolestné Panny Marie.

143. Kaple Panny Marie Bolestné, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, interiér.

144. Nástrovní freska s oslavou sv. Kříže, 1709-1710, Český Krumlov, Křížová hora, kaple Panny Marie Bolestné.

145. Poutní areál Kalvárie, první třetina 18. století, Jaroměřice u Jevíčka.

146. Sedmé zastavení Křížové cesty, Kristův druhý pád pod křížem, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka.

147. Sedmé zastavení Křížové cesty, Kristův druhý pád pod křížem, detail, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka.

148. Poutní areál Kalvárie, první třetina 18. století, Jaroměřice u Jevíčka, pohled od severozápadu.

149. Ambity s vystupujícími výklenky kaplí, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, pohled od severozápadu.

150. Ambity s vystupujícími výklenky kaplí, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, pohled od jihozápadu.

151. Vstupní brána se schodištěm, před opravou, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

152. Vstupní brána se schodištěm, po opravě, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

153. Ecce Homo, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, vstupní brána do areálu.

154. Hrob Panny Marie, Boží hrob a kostel Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

155. Hrob Panny Marie, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

156. Hrob Panny Marie, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

157. Boží hrob, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, pohled od jihozápadu, Kalvárie.

158. Boží hrob, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, pohled od jihovýchodu, Kalvárie.

159. Boží hrob, hrob Panny Marie a vstupní brána, do roku 1718 (?), Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

160. Reliéf Narození Páně, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie, Betlémská jeskyně pod Božím hrobem.

161. Kostel Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

162. Interiér kostela Povýšení sv. Kříže, 1712-1714, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

163. Oltář sv. Salvátora, interiér kostela Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

164. Oltář sv. Salvátora, detail, interiér kostela Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

165. Prostor Getsemanské zahrady, zadní část kostela Povýšení sv. Kříže, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

166. Olivetská hora s očistcem, Jaroměřice u Jevíčka, zadní část kostela Povýšení sv. Kříže, Kalvárie.

167. Kněžská rezidence, 1730-1731, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

168. Kaple s přistavěnou Loretou, 1730-1731, Jaroměřice u Jevíčka, Kalvárie.

169. Moravská Třebová, Křížový vrch, 1730-1731, přístupová cesta.

170. Severin Tischler, Sousoší Kalvárie, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch.

171. Sousedí Loučení Krista s Pannou Marií, 1722 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem.

173. Kristus, detail, 1718 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem, Sousedí Olivetské hory.

172. Kristus a anděl na Olivetské hoře, 1718 / po 1730, Moravská Třebová, pod Křížovým vrchem, Sousedí Olivetské hory.

174. Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, první kaple na přístupové cestě.

175. Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, druhá kaple na přístupové cestě.

176. Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, třetí kaple na přístupové cestě.

177. Barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, čtvrtá kaple na přístupové cestě.

178. Interiér první barokní kaple, 1723 / po 1730, Moravská Třebová, Křížový vrch, přístupová cesta.

179. Severin Tischler, Ukřižovaný Kristus, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

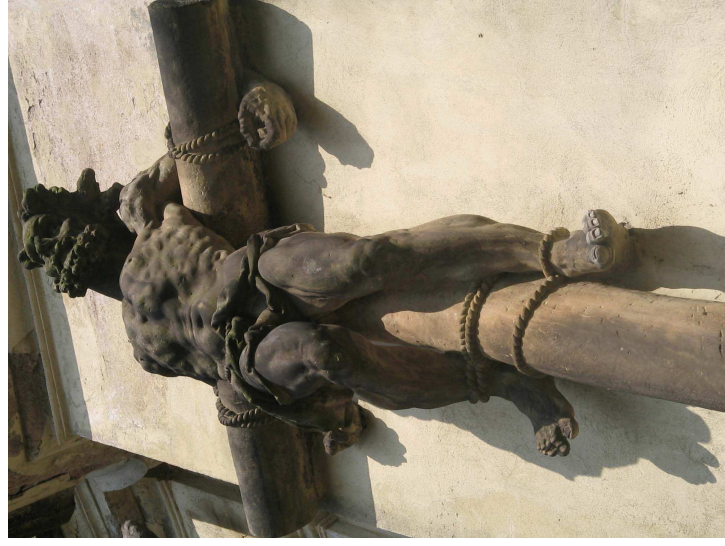
180. Severin Tischler, Panna Marie, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

181. Severin Tischler, Sv. Jan Evangelista, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

182. Severin Tischler, Dismas, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

183. Severin Tischler, Gesmas, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

184. Severin Tischler, levý anděl, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

185. Severin Tischler, pravý anděl, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

186. Severin Tischler, Ukřižovaný Kristus s Bohem Otcem, 1730-1731, Moravská Třebová, Křížový vrch, Kalvárie.

187. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Kristus podpíráný andělem, po 1730, Moravská Třebová, františkánský klášter.

188. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Sv. Petr a sv. Jakub, Moravská Třebová, františkánský klášter.

189. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Sv. Jan Evangelista, po 1730, Moravská Třebová, františkánský klášter.

190. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Kristus před Kaifášem, po 1730, Moravská Třebová, františkánský klášter.

191. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Kristus korunovaný trním, po 1730, Moravská Třebová, františkánský klášter.

192. Severin Tischler - František Josef Seitel (?), Kristus korunovaný trním, detail, po 1730, Moravská Třebová, františkánský klášter.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Eva Košťálová
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Martin Pavlíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Kalvárie a Křížové vrchy baroka v českých zemích
Název v angličtině:	Baroque Calvaries and Cross Hills in the Czech lands
Anotace práce:	Tato diplomová práce se zaměřuje na soubory barokních Kalvárií a Křížových vrchů v českých zemích, skupinu christologických poutních míst architektonického a sochařského rázu. Pojednání zaměřené obecněji na tento fenomén v rámci evropských a českých zemí doplňuje katalog pěti nejvýznamnějších českých lokalit tohoto druhu sakrálního umění.
Klíčová slova:	Kalvárie, Křížové vrchy, cesty zastavení, pašije, Křížová cesta, poutní místa, architektura, sochařství, ikonografie, Český Krumlov, Jaroměřice u Jevíčka, Moravská Třebová, Ostré, Římov.
Anotace v angličtině:	This diploma thesis focuses on the Baroque Calvaries and Cross Hills in the Czech lands, the group of christological pilgrimage sites of architectural and sculptural character. Discourse focused more generally on this phenomenon in European and Czech countries is supplemented by a catalogue of five most significant sites of this kind.
Klíčová slova v angličtině:	Calvaries, Cross Hills, sequences of stations, Passion, Way of the Cross, pilgrimage places, architecture, sculpture, iconography, Český Krumlov, Jaroměřice u Jevíčka, Moravská Třebová, Ostré, Římov.
Přílohy vázané v práci:	84 stran obrazové přílohy
Rozsah práce:	stran 179
Jazyk práce:	čeština